

eduardo galeano

söz mezbahası

Görüşmeler
Gözlemler
Görünümler

belge yayınları

SÖZ MEZBAHASI

Eduardo Galeano, Latin Amerika halk gerçekliğini bütün dünyaya iletmeyi başaran , kıtanın en etkileyici kalemlerinden biridir. Onun "Latin Amerika'nın Kesik Damarları" adlı kitabı, kıtada ancak İncil ile oranlanabilecek bir popülerliğe sahiptir. Galeano'nun bu kitabını Türkiyeli okurlar ile 1983 yılında Alan yayıncılık bünyesi içinde tanıştırmıştık, sonra bunu "Aşkın ve Savaşın Gündüz ve Geceleri" izlemiş, arada çok sıcak bir bağ kurulmuştu.

Bu kitapların çıkma sürecinde kendisiyle yazışırken, sürgünde, İspanya /Katalanya'nın Barselona kentinde yaşıyordu. Ve kendinden bir gün sevinç dolu bir kart almıştık, Uruguay'a dönüyordu. Cunta tükenmiş, ülkesinin önünde yeni bir dönem açılmıştı. Galeano'nun "Söz Mezbahası" adlı elinizdeki kitabı ise, onun 1960'lı yıllarda, o muhteşem başkaldırının tüm dünyayı burgacına aldığı dönemde yaptığı röportajları biraraya getiriyor.

Burada da Galeano'nun nasıl "farklı" bir gazetecilik sergilediğinin örneklerini bulacaksınız. (R. Z.)

BELGE YAYINLARI: 227

ANLATI

söz mezbahası
Görüşmeler ✦ Gözlemler ✦ Görünümler
EDUARDO GALEANO
Türkçesi: Nesrin Oral

Dizgi
Belge

Düzelti
D. Baybuğa

Mizampaj
Doğan Baybuğa

Kapak Tasarım
Yusuf Aslan

Kapak Baskı
Orhan Ofset

Montaj
Sadık Usta

İç Baskı
Gülen Ofset

Cilt
Güven Mücellithanesi

Baskı Tarihi
Temmuz 1996

Belge Uluslararası Yayıncılık
Divanyolu Caddesi Binbirdirek İşhanı No:15/4-409
Tel/Faks: (0212) 517 44 53
Tel: (0212) 638 34 58

Eduardo Galeano

SÖZ MEZBAHASI

Görüşmeler ✦ Gözlemler ✦ Görünümler

Türkçesi: Nesrin Oral

belge
yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, *7*

SÖZÜN SAVUNUSU, *9*

SINIRSIZ TİCARET, ÖZGÜRLÜKSÜZ İNSANLAR, *21*

CHE GUEVARA, *27*

JUAN DOMİNGO PERÓN, *45*

ÇU EN-LAY, *55*

ÜÇ KEZ DOĞAN İMPARATOR, *63*

FAVELALARDA TANRI VE ŞEYTAN, *73*

BİR TREN VAGONUNDA TÜM BOLİVYA, *89*

KARA ALTIN UYGARLIĞI, *97*

ELMAS HUMMASI RAPORU, *105*

BÜYÜTEÇ ALTINDA GUATEMALA, *113*

İŞKENCE VE KURTULUŞUN AŞAMALARI, *125*

YUKARI PARANÁ'DAKİ YENİ EFENDİLER, *135*

BÜYÜCÜLERİN ZAFERİ, *151*

YAZAR HAKKINDA, *158*

Önsöz

Uzun uykusuz gecelerde ve umutsuz günlerde kafamda hep aynı sorular dolanır durur: Hâlâ yazmanın bir anlamı var mı? Bunca cinayet ve ayrılık gözönüne alındığında sözcükler varlıklarını koruyabilecekler mi? Kişinin zamanında seçtiği ya da kendisini etkisi altına alan mesleğin ne değeri var?

Ben Güney Amerikalıyım. Doğduğum Montevideo'da arka arkaya yönetim tarafından yasaklanan ya da alacaklılar tarafından kapatılan birkaç gazete ve dergi çıkardım. Bu arada tüm kitaplarım yasaklandı. 1973 başında sürgüne gittim. Buenos Aires'de dostlarla birlikte *Crisis* dergisini yayınladım. Bu dergi İspanyol dilinde en yüksek tirajlı kültür dergisiydi. 1976 ağustosunda son sayıyı yayımladık. Devam edemedik. Sözcüklerin susmaktan daha değerli olmadığı yerde susmak ve umut etmek yeğdir.

Peki ya dergiyi çıkaran yazar ve gazeteciler şimdi nerede? Hemen hepsi Arjantin'den ayrıldı. Kimi öldü, kimi hapiste ya da ardında hiçbir iz bırakmadan ortadan kayboldu. Yazar *Haroldo Conti* ya da işkenceden geride kalan bedeni son kez 1976 mayısının ortalarında görüldü. İşkence onu bitirmişti. Sonra ondan hiçbir haber alamadık. Hükümet tüm suçlamaları reddetti.

Ozan *Miguel Angel Bustos*'u evinden sürükleyip götürdüler; o zamandan beri kayıp. Ozan *Paco Urondo Mendoza* da vuruldu.

Öykücülerden *Paoletti* ve *Di Benedetto* hapisteler. Derginin yayın sorumlusu *Luis Sabini* de öyle. Suçu: Anahtarlığında bir fişek taşıdığı için izinsiz silah bulundurmak!

İlk giden redaktörümüz *Carlos Villar*'dı. 1975 temmuzunda ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Arjantin'de petrolün oynadığı rol üzerine, iyi bir araştırmaya dayanan yürekli bir makale yazmıştı. Makalesinin yeraldığı *Crisis* sayısı yayınlandıktan altı gün sonra eve dönmedi. Onu gözleri bağlı olarak sorgulamışlar. Polis tutuklandığını inkâr etti. Birkaç gün sonra Ezeiza ormanında arabadan atılmış olarak bulundu; adeta mucize sonucu sağ kalmış. Daha sonra da polis onu yanlışlıkla tutukladığını kabullendi.

Ölüme mahkûm edilenlerin listeleri elden ele dolaşıyor. *Crisis* dergisinin başyazarı ozan *Juan Gelman* ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Bir süre sonra geldiler ve

onu evinde aradılar, ancak Buenos Aires'de olmadığından çocuklarını alıp götürdüler. Kızı serbest bırakıldı. Oğlundan ve yedi aylık hamile gelininden bugüne kadar hiçbir haber alınamadı. Yarı-resmi bir hükümet açıklamasına göre tutuklandıktan sonra yeniden serbest bırakılmışlar. Herhalde yer yarılıp içine girdiler! Böylesine hareketli dönemlerde yazarlık mesleği çok tehlikelidir: Kişi ya sözden kaynaklanan gurur ve sevinci yeniden hisseder ya da söze saygısını sonsuza dek yitirir.

Sözün Savunusu

I

Kişi, kendisini başkalarına anlatma, onlarla bağlantı kurma, acı olayları duyurma ve sevincini paylaşma gereksiniminden yazar. Kişi, kendi yalnızlığına ve başkalarınınkine karşı yazar. Yazının bilgi aktardığı ve okurunun dili ve tutumu üzerinde etkili olduğu, kendimizi daha iyi tanımamıza ve birlikte kurtuluşumuza yardım edeceği inancındadır. Ne var ki *başkaları* kavramı çok belirsizdir; insanın rengini belli etmesi gereken kriz dönemlerinde tarafsızlık yalana çok benzeyebilir. Gerçekte insan mutluluklarını ve felâketlerini yüreğinde duyduğu tüm kişiler için, yetersiz beslenenler, kenar mahalle sakinleri, gerillalar, bu dünyanın tüm ezi-lenleri için yazmakta, bunların çoğu ise okuma bilmemektedir. Ve okuyabilen az sayıdaki kişiden kaçının kitap alacak parası vardır? Çok da kolay ortaya çıkan soyut bir kavramla, kitle için yazdığımızı ileri sürmekle bu çelişki giderilebilir mi?

II

Ne aydan geldik ne de yedi kat gökte yaşamaktayız. Şansımız, aynı zamanda da şanssızlığımız, dünyanın siyasal kargaşalarla dolu bir köşesinde, Latin Amerika'da, üstelik sert darbelerin hiç eksik olmadığı bir tarih döneminde yaşamamızdır. Burada sınıflı toplumun çatışmaları zengin ülkelerdekinden çok daha acımasızdır. Dünya nüfusunun yüzde altısının hiç ceza görmeden tüm dünyanın yarattığı zenginliklerin yüzde ellisini tüketmesi karşılığında, yoksul ülkelerin ödediği bedel kitlelerin çektiği sefalettir. Hele Latin Amerika'da az sayıdaki kişinin zenginliğiyle büyük kitlelerin yoksulluğu arasındaki uçurum çok daha büyüktür; bu nedenle de bu farkı korumak için gerekli olan yöntem ve yollar son derece acımasızdır.

Eski tarım ve madencilik yapılarına bunların önemli aksaklıkları giderilmeden yamanmış kısıtlayıcı ve bağımlı bir endüstrinin gelişimi, toplumsal karşıtlıkları azaltmak yerine çok daha alevlendirmiştir. Demagoji ve kandırma sanatında gerçek uzmanlar olan burjuva politikacıların yetenekleri bugün artık yetersiz kalmakta, modası geçmiş ve işe yaramaz görünmektedir. Kitleyi ustalıkla yönetebilmek için görünüşte gücü temsil etme biçimindeki halkçı oyunun modası geçmiş ya da ikiyüzlülüğü ortaya çıkmıştır. Egemen sınıflar ve endüstri ülkeleri bu durumda çözümü baskıcı bir güç aygıtında aramaktadırlar. Başka türlü, günden güne daha çok bir toplama kampına benzeyen bir toplum sistemi hiç değişmeksizin varlığını nasıl koruyabilir; sayıları her gün artan bü- yük mahkûm kitlesi dikenli teller olmaksızın nasıl denetim altında tutulabilir? Siyasal sistem kendisini durmadan artan işsiz sayısı, yoksulluk ve bunlardan kaynaklanan toplumsal ve siyasal gerilimlerin tehdidi

altında hissettikçe, ikiyüzlülük ve terbiyenin son kırıntıları da ortadan kalkmakta: dünyanın kenar mahallelerinde sistem gerçek yüzünü göstermektedir.

Ülkelerimizden çoğunu boyunduruk altında tutan bugünkü diktatörlüklerin bir ölçüde iyi niyetli olabileceklerini neden mi kabullenemeyiz? Çünkü kriz dönemlerinde ticaretin serbest bırakılması insanların zindanlara atılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Latin Amerikalı bilim adamları sürgüne gitmekte, araştırma kurumları ve üniversitelere gerekli ödenek ayrılmamaktadır; endüstriyel *Know-how* yurtdışından gelmekte ve pahalıya malolmaktadır; öte yandan terör teknolojisinin gelişimine yapılan yaratıcı katkıyı nasıl görmezlikten gelebiliriz? İşkence yöntemlerini, cinayet tekniklerini geliştirme, susturma, güçsüzlüğü pekiştirme ve korku tohumları ekme konusunda Latin Amerika, titizlikle çalışılarak ortaya konmuş, genel geçerliliği olan katkılarda bulunmuştur.

Bizler, bugüne kadar sesleri çıkmamış olanların sesini du-yuracak bir edebiyat için çaba harcayan biz yazarlar, bu gerçek çerçevesinde nasıl çalışabiliriz? Sağır ve dilsiz bir kültürün ortasında bize kulak verilmesini sağlıyabilir miyiz? Bizim ülkelerimiz suskunluk cumhuriyetleridir. Bazen yazarın küçük özgürlüğü başarısızlığının kanıtı değil midir? Kimlere ulaşabiliriz ve sesimiz nereye kadar gider?

Haktan yana ve özgür bir dünyadan sözetmek güzel bir görevdir. Açlık ve görünür ya da görünmez zindanlar sistemine hayır deme işlevimiz de onur vericidir. Ancak sınırlar nerededir? Güçlülerin izni nereye kadardır?

III

Dünyada varolmuş ve şimdi de varolan çeşitli toplumsal ve siyasal sistemlerdeki doğrudan sansür yöntemleri, rahatsız edici ve tehlikeli kitap ve dergilerin yasaklanması, bazı yazar ve gazetecilerin sürgün edilmesi, hapse atılması ve öldürülmesi konusu çok tartışılmıştır.

Buna karşılık dolaylı sansür daha titiz ve ayrıntılı bir biçimde işlemektedir. Bu tür sansür daha az göze çarpmasına karşın çok daha gerçektir. Ülkelerimizin çoğunun katlanmak zorunda olduğu sistemin baskı ve dışlama niteliğini çok kesin biçimde belirlemesine karşın bundan pek sözedilmez. İyi hoş da adını bir türlü açıkça söyleyemiyen bu sansür aslında nedir? Bu denizde su olmadığı için geminin limandan çıkamamasıdır: Latin Amerika halkının ancak yüzde beşi bir buzdolabı satın alabilirken yüzde kaçı kitap alma lüksüne sahiptir ki? Ve bunların yüzde kaçı bunu okuyabilir, buna gereksinim duyup bundan etkilenebilir?

Biz Latin Amerikalı yazarlar, yüce seçkinler tabakasının tüketimine hizmet eden bir kültür endüstrisinin ücretlileri olan bizler bir azınlıktan gelmeyiz ve onun

için yazmaktayız. Bu, yapıtları toplumsal eşitsizliği ve egemen ideolojiyi onaylayan yazarların nesnel konumudur; ancak bunlara karşı mücadele etmeye çalışan bizlerin de nesnel konumu budur. İçinde hareket ettiğimiz gerçeğin oyun kuralları bizi büyük ölçüde engellemektedir.

Egemen toplum düzeni, çoğumuzun yaratma yeteneğini saptırmakta ya da mahvetmekte ve bu yeteneği, insanın acılarına ve ölüm gerçeğine o ezeli yanıtı bir avuç uzmanın küçük, profesyonel oyununa indirgemektedir.

Latin Amerika'da kaç *uzmanız* biz? Kimin için yazıyor, kimlere ulaşıyoruz? Okuyucu kitlemiz neye benziyor aslında?

Alkışlara güvenmeyelim! Bizi zararsız bulanlar zaman zaman bizi kutlarlar.

IV

İnsan ölümün gizlendiği yeri keşfetmek ve içimizde pusuda bekleyen hayaletleri yok etmek için yazar. Ama kişinin yazdıkları ancak herhangi bir biçimde kimliğimizi bulmaya duyulan ortaklaşa gereksinimle çakıştığında tarihsel açıdan etkili olabilir. Bence yazar *"ben böyleyim"* derken ve kendisini hizmete sunarken, başkalarına yardım ederken kendisini bulmayı amaçlamalıdır. Ortaklaşa kimlik arayışımızda sanat lüks bir eşya değil, gündelik kullanılan birşey rolünü oynamalıdır. Oysa Latin Amerika'da çoğu kişi sanat ve kültür ürünlerine ulaşamamaktadır.

Kimlikleri fatihlerin birbirini izleyen kültürleriyle yokedilmiş ve acımasızca sömürülmeleri dünya kapitalizminin pürüzsüzce işlemesinde önkoşul olan halklar için sistem bir *kitle kültürü* yaratmıştır. Kitleler *için* bir *kültür* demek daha doğru olur, çünkü bu kavram bilinçle oynayan, gerçeği saptıran ve yaratıcı düş gücünü daha doğarken boğan o çok yaygın, aşağılayıcı sanata daha iyi uymaktadır. Bu kültür kesinlikle kimliği bulmaya yaramamaktadır, tam tersine tüm araçlarla yoğun biçimde yaygınlaştırılan yaşam biçimlerini ve tüketim tutumlarını zorla benimsetmek için onu, budamakta ve yadsımaktadır. *"Ulusal kültür"*, ithal bir yaşam süren ve *"evrensel kültür"* denen şeye ya da bunu endüstri ülkelerinin kültürüyle karıştıranlar bundan her ne anlıyorlarsa ona, kaba ve beğeniden yoksun biçimde öykünen egemen sınıfın kültürü demektir. İçinde bulunduğumuz karmaşık pazarlar ve çokuluslu kuruluşlar çağında yalnızca ekonomi değil kültür de, özellikle de *"kitle kültürü"*, kitle iletişim araçlarının hızlı gelişimi ve yaygınlaşması sayesinde uluslararası bir çehre kazandı. Ekonominin güç merkezleri ülkelerimize makineler, patentler ve ideolojiler ihraç etmektedir. Latin Amerika'da dünya nimetlerinden yararlanma az sayıdaki kişinin saklı hakkı olduğundan, halkın çoğunluğu düşlerle yetinmek zorundadır. Yoksullara zenginlik, ezilmişlere özgürlük düşleri satılır, yenilmişlere zafer düşleri sunulur ve güç-

süzlere güç aldatmacaları yutturulur. Radyo, televizyon ve filmlerin dünyadaki eşitsiz düzeni haklı çıkarmak amacıyla yaydığı simgesel çağrıları tüketmek için okuma bilmeye bile gerek yoktur. Her dakika bir çocuğun hastalık ya da açlıktan öldüğü ülkelerimizin bugünkü koşullarını yazmayı sürdürmek için kendimize bir de bizi ezenlerin gözüyle bakmamız gerek. Kitle, *"bu"* düzeni doğal, Tanrı buyruğu bir düzen olarak kabullenmeye alıştırılır; sistem vatanla özdeşleşir, öyle ki rejime düşman kişi hain ya da dış ülke casusu durumuna düşer. Güçlülerin yasası kutsal kitap durumuna getirilir ve bu yasa aşağılanmış halkların başlarına gelenleri yazgıları olarak kabullenebilecekleri biçimde sistemden yanadır. Latin Amerika'nın tarihsel başarısızlığından sorumlu olan gerçek nedenler, geçmiş tahrif edilerek sihirbazlıkla ortadan kaldırılır: Zaten Latin Amerika'nın yoksulluğu her zaman başkalarının zenginliğini beslemiştir. Gerek filmlerde gerekse televizyonda hep daha iyi olan kazanır ve daha iyi olan, aynı zamanda daha güçlüdür de. Savurganlık, teşhircilik, vicdansızlık nefret değil hayranlık uyandırır. İnsan ruhuna kadar herşey alınabilir, satılabilir, kiralanabilir, tüketilebilir. Bir sigara, bir araba, bir şişe viski ya da bir saat ansızın büyülü nitelikler kazanabilir: İnsana kişilik verebilir, yaşamda zaferler kazandırabilir ve mutluluk ve başarı duygusunu yaşatabilir. Zengin ülkelerin, tüketim marka ve moda fetişizmi, yabancı kahraman ve örneklerin yaygınlaşmasına koşut gider. Fotoroman ve yerli televizyon dizileri beğeniden yoksun, değersiz yapıtlar olarak herbir ülkenin toplumsal ve siyasal sorunlarından tümüyle uzak beyaz camdan geçip gider; ithal televizyon dizileri Batı demokrasisinin "demokrasisi"ni, şiddet ve ketçapla birlikte satmaktadır.

V

İşsiz genç insan sayısının günden güne arttığı bu nüfusu genç ülkelerde, saatli bombanın tiktakları yöneticileri gözü açık uyumaya zorlamaktadır. Çok çeşitli kültürel yabancılaştırma yöntemleri, doping ve kısırlaştırma araçları giderek daha büyük önem kazanmaktadır. Bilincin kısırlaştırılmasındaki koşullandırma, doğum kontrolü programlarından daha başarılı olmaktadır. Bir bilinci denetim altına almanın en iyi yolu, onu düpedüz yasaklamaktır. Bazı Latin Amerika devletlerinde genç kuşakların giderek daha büyük ölçüde düşkünlük gösterdiği yapay bir karşıkültürün -kasıtlı ya da değil- ithali de aynı işlevi görmektedir. Yapıları kabuk bağladığı ve baskı mekanizması böyle girişimleri daha doğarken yok ettiği için, gençlerine siyasal yaşam oluşturma olanağı vermeyen ülkeler, sözde "protesto kültürü"nün yayılmasına uygun zemini hazırlar; bu kültür dışardan gelmiştir ve bolluk ve savurganlık toplumunun bir türevidir, asalak toplum katmanlarının sözümona gelenekçilik karşıtlıklarından kaynaklanır ve tüm toplumsal sınıflara yayılır.

Birleşik Devletler'de ve Avrupa'da altmışlı yıllarda gençliğin protestosunun davranış örnekleri ve simgeleri, tüketim budalalığına bir tepkiydi, bugün ise seri üretim nesnesidir. Çılgınca desenli giysilerin üzerinde "Kurtar kendini!" yazılıdır; bugün müzik, posterler, saç biçimleri ve giysiler drog hallusinasyonları dünyasındaki estetik anlayışın simgesi olarak Üçüncü Dünyayı kaplamaktadır. Cehennemden kaçmak isteyen gençlere simgeler, renkler ve uyuşturucularla birlikte Araf'a gidiş biletleri sunulmaktadır. Genç kuşak Nirvana yolculuğuna başlamak için aşırı derecede acı veren tarihi unutmaya çağrılmaktadır. Latin Amerika gençliğinin bazı grupları, bu *drog kültürüne* uymakla Batılı büyük kent gençliğinin yaşam biçimini kopya ettikleri yanılgısına düşmektedir.

Bu yalancı karşıkültürün kaynağı, endüstri toplumlarının kendine yabancılaşmış kenar gruplarının topluma uymayı redleridir ve bizim kendimizi bulma ve tanımlama konusundaki gerçek gereksinimlerimizle hiçbir ilgisi yoktur: O kötürümlere serüvenler sunar, boyun eğiş, bencillik ve kabuğuna çekilme yaratır, gerçeği değil, ancak onun görüntüsünü değiştirmek ister, acısız sevgi ve savaşsız barış vaat eder. Ayrıca duyguları tüketim nesnelerine dönüştürmesi nedeniyle kitle iletişim araçlarının yaydığı *büyük pazar ideolojisine* çok iyi uymaktadır. Araba ya da buzdolaplarıyla sürdürülen tüketim fetişizmi, bunaltı ve yaşam kaygısını gidermeye yetmediğinde kişi barış, güç ve sevinci gizli büyük pazardan satın alabilecektir.

VI

Bilinç oluşturmak, gerçeği ortaya koymak: Bugün ülkelerimizde edebiyatın kendisi için isteyeceği bundan daha iyi bir görev olabilir mi? Sistemin kültürü, gerçeği maskeleyen ve bilinci uyuşturan bir yaşam yerine geçen nesneler kültürüdür. Ancak ne kadar ateşli olursa olsun bir yazar, yalan ve konformizmin ideolojik dişli çark sistemine karşı ne yapabilir ki?

Şimdi toplum -birbirlerini yıpratan ve gölgede bırakan teketek döğüşçüler gibi- insanların artık birbirlerine ulaşmanın yolunu bulamamasını ve insan ilişkilerinin o uğursuz rekabet ve tüketim oyununa indirgenmesini amaçlıyorsa, bu durumda bir kardeşlik ve dayanışmacı katılım edebiyatı nasıl bir rol oynayabilir ki?

Nesnelerin adını söylemenin, onları teşhir etmekle aynı olduğu bir noktaya geldik: Kimler önünde ve kimler için?

VII

Latin Amerikalı yazarın temel yazgısı derin, toplumsal reformların yapılması zorunluluğuna sıkı sıkıya bağlıdır. Anlatmak tavır almak demektir: Açlık ve okuma

yazma bilmeme varolduğu ve güçlüler hiçbir ceza görmeksizin toplu aptallaştırma niyetlerini kitle iletişim araçlarının yoğun etkinlikleriyle gerçekleştirebildikleri sürece, tam bir iletişim girişimi olarak edebiyata ket vurulacağı akla yakın görünmektedir.

Yazarların, diğer çalışanların özgürlükleri ötesinde özel özgürlüklere hakları olduğu görüşüne katılmıyorum. Biz yazarların, seçkinlerimizin ardına gizlendiği kaleleri aşabilmesi ve sözü özgürce, ağzımızda görünen ya da görünmeyen tıkaçlar olmadan kullanabilmesi için büyük, köklü yapısal değişikliklere gerek vardır. Özgür olmayan bir toplumda, özgür edebiyat yalnızca suçlama ve umut olarak varolabilir.

Aynı biçimde, bir halkın yaratıcılığının, çok önceden ağır maddi koşullar ve günlük yaşamın gerekleriyle tavsatılmış bir yaratıcılığın, ancak kültür aracılığıyla serbestleştirilebileceğini sanmanın da yalnızca bir Yazgecesi Düşü olacağı kanısındayım. Latin Amerika'da daha kendini ortaya koyma olanağı bile bulamadan kaç yeteneği harcamaktayız? Kaç yazar ve sanatçı, yazar ve sanatçı olduklarını asla öğrenememekte?

VIII

Ayrıca bu ülkelerdeki iktidarın maddi dayanağı dış merkezlere bağlı olduğu sürece, ulusal bir kültürün tam anlamıyla oluşup oluşamıyacağı da düşünülmelidir.

Bu soruya olumlu yanıt veremedikten sonra yazmanın ne anlamı kalmaktadır?

Tarih gibi kültürde de durağanlık yoktur.

Eğer bağımlılık çağından kurtuluş çağına kaçınılmaz bir süreklilik olduğunu ve bunun da her toplumsal gelişim sürecinde bulunduğunu kavrıyorsak, bu durumda gerçek kimliğimizi bulma araştırmasında, bunun ortaya konup yaygınlaştırılmasında ya da buna hazırlıkta edebiyatın önemini ve olası devrimci işlevini neden yadsıyalım ki? Kuşkusuz ezen, aynanın ezilene ilişkin yalnızca soluk cıva lekeleri yansıtmasını yeğler. Hangi değişim süreci ne kim olduğunu ne de nereden geldiğini bilmeyen bir halkı harekete geçirebilir mi? Halk, kimliğinin bilincinde değilse ne olabileceğini nasıl bilebilir ki? Edebiyat doğrudan ya da dolaylı, bu aydınlanmaya katkıda bulunabilir mi?

Kanımca, yazarın yapabileceği katkı, onun halkının köklerine, tarihsel gelişimine ve yazgısına bağlılık derecesiyle, yanısıra da yükselmekte olan karşıkültürün nabzını, yaklaşımını ve ritmini algılayabilecek duyarlılığa sahip olmasıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Çok defa daha kültür bile olamayan o şey, ne değerlerine ne de anlatım biçimine sahip olduğu egemen kültüre karşı koyan *başka* bir kültürün çekirdek ya da meyvasını içermektedir.

Bunlar, sanki *seçkin tabakanın uygar* ürünlerinin ve sistemin bol bol ürettiği kültür

modellerinin değersiz taklitleri gibi sayılıp yanlışlıkla küçümsenir; oysa pek ender olmayarak bir ulusal tarih çok daha değerlidir ve *profesyonel* bir romandan çok daha aydınlatıcıdır ve yaşamın nabzı *Cancionero nacional*'in bazı anonim dizelerinde, uzmanlaşmış kişilerin bilgelik ölçütü sayılan pek çok lirik cildinden daha gerçek ve güçlü biçimde atar. Halkın ürünleri acıyı ve umutları binbir türlü ölümsüzleştirir ve çoğu kez *halk adına* yazılan yapıtlardan daha anlamlı ve görkemlidir.

Gerçek ortaklaşa benliğimizi bulmamız geçmişe uzanmalı -ayaklarımızın üzerinde dolandığı izler, bugünkü adımlarımızı sezdiren adımlar- ve nostalji içinde donup kalmaksızın geçmişten beslenmelidir. Kuşkusuz gizli yüzümüzü turistlerin yenik halklarda görmeyi umdukları ulusal giysilerimizin, gelenek ve gereçlerimizin yapay biçimde korunmasında bulmayacağız. *Biz üstesinden geldiğimiz şeyiz ve özellikle de neysek onu değiştirmek için gösterdiğimiz çabayız:* Benliğimizi bulmamız eylemde, mücadelede yatmaktadır. Bu nedenle ne olduğumuzun ortaya çıkarılması ister istemez bizi olabileceğimizi olmaktan alıkoyan şeylerden davacı olmayı da kapsamaktadır. Kendimizi engele meydan okuyarak ve karşı koyarak belirleriz.

Kriz sürecinden ve değişimden doğan ve çağının tehlikelerinden, serüvenlerinden ürkmeyen bir edebiyat herhalde yeni bir gerçeğin simgelerini yaratmaya katkıda bulunabilir ve yetenek ve yüreklilikten yoksun değilse yol üzerindeki işaretleri görünür duruma getirebilir.

Amerika'da doğmuş olmanın çilesi ve olağanüstülüğüne boşuna türküler yakmıyorum.

IX

Baskı sayısı ve sürüm her zaman bir kitabın gerçek erimini yansıtmaz. Bazen yapıt görünüşteki yaygınlığından çok daha büyük bir etki yapar; kimi kez, eğer yazar bunları kuşku ve yalnızlaşma olarak kendi içinde yaşamışsa yapıt, daha yıllar öncesinden kitlenin soru ve gereksinimlerine yanıt verebilir. Yapıt yazarın yaralı bilincinden kaynağını alır ve dünyaya yansır: Yaratma eylemi her zaman da yaratıcısının sağlığında amacına ulaşmayan bir dayanışma eylemidir.

X

Ne kendilerine geri kalan ölümlülerden esirgenen tanrısal ayrıcalıkları tanıyan, ne de anlamsız bir eğilime hizmet ettikleri için herkes tarafından bağışlanmalarını dileyerek bağırlarını dağlayan ve üstlerini başlarını paralayan yazarların tutumuna katılıyorum.

Tanrı değiliz ama solucan da değiliz. Sınırlarımızı bilmek güçsüzlüğümüzün

bilincine varmak değildir. Bir eylem olanağı olarak edebiyat doğaüstü güçlere sahip değildir, ancak yazar eğer yapıtlarıyla buna değecek kişileri ve deneyimleri yaşatmayı başarabilirse yine de bir parça büyücüyü oynayabilir.

Eğer yazdıkları ceza görmeksizin okunamıyorsa ve okurun bilincini herhangi bir biçimde değiştiriyor ya da güçlendiriyorsa yazar elbette ki değişim sürecinde payı olduğunu ileri sürebilir, ancak bunu ne büyüklenerek ne de yapmacık alçakgönüllülükle, yalnızca koskoca bütünün bir parçacığı olduğunu bilerek yapmalıdır.

Kendi gölgeleri ve labirentleriyle bitmez tükenmez monologlarını sürdürenlerin sözden kaçınmalarını anlayabiliyorum, ancak insan varlığının lağım olmadığı görüşünü paylaştığımız kişiler için sözün bir anlamı vardır. Bizler hayran değil, söz yöneltebileceğimiz kişiler arıyoruz; gösteri değil, dialog sunuyoruz. Yazmamızın kaynağında okurun elbette bize ondan gelmiş ve şimdi de yüreklendirme ve kehanet olarak ona dönmekte olan sözlerde kendini yeniden bulabilmesi için bir buluşma çabası yatmaktadır.

XI

Edebiyatın gerçeği kendine göre değiştirdiği varsayımı aptallık ya da megalomani olurdu. Ancak değişim için üstüne düşeni yapabileceğini yadsımak da bana en az bunun kadar budalaca geliyor.

Sınırlarımızın bilincinde olmak sonuçta gerçeğimizin bilincinde olmaktır. Tüm bu sisin, umutsuzluk ve kuşkuların içinde sorunlarla yüz yüze gelmek ve onlarla kıyasıya mücadele etmek olasıdır: Sınırlarımızı çok iyi bilerek, ancak yanısıra da onları zorlayarak.

Böyle bakıldığında *devrimci* bir edebiyat zaten inanmışlara, esrime içindeymişcesine kendi göbeğine bakmakta direnen tutucu bir edebiyat kadar kalleş gelebilir. Öte yandan gizemli bir üslupla, önerileri ve aktarılanları daha baştan onaylayan küçük bir okuyucu kitlesi için aşırı bir edebiyata hizmet eden yazarlar da vardır. Bu yazarlar sözde devrimci tutumlarına karşın, kendileri gibi hisseden ve düşünen ve kendilerinden bekleneni verdikleri bir azınlık için yazmakla ne büyük bir riske girişmektedirler. Böylece başarısızlık kadar başarı olasılığı da ortadan kalkmaktadır. Sistemin farklı düşünenleri altına aldığı ablukaya karşı koymaya yaramıyacaksa bir edebiyata ne gerek var ki?

Etkimiz, gözüpekliliğimizin, kurnazlığımızın, açıklığımızın ve albenimizin boyutlarına bağlıdır. Konformist yazarların çöken karanlığı selamlarken kullandıklarından daha görkemli, etkili bir dil yaratabilseydik.

XII

Oysa sorunumuz kesinlikle salt bir dil sorunu değildir. Olanaklar da çok önemlidir. Direniş kültürü tek bir anlatım biçimini ya da iletişim olanağını bile gözden çıkarma lüksüne sahip olmaksızın ele geçirebildiği tüm araçlardan yararlanmaktadır. Zaman kısa, zorlanma ağır, görevse çok büyüktür. Toplumsal değişimin hizmetinde mücadele veren Latin Amerikalı bir yazar için kitap üretimi çok yönlü bir çalışma cephesinin yalnızca bir yanıdır. Edebiyatın burjuva kültürünün taşlaşmış bir kurumu olarak çökeldiği görüşüne katılmıyoruz. Kitle yayınlarındaki yorum ve haberler, radyo, film ve televizyon için senaryolar ve halk şarkıları kesinlikle, bunları ancak aşağılayıcı bir bakışa değer bulan bazı edebiyat papalarının düşündükleri gibi daha önemsiz edebiyat türlerinden değildir. Dikbaşlı Latin Amerika gazeteciliğinin kitle iletişim araçlarının yabancılaştırıcı dişli çark sisteminde keşfetmiş olduğu boşluklar, çoğu kez estetik düzeyi ve etkililiği açısından büyük anlatı edebiyatından aşağı kalmayan özveri dolu, yaratıcı bir çalışmanın ürünü olmuştur.

XIII

Mesleğime, elimdeki araca inanıyorum. Yazarların bir yandan pervasızca insanların açlıktan öldüğü bir dünyada yazmanın anlamsız olduğunu açıklarken neden bir yandan da yazmayı sürdürdüklerini hiç anlayamadım. Aynı biçimde sözü öfke nöbetlerinin hedef tahtasına ya da bir fetişizm nesnesine dönüştürenler de bana en az bunlar kadar anlaşılmaz geliyor. Söz bir silahtır ve iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de yarar: Cinayetin suçu asla bıçağa yüklenemez. Kanımca bugünkü Latin Amerika edebiyatının en ivedi görevlerinden biri, iletişimi engellemek ya da ihanet etmek için pekçok kez, hem de cezasız kalınarak yıpratılan ve ayaklar altına alınan sözü kurtarmaktır.

Benim ülkemde *özgürlük* siyasal mahkumlar için bir hapishanenin, *demokrasi* ise çeşitli terör rejimlerinin adıdır; *sevgi* sözcüğü insanla arabası arasındaki ilişkinin tanımı sayılmakta, *devrim*'dense mutfaktaki yeni bir bulaşık deterjanının etkisi anlaşılmaktadır; *erinç* belli bir firmanın iyi cins bir sabununun sağladığı şeydir ve *sonsuz mutluluk* duygusu da sosis yerken ortaya çıkar. Latin Amerika'nın birçok yerinde *barış ülkesi, mezarlık sessizliği* demektir ve *sağlıklı insan* diye yazıldığında aslında *güçsüz insan* diye okunmalıdır.

Yazarın tüm izlemelere ve sansüre karşın çağımıza ve insanlığa, şimdi ve sonrası için tanıklık etme olanağı vardır. Bu şöyle de yazılabilir: "Biz şuradaydık, şimdi şuradayız; böyleydik, şimdi böyleyiz." Latin Amerika'da yavaş yavaş

uyuşturmak yerine sarsıp uyandıran, ölülerimizin cenazesini kaldırmak yerine onları ölümsüzleştiren, külleri savurmaktansa ateşi tutuşturmaktan yana olan bir edebiyat biçimlenmekte ve güç kazanmaktadır. Bu edebiyat büyük mücadeleci söz geleneğini sürdürmekte ve zenginleştirmektedir. Eğer -bizlerin inandığı gibi- umut nostaljiden yeğse, belki de bu gelişmekte olan edebiyat günün birinde, tari- himizin akışını er ya da geç, barışçı yoldan ya da zorla kökten değiştirecek olan toplumsal güçlerin güzelliğiyle eşdeğerli olacaktır. Ve belki de bu arada ozanın dilediği gibi, yarının gençliği için *her bir nesnenin gerçek adının* korunmasına yardım edecektir.

1976

Sınırsız ticaret Özgürlüksüz İnsanlar

1975'de Javier Wimer benden Mexico'daki Fondo de Cultura Económica'nın yeni dergisi için bir makale yazmamı rica etti. İlk sayı Latin Amerika'daki faşizme ayrılacaktı. Reddettim, ama neredeyse kabul ettiğimi belirtir bir mektupla. İşte o mektup.

Sevgili Javier,

Benden bir makale istemenden kıvanç duydum. Ancak onu yazamam. Latin Amerika'daki faşizm üzerine yazamam. Konu çok ciddi, üstesinden gelemem. Burada, Buenos Aires'de yeterli kitabım ve bilgi kaynağım yok. Üstelik çoktandır artık makale ve deneme yazmıyorum. Bu dönemde beni kuşatan ve bana acı veren gerçeği, daha derinden ve daha gözüpek biçimde kavrama çabası içindeyim. Doğrusunu söylemek gerekirse, böylesine üzerinde yıllarca düşünme ve araştırma gerektiren bir konuyu ele alabilecek benden daha yetenekli kişilerin bulunduğu inancındayım. Bazen yanılgıya düşmekten korkuyorum. Ben ne toplumbilimciyim, ne tarihçi, ne ekonomi bilgini ne de başka birşey. Gazeteci ve yazar olarak etkinliğim, sistemin uzman olmayan bir okur kitlesinden gizlediği yabancı düşünce ve olguları kitlesel olarak yaymakla sınırlı kalmıştır. Suçlayan ve karşıbilgi sağlayan bu militanlık görevini yaparken anlatımda, Paysandú'daki kamp ateşleri başında, Montevideo'daki eski kafelerin masalarında edindiğim belli bir beceriyi sergiledim. Hepsi bu.

Öte yandan Latin Amerika'da faşizm çok çekici bir konu ve ben birkaç noktaya değinmeden mektubumu bitirmek istemiyorum.

Pek çok kez kendime çevremde tüm olup bitene bakarak, örneğin Uruguay, Şili ya da Bolivya'daki diktatörlüklere faşist ya da Nazi rejimleri denmesi gerekmez mi diye sormuşumdur. Bu kıyım makineleri bir Hitler ya da Mussolini ile boy ölçüşebilirler mi? Yasaklayan ve yalan söyleyen bu mekanizmalar bir Göbbels'in izinde yürümüyorlar mı? Bugünkü Arjantin'de karanlıkta pusu kurup öldüren ölüm mangaları ve mekanizmaları otuzlu yıllar İtalya ve Almanyasındaki vurucu birlikler örneğine göre çalışmıyor mu? Ben Güney Amerikalıyım ve Güney Amerika hakkında yazmak istiyorum. Ülkemin mahvedilişini elim kolum bağlı izlemek zorunda kalıyor ve kendi kendime boş bir çiftlik ya da -siz Meksikalıların deyimiyle- boş bir hacienda olan Uruguay'ın faşizm ve Nasyonalsosyalizmi doğuran Avrupa endüstri merkezleriyle gerçekten karşılaştırılıp karşılaştırılamayacağını soruyorum. Uruguay uzmanların bugünün sömürgelerini isimlendirdikleri gibi bağımlı bir ülkedir. Kapitalist endüstri merkezlerine bağımlıdır; ödülleri, kredileri, uzmanları, silahları, arabaları ve ideolojiyi hep onlardan alır. Kuşkusuz Almanya ya da İtalya'nın o zamanki konumları böyle değildi. Nasyonalsosyalizm ve faşizm saldırgan bir ulusçuluğun açığa vuruluşuydu; ancak sonuç olarak burada öç peşindeki iki hoşnutsuz büyük devletin bağrından kopan bir ulusçuluk sözkonusuydu. Hitler'in çılgınlığını ve onu dehşet salmaya ve istila seferlerine varana dek izleyen kitlelerin sarhoşluğunu doğuran ulusçuluk çok gelişmişti ve -bilindiği gibi- dünyanın

paylaşılmasına yetişememişti. Cellatlar ölüm kamplarında yurtsever şarkılar mırıldanıyorlardı.

Şili, Uruguay ya da Bolivya gibi ülkelerde diktatörlükler kitleleri peşlerinden sürükleyecek en küçük yeteneğe bile sahip değildirler. Faşist modelden kopya edilen vatan kültü ancak bunun için para alan polis ve askerin yüreğinde kök salmıştır. Bu ülkelerin rejimleri tek başlarınadır ve büyüklükten yoksun acıklı bir düşüşe mahkûmdur. Gençlik onlara heyecan vermez: Gençlikten, düpedüz coşkudan ve büyüyen herşeyden nefret ederler. Silahlarının gücüne dayanırlar ve insanlara değil bir inanç, o ırk çılgınlığı ya da Hitler ve ekibinin büyük devleti olarak bir gelecek inancı gibi yanlış bir inancı bile aşılamayı beceremezler. Bizim diktatörlerimiz - olsa olsa- kendilerine ait değil, yabancı bir büyük devletin uydusu olan bir vatanın yurtseverleridir: Ses değil, yankılarıdırlar. Almanya ya da İtalya'nın tekelci kapitalizmi o karanlık yıllarda iş cephesini yarattı ve devleti herşeye gücü yeten bir tanrıya dönüştürdü. Bizde ise devlet ancak düşünen, başkaldıran ya da kuşkulananlara işkence etmek sözkonusu olduğunda güçlüdür, ama ekonomik güç olarak zaman zaman önemini yitirir. O gücün bastırıcı koludur ve faşist karabasanların yüzünü ağartacak teknikler kullanır, ancak asla gücün kendisi değildir. Adam Smith ve Mussolini'nin ya da onların karikatürlerinin garip bir karışımı. Böylece yabancı özel mülkiyete geçecek olan en verimli ve kârlı ekonomi kesimlerini özelleştirme süreci yoluyla, devlet kendi kendini çökertir ve aynı zamanda da bir baskı sistemi olarak güçlenir. Bizde devlet hapishaneleri fabrikalara yeğler. O da faşizm gibi yeni iş alanları yerine hep yeni askerler ve yeni siyasal tutuklular yaratır. Benimki gibi böylesine küçük ve nüfusu azalmış bir ülkede toplumun askerileştirilmesi yayılmacı bir amaca hizmet etmemektedir; bu sınırları savunmaya da yaramamaktadır, çünkü kimse bizi tehdit etmemektedir. Peki öyleyse barış zamanında bir savaş ekonomisine ne gerek vardır? Silahlar dışardan gelmekte, düşmanlarsa ülkededir. Düşmanlar kimlerdir? Kaçı ortada kalmıştır? Uruguay'da 4-5 bin kadar siyasal mahkûm vardır. Meksika nüfusuna oranlandığında bu, 90 bin kişinin siyasal nedenlerle hapis yatması demektir. Bu az değildir. Başlangıçta hapse atılan gerillalardı; ardından sol partilerin etkin üyeleri geldi; sonra sendikacılar; sonra aydınlar; sonra bazı ünlü politikacılar. Daha sonra ise artık bu herkesin başına gelebilirdi. Mekanizma durmak bilmemekte, sürekli yakıt istemekte, delilik taslamakta, yaratıcılarını yutmaktadır: Sağ partiler Tupamarolardan kurtulmak için askerleri tam yetki ve olağanüstü olanaklarla donattılar ve kısa süre sonra da askerler tek başlarına yönetimi ele alıp partileri dağıttılar. 1973-74 yıllarında 20 bin kişi karakol ve hapishanelerden geçmiştir. İşkence sorgunun değişmez ögesi oldu. İşkence odalarında pek çok kişi yaşamını yitirdi. Kimilerinin tekmelerle karaciğerleri parçalandı, kimileri kafaları pis sulara ve dışkılara daldırıldığında kalpleri durarak

öldü. Yine kimileri günler ve geceler boyu hiç kımıldamaksızın dikildikleri için öldüler. Bazıları ise elektroşoktan öldü. Bir kız kafasından geçirilip bağlanmış bir plastik torbanın içinde boğuldu.

Sendikal ve siyasal etkinlikler bugün suç sayılmaktadır. Dişleri arasında bıçaklarıyla hödükler üniversiteyi ele geçirdiler. Düşünce ve toplanma özgürlüğü hakları kaldırıldı. Burjuvazinin siyasal kurumlarından geriye hiçbir şey kalmadı; Amerika'nın İsviçresi bugün artık bir toplama kampıdır. Düşünmek yasaktır. Rejim düşünenin komplo da kuracağından boşuna kuşkulanmamaktadır. Sokaklarda yoksulluk ve eli kolu bağlı öfkeden geçilmemektedir. İktidarın büyük burjuvaziden gelen siyasal danışmanları da yoktur artık. Kendi yarattığı kriz tarafından köşeye sıkıştırılmış ve gençlik arasında hızlanan bilinçlenme sürecinin tehdidi altındaki rejim silaha sarılmaktadır. Gün silahlı bürokrasinin günüdür. Askerlerin gider ve maaşları inanılmaz boyutlara ulaşmakta, öte yandan okullar kapanmakta ve çökmektedir. Öğretmen ve profesörlerin peşini ise yoksulluk ve engizisyonun kutsal öfkesi bırakmamaktadır; artık büyücü olsalar gerektir.

Tüm bunlar faşizm değilse de ona çok benzediğini kabul etmeliyiz. Faşist tehdit ve baskı araçları kullanılmaktadır, hem de çok etkili biçimde. Bu da dünyayı ele geçirmek için değil, içteki değişim güçlerini yere sermek, işçi sınıfını başlarından yoksun bırakmak ve aydınları yok etmek için. Küçük burjuvazi histerisinin ideolojisi rejimin gereksinimlerine eksiksiz uymaktadır. Bu kez günah keçisi Yahudilik değil tüm emekçi sınıfıdır. Rejim diktatörlüğün zulüm ve dehşet salışını maskelemek için vatan, aile, gelenek, mülkiyet gibi büyük sloganlar kullanmaktadır. Bu durumu kabullenmeyen ya da başkaldıran; yaşamını, özgürlüğünü ya da en azından belgelerini yitirir ve onu afaroz edilmiş biri gibi yurtsuz ve yabancı bir isimle dünyada oradan oraya dolanmaya mahkûm ederler.

"Aşağılanma dönemi"mizi yaşıyoruz. Cellatlar emir veriyor ve gammazlık alıp yürümüş. Sakin bir dünya düşleyen iktidardaki efendiler için tarih yıkıcıdır, çünkü sürekli değişmektedir. Bunda da haklıdırlar.

Canını sıktıysam kusuruma bakma Javier. Makaleyi yazmadım, ancak gördüğün gibi biraz içimi döktüm.

İçten selamlarımla...

1975

Che Guevara

1964 Ağustosunda Che Guevara ile bir röportaj yaptım.
1967 Ekiminde Bolivya'da şehit düştü.
Bugünkü metin röportajı yeni ve anılmaya değer bir ışık altında sergilemektedir.
Söz arasında değinilmiş cümleler geçen zaman içinde kehanet olarak değerlerini kanıtlamışlardır.

Vitrin ya da sıçrama tahtası olarak Küba

I

"Hain", dedim ona, "siz bir hainsiniz." Ona bir Küba gazetesinden bir küpür gösterdim: Resimde Che Guevara bir beyzbol maçında atıcı olarak görülüyordu. Güldü, ikimiz de güldük; resmi inceleyip incelemediğini anımsamıyorum. Sohbet bir pingpong topu gibi konudan konuya, ülkeden ülkeye, anıdan anıya atlıyordu, devrimin özlemleri ve deneyimleri konuşuluyor, araya da şakalar giriyordu:

"Elimin nesi var anlamıyorum? Sanki büyülü?"

-"Nasıl büyülü?"

"Düşünsene, Frondizi'yi selamladı ve Frondizi devrildi; Jânio Quadros'u selamladı, o da aynı akibete uğradı."

-"Devrilemeyeceğim için şanslıyım", yanıtını verdim biraz kaygılı bir yüzle.

O güldü, alnını kırıştırdı, oturdu, konuşmaya ara verdi, odada dolaştı, Purosunun külünü silkti ve göğüs hizasında tuttu. Tartışmaya açıktı ve arada, karmaşık bir düşünceyi çabucak ana hatlarıyla anlatmak için bir yazı tahtası kullanıyordu, ancak bunu kesinlikle bana hocalık taslamak için yapmıyordu: Genel ekonomik hesaplama yöntemleriyle ilgili polemik, sosyalist bir toplumda piyasa yasalarının geçerliliği ya da geçersizliği, veya üretim normları aracılığıyla oluşturulacak dağıtıcı sistem... Bir Arjantinli ya da Uruguaylı gibi keskin zekâlı ve saldırgan, aynı zamanda da bir Kübalı gibi tutkulu ve açıksözlüydü. Görüşlerini rahatça açıklıyordu, ancak gerektiğinde onları var gücüyle savunabilmek için sürekli tetikteydi. Onda içten gelen derin ve olağanüstü bir güç tekrar tekrar kendini gösteriyordu. Gözleri içinden geçenleri ele veriyordu. Hâlâ temiz, taze bir sabah kadar duru bakışlarını çok iyi anımsıyorum; ancak birşeye yürekten inanan insanlar böyle bakarlar.

II

O Latin Amerika'da devrimin olacağına, bunun dikenli yollarına ve geleceğine; sosyalizmin yaratacağı yeni insana yürekten inanıyordu. Bu konularda konuşurken insan kanının kaynadığı izlenimine kapılıyordu, ancak ben not almaya başladığımda hemen coşkusunu gemliyordu. O zaman bakışları kağıdın üzerinde gidip gelen tükenmezime takılıyordu ve o iki, üç duman bulutu arasında gülümseyerek dile getirdiği sert, kurnazca yorumlar yapmayı yeğliyordu. Böyle anlarda gazeteci olduğuma yeriniyordum, uykusuz geçen pekçok gecenin ve patırtılı, baş döndürücü günlerin ardından oturup birşeyleri kağıda geçirmek zorunda olunduğundan ya da bu sırada sinirlerin gerilmesinden değil, asıl kendiliğinden doğan canlı düşünce alışverişinin gazetecilik mesleğinin pratik zorunluluklarıyla kesintiye uğraması yüzünden. "Burada

birbirimizle Kübalı ve Uruguaylı olarak konuşuyoruz", yalanını kıvırdı Che Guevara, olası boşboğaz bir sorudan kaçınmak için. Ancak herşey onu tümüyle kavramış olan tutkunun başkalarının Latin Amerika için uydurmuş olduğu sınırları yıktığı izlenimini veriyordu ve o elbette ki bu sınırlara inanmıyordu. Böyle konuşurken bu adamın ancak Latin Amerika'yı boydan boya geçen uzun bir yolun sonunda Küba'ya gelmiş olduğu düşüncesi yakamı bırakmıyordu; o başlamakta olan Bolivya devriminin kargaşasına ve Guatemala devriminin son hareketlerine katılmıştı, elbette ki turist olarak değil; geçimini sağlamak için Orta Amerika'da muz taşımış ve Mexico kentinin meydanlarında fotoğrafçılık yapmıştı; sonra da *Granma* serüvenine atılmış ve yaşamını ortaya koymuştu.

III

"Bir gün", diye yazmıştı Fidel'e veda mektubunda, "bana savaşta ölürsek kime haber verilmesi gerektiğini sordular; ölüm düşüncesi hepimizi etkiledi. Sonraları bir devrimde -eğer gerçek bir devrim sözkonusuysa- ya zafere ulaşılacağını ya da ölüneceğini kesinlikle biliyorduk." Küba'dan yeni zaferlere ya da ölüme doğru yola çıktı. "Başka ülkeler benim küçük çabalarımı bekliyor", deniyordu mektupta, "...yeni yeni savaş meydanları..." Gerçekten de, orada saldırı ve savaşın ortasında insan ya zafere ulaşır ya da ölür. "Haydi yeni eylemlere." Pek çok arkadaşları bu yolda şehit olmuştur ve diğerleri yaşamlarını ortaya koymayı sürdüreceklerdir. Meksika'daki zorlu günleri onunla birlikte geçirmiş olan ve kurşunlarla kalbura dönmüş bir halde Guatemala ormanlarında ölen *El Patojo* -"Kimseye güvenme", demişti ona Che;- eski bir sınıf arkadaşı tarafından ele verildi. Aynı biçimde Salta dağlarında ağır yaralara yenik düşen Arjantinli Masetti.

Che Guevara masa başı adamı değildi. O devrimleri başlatan kişiydi, insan bunu ona baktığında anlıyordu; aslında yönetim işlerinin adamı da değildi, ya da daha doğrusu istemediği halde bunu olmak zorundaydı. Sergilediği dinginlik ve soğukkanlılığın ardında söz ve davranışlarında kafese kapatılmış arslan gerilimi seziliyordu; ve bu gerilim sonunda patlak verecekti.

IV

O dağlardaki savaşı özlüyordu. Bununla silahların zaferini izleyen barış dönemindeki kuruluş çalışmalarına uygun olmadığını söylemek istemiyorum. Tam tersine, Che Guevara bu açıdan da örnek bir devrimci ve üstlendiği tüm önemli görevlerde yorulmak bilmez bir emekçiydi. Küba'da onun -Fidel gibi- hiç uyumadığı söylentisi dolaşıyordu. Çözmesi gereken karmaşık sorunlar ve özellikle ülkenin en-

düstrileşmesi yolunda harekete geçirmesi gereken zorlu süreçler ona gündüz ve gece soluk aldırmıyordu. Günlük çalışmasının sonunda, ki bu günlük çalışma bir haftayı kapsıyordu, pazar günleri de gönüllü olarak şekerkamışı kesmeye gidiyordu; okumak, konuşmalarını yazmak ve tartışmalar için hâlâ zamanı kalmasına akıl sır erecek gibi değil; üstelik bu arada gerillalık döneminde de peşini bırakmayan amansız astımıyla da uğraşması gerekiyordu. "Yola çıkma emri ansızın geldi", diye anlatıyor bize, "ve Meksika'dan o anda olduğumuz gibi yola çıkmamız gerekiyordu, iki-üç kişilik gruplar halinde. Aramızda bir hain vardı ve Fidel hainin polise haber vermesini önlemek için emir gelir gelmez hazırlık yapmaksızın yola çıkmamız direktifini vermişti. Bugün hâlâ bu hainin kim olduğunu bilmiyoruz. Böylece ben yanıma insyon aygıtımı almaksızın yola çıkmak zorunda kaldım ve yolda korkunç bir astım nöbetine tutuldum. Bu işin üstesinden gelemiyeceğimi sandım."

Güç bir görev olan Küba'da sosyalizmi kurma işinde -"gerektiği gibi"- tüm alanlara angaje olmuştu. Tüm devrim liderleri arasında özveriye yatkınlığıyla ilk Hıristiyanlara en çok benzeyen, en katısı o idi. Harekete geçmiş olan sosyalizmin saygınlığının ve halkın doğmakta olan yeni bir dünyaya inancının gelişme için itici güç olması gerektiği görüşüne tutkuyla bağlandığından, maddi özendirme ve paylaştırma sistemlerine aşırı başvurulmasına karşıydı, çünkü bunlar bireylerde günün birinde "bir Rockefeller olma" umudu doğurabilirlerdi. Reddettiği genel değer yasasına sığınılarak Küba için böylesi önemli bir dönemde kapitalist topluma bir geri dönüş olasılığını düşünmek bile onu çileden çıkarıyordu. ("Böyle olaylar daha önce de olmuştur.") Bu konuda son derece dikkafalı ve katıydı. "O beyler", diyordu öfkeyle ve bu sözle devrimin ekonomik sürecine kendisinden farklı bir yön vermek isteyenleri kastediyordu. Charles Bettelheim'e ünlü yanıt yazısı şu sözlerle bitiyordu: "Merkezi ekonomik planlama savunucuları için şu atasözü geçerlidir: Dostlarımızdan bizi tanrı korusun, çünkü düşmanlarımızla ben kendim başederim." *"Cuba Socialista"*nın aynı sayısının bir sonraki sayfasındaki Joaquin Infante kısa bir makalenin ilk paragrafında "merkezi ekonomik planlamadan öncelikle SSCB ve diğer sosyalist halk demokrasilerinde uygulama alanı bulan sosyalist girişimlerin yönetim yöntemi"nin anlaşıldığına işaret etmektedir.

Bazı ekonomistlerin -kendi bakış açılarından belki de haklı olarak- süreci "idealleştirmek"le suçladıkları Che Guevara'nın zekice polemiğe girme yeteneği hep Küba sorunlarını aydınlatmakla sınırlı kalıyor ve bazılarının yanlış olarak sandıkları gibi Çin-Rus tartışmasına aldırmıyordu. "Bu işe karışmıyoruz", diyordu Paul Baran'ın Moskova'yla Pekin arasındaki anlaşmazlığa ilişkin bir metninin Küba'da kısaltılmasına açıklama olarak. Düşünceleri hep Latin Amerika devriminin ileri karakolu olarak Küba ve onun geleceği çevresinde yoğunlaşıyordu.

"Küba'nın dışındaki bu olayları tartışmak ilgimi çekmiyor", diye azarladı bizi tartışma'. konuları deşmeye kalkıştığımızda: Devrimin gidişi, gelişimine yön veren ögeler, iç ve dış politika arasındaki karşılıklı tutarlılık, bunlar devrim liderlerinin farklı tavır almalarına neden olan konulardı. Che Guevara yalnızca merkezi ekonomik planlama ve genel değer yasası konusunda net düşünceleri olmakla kalmayıp endüstrileşmenin göreceli önemini, bütçe sistemiyle yerinden yönetim arasındaki çelişkiyi ve kıtasal bir devrimin kapsamlı ilişkileri içinde Küba'nın önemini de gören bir akımın başındaydı.

Tüm kavgacılığına karşın yine de yanılgılarını itiraf etmekten kaçınmıyordu, çünkü bunlar devrimin de yanılgılarıydı: şeker üretiminin düşürülmesi ya da "çok sayıda ithal malın yerine yarı işlenmiş malın işlenmesiyle ilgili tüm güçlüklere karşın tam işlenmiş ürün fabrikasyonunu koyma girişimi".

V

Küba halkı Kübalı olmamakla birlikte kendini tüm varlığıyla büyük devrime adamış olan parlak Che Guevara örneğinde kendini görüyordu. Onun için düşünmek ve davranmak aynı şeydi: hepsi bunu biliyordu ve onu sevmekle kalmıyorlardı, ona hayrandılar da. Kamulaştırılmış lüks Cadillac'ımızın şoförü Candela ona *at* diyordu. Bu Küba ağzındaki en büyük övgüyü ancak üç kişiye layık görüyordu: Fidel, Che ve Shakespeare'e. Tiyatroyu geniş halk kitlelerine tanıtma çabaları burada umulmadık ölçüde başarıya ulaşmıştı: Candela kestirmeden coşkuyla bir çağlayan gibi Elisabeth dönemi oyun yazarından ve yapıtlarından sözetmeye başladı: "Sanırım, o kesinlikle bir *atn,* yapıtlarında çok filozofça ve eğitici, beyim."

Reina Reyes ve Julio Villegas'la Küba'da nereye gidersek gidelim sürekli Che Guevara'dan da en az Fidel ve Lenin kadar alıntı yapan tarım işçilerine, işçilere, teknisyenlere, öğrenci ve temsilcilere rastladık: Tek kültür gerikalmışlık demektir; Che bunu çok net biçimde açıkladı ya da Che'nin hep söylediği gibi, devrim ancak özveriyle kazınılır, azizim. Yoksa herşeyin bir anda olup bitivereceğini mi sanıyorsun?

Küba herkesin duyduğu, anladığı, içselleştirdiği ve yaydığı onun büyük, önemli mesajı için tek, dev bir rezonans zemini gibiydi: Devrim insanları arıtan, onları bencilliklerinden çekip çıkaran bir güçtür ve insan ele geçirdiği bu arınmışlığı kendi yaşamıymışçasına savunmalıdır da, silahla olduğu kadar bilim ve çalışmayla da.

VI

Sayısız kırmızı damlarıyla Santa Clara kentinde Candela bize mermi izlerinin hâlâ görülebildiği duvarları, Batista'nın zırhlı treninin raydan çıkarılıp saldırıya uğradığı yeri

ve ele geçirilişi sırasında *El Vaquerito*'nun bir ölüm komandosunun başında dönmemek üzere gittiği polis karakolunu gösterdi. Bize nasıl rastgele avluların duvarlarına tırmandıklarını, Molotof kokteyllerini, savaşın kanlı dehşet sahnelerini anlattı; yaralı kolunu askıda taşımak zorunda kalan Che Guevara öykülerinin kahramanıydı. "Altı yıl geçti", diyordu Candela, "herşey unutulup gitti." Oysa olaylar o sırada orada bulunan ya da hatta birlikte savaşmış olanların gözünde hâlâ capcanlıydı ve yara izleri hâlâ sızlamaktaydı. Burada efsaneleşmek için zamana gereksinim duymayan tarih hâlâ oluşmakta, düşman hâlâ saldırmaktaydı, devrim hızla ilerlemekteydi ve ölüm hâlâ insanı her an bulabilirdi.

VII

Devrim için olduğu gibi Che için de hiçbir şey dokunulmaz değildi. Bu farklı bir üslûptu, bir biçimde yeni, soğukkanlı ve iğneleyici. Belki de onun en sert yorumlarıyla Arjantinlileri hedef almayı yeğlemesi, yitirilmiş yurduna duyduğu yarı kin, yarı yüceltmeyle karışık özlemle açıklanabilir: Che hiç bıkmadan onlara devrimin sözlerle değil eylemle yapıldığını ve komünist partilerin tarihsel görevlerinin devrimin öncülüğünü yapmak olduğunu (hoşnut gülümseme)..., ancak bunların ne yazık ki hemen tüm Latin Amerika'da artçı olarak yürüdüklerini (üzgün suskunluk) anımsatıyordu. Tanınmış bir Peronist görüşmeye kabul edilmesi için bir aydan fazla bekletilmesine gücendiğinde Che onun omzuna vurmuş ve şöyle demişti: "Ee, Peronistler devrim yapmak için sekiz yıl bekledikten sonra..." Bu öfke dolu sözlerden daha pek çok vardır: Bir keresinde devrime taze para sağlamak için Buenos Aires'den belli kişileri gerçekte ettikleri değerden satın alıp sonra bunları onların edeceklerini sandıkları değerden satmayı önerdiği söylenir.

VIII

Che'nin Santa Clara'daki gerilla savaşçısı olarak görüntüsü bize onun ıssız Bolivya cangılında nasıl savaştığını sezdirmekte ve belleğimde Punta del Este konferansında tanımış olduğum parlak devlet adamı, ekonomist ve soğukkanlı kâhinle ilgili anılarla karışmaktadır: *Sierra Maestra*'da edebi antolojiler okuyan, Neruda'nın *Canto General*'inin büyük bölümünü ezbere bilen, *Carpentier*'nin romanlarından hayranlıkla söz eden ve sosyalist gerçekçilikle dalga geçen üstün bir beyin. Che'nin tüm bu görüntülerinden ya da bir biçimde hepsini özetliyerek birşey ortaya çıkmaktadır: bu da bir basın toplantısında bir gazetecinin şimdi Arjantinli mi yoksa Kübalı mı olduğu biçimindeki aptalca sorusuna "Ben Amerika vatandaşıyım", yanıtını veren Che'dir. Havana'daki görüşmemizde Küba'nın geleceğinin Latin Ame-

rika devriminin yazgısına sıkı sıkıya bağlı olduğunu açıkladım. Küba sınırları içinde dondurulamazdı; o kıtasal devrimde motor rolü üstlenmişti, yoksa üstlenmemiş miydi? Bunun üzerine Che Guevara bana şu yanıtı verdi:

- "Böyle olmaması da düşünülebilirdi. Ancak bu düşünceyi dışladık. Latin Amerika'da Küba'dan kopmuş bir kurtuluş hareketi olasılığını ancak Küba Latin Amerika devrimine örnek olmaktan vazgeçerse gerçekleşebilir. Onun varlığını sürdürdüğü yalın gerçeği tek başına onun örnek olmasına yetmez. Peki öyleyse Küba hangi yönüyle örnektir? O, Küba devriminin Birleşik Devletlerle ilişkilerine yaklaşımı ve Birleşik Devletlerle mücadele ruhu geliştirmesi ölçüsünde örnektir. Küba -diyelim ki- salt bir ekonomi örneğine dönüşebilirdi."

"Bir tür sosyalizm vitrinine...", diye girdim araya.

- "Bir vitrin mi? Bu bir ölçüye kadar Küba'nın refahına yarayacak onu Latin Amerika devriminden de koparacak bir formül olurdu. Biz vitrin değiliz."

"Peki örneğin gücü nasıl yayılıp eyleme özendirebilir? Örneğin dayanışma yoluyla mı? Ancak dayanışma nereye kadar ulaşabilir ve sınırları neresidir? Küba ile Latin Amerika kurtuluş hareketleri arasında olması gereken dayanışmayı nasıl tanımlarsınız?"

- "Dayanışma sorunu Latin Amerika devrimiyle yasallık çerçevesi içinde elde edilebilecek herşeye ulaşmaktır; yasallıkla, ideolojik-politik ilişkilerinde karşılıklı onaylanmış anlaşmalar zemininde bir denge kuran çeşitli ülkeler arasındaki ilişkiyi kastediyorum. Bu koşullar şu anda ancak üç ülkeyle sağlanmıştır."

"İki ülkeyle. Bolivya bugün öğleden sonra Küba ile diplomatik ilişkilerini kesti." Uruguay'ın da pek yakında Bolivya'yı izleyeceğinden hiç kuşkum yoktu. "Bana öyle geliyor ki", dedim ona, "Şili'nin diplomatik ilişkilerini kesmesi Kübalılar için sürpriz oldu."

- "Bizim için neden sürpriz olsun ki? Hiç değildi."

"Yine de sokaktaki adam iyiden iyiye şaşırmış görünüyordu."

-"Halk, bu olabilir, ancak hükümet değil. Olacakları biliyorduk."

Ona Şilili FRAP'ın Frei'ın devlet başkanlığını kazanmasından kısa süre önce Küba konusunda yaptığı bazı açıklamalar hakkında görüşünü soruyorum. "Bu bize çok korkunç geldi", dedi. Bunun koşulların ürünü olup olamıyacağı üzerinde durdum: Seçimler aracılığıyla iktidar yolu üzerindeki kaçınılmaz dönemeçler. O ise, "Latin Amerika'da iktidara ancak silah yoluyla ulaşılabilir ya da hiç ulaşılmaz", diye güvence verdi. Başıyla bir hareket yaptı ve sonra ekledi:

"Yani, genel olarak. Şöyle diyelim, hükümete giden yol, ama iktidara değil. Herşey birbirine karıştırıldığında çok ciddi sonuçlar doğabilir. Bu Brezilya'da oldu, değil mi?"

O anda bir gazeteciyle karşıkarşıya olduğu Che Guevara'nın yeniden aklına

gelmişti: Bu üç saatlik görüşme boyunca kendiliğindenlik ve temkin hep birbirini izledi.

IX

Varsayalım ki Latin Amerika'da yeni yeni devrimler oldu, bu durumda Küba ile Birleşik Devletler arasındaki ilişkiler daha da kötüleşmez mi? Belli temel gerçeklere uyması gereken bir birlikte varoluş anlaşmasından söz edilmişti. Ancak ya ateş çevreye yayılır ve emperyalizm yangına su püskürtmek zorunda kalırsa, o zaman Küba'nın, yani kıvılcımın durumu ne olur?

"Küba ile Birleşik Devletler arasındaki bugünkü ilişkileri hemen hemen eşit hızla yanyana giden bir arabayla trene benzetmek istiyorum, ancak bu sırada arabanın bir demiryolu geçidini aşması gerekmektedir. Demiryolu geçidi yaklaştıkça karşılaşma ve çarpışma olasılığı da yaklaşmaktadır. Araba, yani Küba trenden önce geçebilirse, yani Latin Amerika devrimi belli bir derinliğe ulaşırsa, artık öbür yandayız demektir: o zaman Küba'nın hiçbir önemi kalmaz. Çünkü Küba'ya emperyalizmi bezdirdiği için değil, taşıdığı önem nedeniyle saldırılacaktır. Şunu demek istiyorum, eğer devrimin Latin Amerika'daki durumu derinleşirse ve bu da Birleşik Devletler'in büyük askeri güç kullanmasını gerektirecek kadar olursa, o zaman birçok ülkenin önemi kalmayacaktır. O zaman demiryolu geçidi artık geride kalmış olacaktır. Küba'nın Birleşik Devletler'le anlaşmazlıkları günden güne, Latin Amerika'daki durumun kötüleşmesi ölçüsünde ağırlaşmaktadır -ne kadar kötü olursa o kadar iyi-. Şimdi, eğer durum Birleşik Devletler'in yaygın biçimde ve büyük çaplı müdahalesine yol açacak kadar dramatik boyutlara ulaşırsa Küba önemini zaten yitirecektir. O zaman Küba kimyasal reaksiyonda yalnızca katalizör etkisi yaptığından asıl sorun olmaktan çıkacaktır. Burada önemli bilinmeyen şudur: Demiryolu geçidini trenden önce aşacak mıyız, aşamıyacak mıyız? Fren yapabiliriz, ancak ben fren yapmayı çok uzak bir olasılık olarak görüyorum.

Böyle beklentilerle bir birlikte varoluş nasıl mümkün olabilir? Bu Küba'ya değil Birleşik Devletler'e bağlıdır. Devrim Latin Amerika'da tutunamazsa, Küba Birleşik Devletler'in umurunda olmaz. Hele Birleşik Devletler duruma egemen olduktan sonra Küba'dan ona ne?"

X

Ve varsayalım ki, Latin Amerika devrimi patlak vermedi. Küba yolunda yürümeyi sürdürebilir mi?

- "Sanırım bu mümkün."

Uzun vadede de mi?

- "Uzun vadede de. Ablukanın en ağır dönemi geride kaldı." Yalnızca varlığını sürdürmeyi kastetmiyorum. Kendi kendime Küba'nın Latin Amerika'daki köklerinden koparılmasının bambaşka sorunlara yol açıp açmayacağını soruyorum: İç politika sorunlarına, ideolojik katılaşmaya, giderek yoğunlaşan bağımlılıklara. Bir Latin Amerika devrimi kuşkusuz Marksizmi zenginleştirecektir. O da bilinen düsturların bizim özel gerçeğimize daha iyi uyarlanmasına olanak verecektir. Ve eğer devrim Latin Amerika çapında genelleşirse Küba doğal varoluş alanına kavuşabilir. Bu bir yanıt değil, bir soru olacaktı.

"Tüm bunlar bana biraz idealistçe geliyor. Burada köklerden sözedilemez. Kökler hangi nitelikte olursa olsun Küba gerçeğidir ve Marksizm-Leninizm'in Küba halkının özgün yapısına ve özel koşullarına tam uyarlanmasıdır. Soyutlanma pekçok soruna yol açabilir. Örneğin, Brezilya'daki siyasal durumu yanlış değerlendirmemiz gibi; devrimin ilerleyişinde kopukluklar olmayacaktır. Doğal olarak bizim için bir Venezuellalıyla konuşmak bir Kongoluyla konuşmaktan daha kolaydır; ancak onlarla hiç konuşmamış olmamıza karşın Kongolu devrimcilerle de birbirimizi çok iyi anlamaktayız. Aynı mücadeleyi vermekteyiz ve amaçlarımız aynı. Zanzibar'daki bir devrim bize de yeni şeyler, yeni deneyimler kazandırabilir; Tanganika ile Zanzibar'ın birleşmesi; Cezayir'in mücadelesi; Vietnam'daki savaş. Martî'nin dediği gibi, hâlâ Amerika anamızın yerli kuşağını takıyoruz ve böylesi de iyi. Ancak Amerika anamız zaman içinde birbirini izleyen melezleşmelerle değişmiştir. Ve her seferinde daha kapsamlı siyasal sistemler oluşur: Böylece bir kapitalist dünya sistemi ve sosyalist dünya sistemi oluşmuştur. Cezayir'in özgür olması gerçeği Küba'ya güç verir; Gine'nin varlığı Küba'yı güçlendirir; Kongo'nunki de. Küba ile tüm devrimci hareketler arasındaki özdeşliği tekrar tekrar çok açık biçimde doğruluyoruz. Irksal, dinsel ve tarihsel tüm benzerliklere karşın Küba Cezayir'e Fas'tan daha yakındır."

SSCB'de Cezayir'e Fas'tan daha yakın mıdır?

- "Bu soruya da Cezayirlilerin kendilerinin yanıt vermesi gerekir."

XI

"Sosyalist dünya sistemi"nden söz ederken Doğu Bloğundan olmayan ülkelere değinmektesiniz. Bu ülkelerde güçlü ulusçu hareketler yönelmekte oldukları sosyalizme damgalarını vurmuşlardır.

"Sonuç hep Marksist bir bütünleşmeye yaklaşmadır ya da yeniden kapitalist kampın eline düşülür. Üçüncü Dünya bir devrimler dünyasıdır. Bu dünya, diyalektik deyişle, bağıtçılar arasında çelişkilerin derinleştiği bir serbest hareket alanı bulunduğu için varlığını sürdürmektedir. Ancak Üçüncü Dünya böyle so-

yutlanmışlık içinde kalamaz. Cezayir bile yavaş yavaş sosyalist sistemle bütünleştikçe giderek Üçüncü Dünya'dan ayrılmaktadır.

Sosyalist Bloğa aykırı gelişen bir Üçüncü Dünya söz konusu olabilir mi? Paul Baran gibi Marksist düşünce adamları Çin ile SSCB arasındaki artık örtbas edilemeyen anlaşmazlığı, değişik gelişim evrelerine ulaşmış olan ve emperyalizmle karşı karşıya gelişte farklı durumlarda bulunan sosyalist ülkeler arasındaki iç çelişmelerin bir sonucu olarak yorumlamışlardır.

"Paul Baran'ın ölümüne çok üzüldüm. Ona çok değer verirdim; uzun süre burada bizlerle yaşadı."

Temkinliliğin ta kendisiymişçesine suskun Havanasını salladı; tükenmezime görüşmemizde başrolü oynayan bir istilacı gibi bakıyordu. Daha sonra Che Guevara ekonomik konularda gerçek bir soru bombardımanını yanıtladı. Bir emireri odaya dalıp ekonomi bakanına rakibinin 20 dakikadır alt katta satranç tahtası başında kendisini beklediğini anımsatana dek Che Guevara Cenevre UNCTAD konferansından ("Kimileri haklı, ancak kimileri de olanaklara sahip.") Küba ekonomi sürecinde yapılmış olan yanlışlara kadar çeşitli konularda uzun uzun ve ayrıntılı biçimde bilgi verdi.

Gizemli bir yaşama gizemli bir ölüm

"Özgürlükleri uğruna savaşan halklar için tek yol olarak silahlı mücadeleye inanıyorum ve inançlarımda kararlıyım. Pek çok kişi bana serüvenci diyecektir, gerçekten de öyleyim; ancak ben farklı türdenim. Ben inançları uğruna yaşamlarını ortaya koyanlardanım. Belki de bu son mektubumdur; ölümü aramıyorum, ancak olasılıklar yasasına göre o da hesaba katılmalıdır. Haklı çıkacak olursam sizi son bir kez daha kucaklamak isterim. Sizleri çok sevdim, ne yazık ki duyarlığımı dile getirmeyi başaramadım. Davranışlarım çok kaba olabiliyor ve sanırım zaman zaman anlaşılamadım. Ama öte yandan da beni anlamak kolay değildi; ancak bugün bana inanın, lütfen. Bugün bir sanatçı coşkusuyla bilediğim iradem bir çift bitkin bacakla bir çift tükenmiş ciğeri harekete geçiriyor. Bunu başaracağım... Ara sıra 20. yüzyılın bu küçük condottierosunu anımsayın."

Che Guevara'nın ebeveynine gönderdiği bu satırlar onun ortadan kayboluşundan kısa süre sonra Buenos Aires'e vardığında annesi Celia oğlunu göremeden ölmüştü bile. Tüm dünyayı duygulandıran bu son kucaklama, bu veda ona ulaşamadı. "Devrimci olarak zorlu uğraşımızda ölüm ender bir olay değildir", diye yazmıştı bir keresinde Che Guevara en yakın arkadaşlarından biri şehit olduğunda; Üç Kıta Konferansı'na yazdığı mektup, "yeniden savaş ve zafer çığlıkları" duyulduğunda ortaya çıkan ölüme selamla bitmektedir. Pek çok kez öl-

menin pekâla mümkün, ancak önemsiz olduğunu söylemiştir. Sanırım bu onun için bildik birşeydi: Bir keresinde daha önce kaç kez ölüp yeniden dirildiğinden söz ederken yedi canlı olduğuna güvence vermişti. Yedinci yaşamı onun kararlaştırdığı gibi sona erdi. O izin istemeksizin ve kaçamaklara başvurmadan ölüme atıldı: *Yuro*'nun tozlu dağlarında adamlarının başında onları kıstırmış olan orduya karşı koydu; bir makineli ateşi bacaklarını taradı; hedefini iyi bilen bir makineli salvosuyla M-1 elinden fırlayana dek daha bir süre oturarak savaşmayı sürdürdü. Üstün durumdaki askerler onu henüz sağken ele geçirdiler. Az sayıdaki gerillalar akşam üzerinden gecenin ilk saatlerine kadar yaralıyı koruyacak yürekliliği göseterdiler. Che'nin arkadaşları adam adama dövüştüler. Sonradan onun yanında halka gösterileceklerdir: Kafatasları dipçiklerle parçalanmış ve bedenleri süngülerle delik deşik...

Çağımızın bu kahramanının yaşam ve ölümünü, böylesine sürükleyici ve gizemli bir yaşam ve ölümü, sayısız efsane kuşatmıştır. Bunlardan birkaçı akbabalar gibi ölü Che'nin anısına saldıran kimi alçakların taşkın karalama eğilimlerinin ürünüdür; büyük çoğunlukta olan diğerlerini ise halkın şehit düşenin ölümsüzlüğünü Latin Amerika'nın sayısız, görünmez mihraplarında kutlayan büyük düş gücü yaratmıştır.

"Bana herşey yitirilmiş gibi göründüğü anda ölmenin en iyi yolu nedir diye düşünmeye başladım. Aklıma Jack London'ın kahramanın bir ağaç kütüğüne yaslanarak yaşamına onurlu bir son vermeye koyulduğu eski bir öyküsü geldi", Che Guevara bunu *Granma*'nın Küba'nın doğu sahiline demir attıktan sonraki o kritik katliam anının anısına yazmıştı. Ölümle bu ilk karşılaşmasının üzerinden yıllar geçmiştir. Tüm açılardan hareketsiz bedeni, kurşunun ete girdiği delikleri, birden çok budalanın kıyıcılık ifadesi olarak yorumladığı, ince alaylı ve sevecen, gururlu ve acıma dolu gülümsemeyi acımasızca sergileyen gazete fotoğraflarını tek tek inceliyorum. Gözlerim Güney Amerika'nın kucağında savaşa atılan gerillanın yüzüne takılıp kalıyor. Onu henüz doğmamış olan bir devrim çağırmıştı. Rio de la Plata'dan bir kurtarıcının görkemli yüzü olan bu yüze baktım ve onu kutlama isteği duydum.

Küba'da Alegría de Pio'da ilk kez ateş altına girdiği gün Che sonraki tüm yaşamına damgasını vuracak bir karar verdi: "Önümde tıka basa ilaç dolu bir sırt çantası ve bir cephane sandığı duruyordu! İkisini birden taşımam olanaksızdı; beni şekerkamışı tarlalarından ayıran açıklığı geçebilmek için cephane sandığını seçtim ve sırt çantasını bıraktım." Ve ebeveynine yazdığı daha önce belirtilen veda mektubunda Che şöyle diyor: "On yıl önce size bir başka veda mektubu yazmıştım. Eğer belleğim beni yanıltmıyorsa daha iyi bir asker ve daha iyi bir doktor olamamaktan yakınmıştım; sonuncusu artık beni ilgilendirmiyor. Asker olarak ise pek de fena sayılmam."

O kendine devrimin ilk ateş hattında bir yer seçti ve bu yeri kendine kararsızlığa düşme fırsatı ve geri dönme hakkı tanımaksızın sonuna dek seçti: Bu, bir yenisinde başı çekmek için daha önce bir avuç çılgınla birlikte gerçekleştirmiş olduğu bir devrimi terkeden bir adamın akıl almaz olgusudur. O zafer için değil, mücadele için, aşağılanmayla ve açlıkla hâlâ gerekli olan hiç sonu gelmeyen savaş için yaşıyordu. O ardında yaktığı köprülerin görkemli ateşini izlemek için geri dönüp bakma sevincini bile kendinden esirgiyordu: Che'nin boşa harcanacak zamanı yoktu.

Bu Buenos Aires'deki bir gazetenin sandığı gibi astıma bağlı değildi, çok yaygın bir derginin empoze etmek istediği gibi düşkün bir eşraf çocuğunun inceden inceye düşünülerek bulunmuş öç alma eylemi de değildi: Dayanışmanın çıraklık dönemi Che'nin yaşamında kolayca izlenebilir ve bu sözcük, *dayanışma*, sistemin yazar müsveddelerinin sözcük dağarcığında bulunmamasına karşın onu anlamakta tek anahtardır.

Córdoba dağlarından gelip Buenos Aires'in sert kaldırımına ayak bastığında genç Guevara'nın önünde pek çok seçenek yelpaze gibi açılmıştı. Günde oniki saat çalışıyordu, altı saat geçimini sağlamak için, altı saat de gönüllü olarak. Tıp eğitiminde çok başarılıydı, bunun yanısıra yüksek matematik konusunda karmaşık araştırmalar okuyor, şiir yazıyor ve hırslı arkeolojik kazılar yapıyordu. Daha onyedi yaşındayken kendisinin ve üniversite arkadaşlarının böyle bir kitaba gereksinimini saptadığından bir *Felsefe Sözlüğü* yazmaya başlamıştı. 1950'de Che henüz Ernesto Guevara Serna imzasını kullanırken *El Gráfico* dergisi bir ilânda onun *Micón* motorsiklet fabrikasına yazdığı bir mektupla bir resmini bastı: Burada Che firmaya oniki Arjantin yöresini boydan boya geçerek 4 bin kilometre yaptığını ve küçük motorunun kendisini hiç ortada bırakmadığını bildiriyordu. Ernesto henüz üniversite öğrencisiyken kanser olduğu düşünüldüğü için annesinin bir göğsü alınmıştı. Ernesto evde küçük bir laboratuar kurdu ve annesinin yaşamını kurtarmak için kobaylar, deney tüpleri ve petrol çözeltileriyle yoğun deneylere girişti. Zekâsı, çok yönlü yetenekleri ve ilerki yıllarda daha da belirginleşecek olan etkileme gücüyle genç Ernesto Guevara ana kuzusu değil, her serüvene açık, politik görüşleri netleşmemiş ve aslında yatkın olmadığı herşeyi yapabileceğini kendi kendine kanıtlamaya eğilimli açıkça farkedilen genç bir adamdı. Çocuğun yüzükoyun uyumaması için babasına onca yıl oğlunun yatağı başında gece nöbeti tutturan sürekli astım krizleri Ernesto'yu kulüp arkadaşları maçın sonunda onu sahadan taşımak zorunda kalsalar bile, futbol ve rugby oynamaktan alıkoyamamıştı. Astım onun dördüncü sınıftan başlıyarak okula gitmesine engel olmuştu, ancak o kendi başına sınavları vermeyi ve sonra da lise de parlak notlar almayı başarmıştı. Astımla savaş Che'nin verdiği ilk mücadeleydi ve bunu da kazandı: Astımın kendisini alt etmesine hiçbir zaman izin vermedi.

Latin Amerika davasının bu büyük savaşçısı Arjantin ordusu tarafından çürüğe çıkarıldı. Tam da bu sırada Che hafif motosikletle Andları aşmakta ve Macchu Picchu efsanesi onu büyülediği için yaya olarak Peru'ya gitmekteydi. Bir cüzzam merkezindeki cüzzamlılar onun ve arkadaşı Alberto Granados için bir sal yaparlar; iki arkadaş bu salla Kolombiya'ya ulaşana dek Brezilya cangılının ortasındaki bir nehir boyunca ilerlerler. İquitos'da futbol antrenörü olarak çalışırlar. Che Bogoto'dan sonra sürüklenmeye başlar ve sonunda damızlık at taşıyan bir uçakla Miami'ye varır. Bu dönemde Che, Latin Amerika'da yolunun Bolivya'ya, kemerlerinde patlayıcılarla muzaffer maden işçilerinin yürüdüğü La Paz sokaklarına ve sonra da Guatemala'ya düştüğü ikinci bir yolculuk daha yapar. Birkaç yıl sonra onu o zamanlar tanımış olan Guatemalalı devrimciler bana o dönemde Ernesto Guevara'da henüz Che'yi keşfedemediklerini söylediler; o zamanlar o yalnızca bir toprak reformu görevlisi ya da Peru APRA'nın sığınmacılarıyla tıka basa dolu bir pansiyonda hasta yatan bir Arjantinliydi. Buna karşılık Ernesto Guevara, Che'yi Guatemala'da keşfetmiştir, Guatemala devriminin coşkusu ve çöküşü, o sırada yürürlükteki reformların verdiği olumlu sonuçlar ve yanlışları ve Arbenz yönetiminin devrilişine tanık olurken duyduğu eli kolu bağlı öfke aracılığıyla kendini bulmuştur. Paradoks olarak Guevara'yı sonradan sosyalist inancının kesin biçimde ortaya çıkacağı Orta Amerika'ya *United Fruit*'un Beyaz Filosundan bir gemi getirmiştir.

O Buenos Aires'de *Berrio Norte*'de saygın bir doktor ya da ünlü bir kan ve deri hastalıkları uzmanı, profesyonel politikacı ya da çok değer verilen bir teknokrat olabilirdi; anlatımı sürükleyici, parlak olduğu kadar da iğneleyici ve gereksiz bir kahve edebiyatçısı ya da serüveni serüven olduğu için seven bir serüvenci de olabilirdi. Yıllar sonra ise artık başarıya ulaşmış bir devrimin saygın bir önderi olarak Küba'da kalabilirdi. Sağ her zaman devrimcileri psikoanalistin divanına yatırmaya meraklıdır, amacı, onların koşulları zorlama eğilimini, sanki mücadelecilik ve siyasal angajman geç verilmiş bir biberon ya da çok gerilerde kalmış bir kişilik yaralanmasının sonucundan başka birşey olamazmışcasına çocukluktaki bir frustrasyon olayına indirgemektedir. Che devrimin kardeşliğin en temiz, ama aynı zamanda da en çetin ve en güç biçimi olduğunun canlı bir örneğidir. Bu durumda iyi, ancak düşkün bir aileden gelen bir ana kuzusunun hastalıklı coşkusu değil, sürekli bir sevgi, yüce gönüllülük ve özveri eylemi söz konusudur. Günümüz tarihinde ancak çok az adam defalarca ve hiçbir zaman kendisi için birşey istemeksizin bir ya da iki umut karşılığında böylesine büyük özveride bulunmuştur. O kendisi için özveri ve tehlike anında en ön safta, ödüllendirilme ve esenlik anında ise en arka sırada olmaktan başka birşey istememişti. Günümüz tarihinde ancak çok az adam vicdanını böylesine iyi özürlerle yatıştırabilmiştir: ona hiç göz açtırmayan astım ve

Küba'da sosyalizmin kuruluşunda oynadığı çok önemli rol.

Sierra Maestra günlerinde dağlara tırmanmakta zaman zaman ne kadar zonlandığını bize kendisi anlattı: "O günlerde tarım işçisi Crespo'nun bana yürümekte yardım etmek için ne sıkıntılara katlandığını anımsıyorum. Artık tümüyle tükenip de beni bırakıp gitmelerini istediğimde Crespo bizim birliklere özgü argoyla 'Seni gidi boktan Arjantinli, ya yürürsün ya da dipçiği yersin', derdi." Astım nöbetlerine karşın o, devrimin şekerkamışı kesebilen ve traktör kullanabilen örnek bir bakanıydı. Çoğu kez yüzü kortizondan şişmiş oluyordu ve inhalasyon aygıtını hep kemerinde taşıyordu. Aynı biçimde Meksika'da Fidel Castro'nun adamlarını istila için eğiten yüzbaşı Bayo'nun en iyi öğrencisi olmayı da bilmişti. (O günlerde Che Guevara yaşamını meydanlarda çocuk resimleri çekerek ve Guadalupe Meryemi tasvirleri satarak kazanıyordu; hükümet onu sınırdışı etmek istediğinde, havaalanından kaçtı ve hemen arkadaşlarıyla yeniden bağlantı kurdu.)

Che, Meksika'ya gitmeden önce de başka gizli bir savaş vermişti: Rio de la Plata insanlarının temel niteliklerindenmiş gibi görünen kinizm ve kuşkuculuğa karşı savaşı. Costa Rica'daki bir kafede bir grup genç Kübalı'nın bağrış çağrış Moncado'ya baskın ve Batista'ya karşı devrim yapmaktan söz ettiğini duyduğunda yorumu şöyle olmuş: "Neden hemen bir kovboy öyküsü daha anlatmıyorsunuz?" Kısa süre sonra bu gençler onu Pinos adasındaki hapislikten yeni dönmüş ve adı Fidel Castro olan bir devle tanıştıracaklardı.

Kısa süre önce Buenos Aires'de Che'nin annesinin ölümünden hemen önce oğluna göndermek istediği, ancak bu sırada Che çoktan ortadan kaybolmuş olduğu için ona hiçbir zaman ulaşamayan mektubu okuma ayrıcalığına eriştim. Anne kendi ölümünü sezmişcesine oğluna ona söylemesi gerekenleri en doğal ve en dolaysız biçimde söyleyeceğini belirtmekte ve ondan da aynı biçimde açık ve dolaysız yanıt vermesini istemektedir: "Bilemiyorum, ilişkimizdeki doğallığı yitirdik mi, yoksa ona hiç mi sahip olmadık, ilişkimizde galiba hep Rio de la Plata'nın iki yakasında yaşayan herkese özgü olan o hafif alaycı tutum egemendi; bu alaycı hava ailemizin dil alışkanlıklarıyla daha da pekişiyordu..." Sanırım Che atacağı adımları ona daha önce sezdirmişti, çünkü başka bir bölümde Celia şöyle yazmaktadır: "...Kuşkusuz, sen hep yabancı olarak kalacaksın. Bu senin temel yazgın olacak gibi görünüyor."

Che'nin annesinin yakın bir arkadaşı bana şöyle bir yorum yaptı: "Şimdi kimler Che'nin Córdoba'daki kız ve erkek arkadaşlarından sayılmak istemiyor ki. Bunlara inanmaya kalksak ve tanışıklık arka avluda iki öpücükten öteye gitmemiş olsa bile yine de Che'nin ömrü buna yetmezdi. İşin doğrusu, onun olağanüstü bir albenisi vardı. Vivaldi dinleyen ve Hidegger okuyan, Amerika'yı araştırmaya koyulan bu delikanlı için tüm olanakların açık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

En iyi devrimcinin devrimin dışında bambaşka birşeyi seçebilecek durumda olmasına karşın yine de devrimi yeğleyen kişi olduğunu -sanırım- bir keresinde Trotski söylemişti. O zamandan beri yalnızlık bir bakıma bir yükümlülük olmuştu. O devrimden başka hiçbir şeye derinden bağlanmayı kabul edemezdi. Her zaman yoğun bir bütünlük ve saflık arayışı içinde olmuştu."

Ve gerçekten de mesleki ve toplumsal başarıya ulaşması için tüm kapıların açık olduğu bu adam Batı dünyasındaki en temiz devrim lideri oldu. Küba'da devrimin en köktenci adamı sayılıyordu. "Dikkat, Che geliyor", diye uyarıyorlardı birbirlerini Kübalılar şaka yollu, ancak bunu ciddiye alıyorlardı. Bütünlük ve saflık arayışı benzersiz özveri yeteneğinde kendini gösteriyordu; kendisine karşı öylesine hoşgörüsüzdü ki, yüksek beklenti düzeyini başkaları önünde sağlam bir temele oturtmak için kendisinde en küçük bir zayıflığa, yanlış bir davranışa göz yummazdı. Onda daha Tanrı ve şeytanla anlaşmamışken, yani dağlardaki ve ovadaki devrim savaşının henüz kazanılmadığı dönemlerdeki politik görüşmelerde becerisini pekçok kez kanıtlamış olan Fidel Castro'nun kıvraklığı yoktu. Birkez gerilla olduktan sonra Che artık tümüyle şu düstura göre yaşamış olmalıdır: Ya hep ya hiç. Sonunda bu çelikleşmiş kesinliğe ulaşana dek vicdanı pekçok kez kuşkuyla sarsılmış olan bu seçkin aydını verdiği mücadelelerin ne kadar yıpratmış olacağı kolayca göz önüne getirilebilir.

"Eldorado'ya göre bu belki de Latin Amerika'nın en büyüleyici efsanesidir", diye yazıyordu *Times* Londra'da. Madrid'deki falanjist bir gazete onu olağanüstü büyük görevi nedeniyle Amerika'nın İspanyol fatihlerine benzetiyordu ve Arjantin'deki sağ ulusçu dergi *Azul y Blanco* onun bir 19. yüzyıl kahramanı olduğu görüşündeydi. Fidel Castro ondan asla geçmiş zamanda söz edilemeyeceğini söylüyordu; ve generel Ovando bile "onun dünyanın her yerinde kahraman olabileceğini" teslim etmek zorunda kalıyordu. Che'nin savaş günlüğünde bilgece "budala" olarak tanımlamış olduğu devlet başkanı René Barrientos "bir idealistin ölmüş olduğunu" söylemekteydi. Zamanında Evita Perón'un günah çıkardığı papaz Hernán Benítez şehit gerillayı coşku dolu şu sözlerle övmektedir: "Nasıl Tevrat Musevileri İlyas peygamberin, Ortaçağ İspanyolları Cid Campeador'un ve Valeliler kral Artus'un sözlerine hiç duraksamadan inanmışlarsa, Üçüncü Dünya askerlerinin de gelecek yıllarda gerilla savaşlarının silah sesleri arasında Che Guevara'nın gizemli varlığını hissettiklerine inanmaları olasıdır."

Ancak herşeyden önce de satılmış yazar müsveddelerinin kalemleri korkunç karalama yeteneklerini kanıtlamak için hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır. Bir Arjantin dergisi bizi Che Guevara'nın Camilo Cienfuegos'un katili olduğuna inandırmak istemektedir; bir diğeri "ölüsü dirisinden yeğdir", diye vurgulamaktadır, çünkü böylece Latin Amerika'da ilerlemenin yolunun terör olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır;

üçüncü bir dergi ise gerillaları yaratanın Batı değil, komünist ülkeler olduğu görüşüyle şaşkınlık yaratmaktadır. Che'nin aşağılayıcı bir bakışla bu aklı olduğu kadar duyguları da hiçe sayan parlak kağıt üzerine basılmış laf kalabalığını bir yana itişini görür gibi oluyorum. Paul Nizan'ın o çok yerinde cümlesi aklıma geliyor: "Varlığıyla dünyayı suçlamayan hiçbir büyük yapıt yoktur." Che Guevara'nın ölümüyle büsbütün altı çizilen yaşamı dünyaya, insanların çoğunluğuna azınlığın yük hayvanı damgasını vuran ve çoğu ülkeyi bir azınlığın çıkarı uğruna köleliğe ve yoksulluğa mahkûm eden bizim dünyamıza yönelik bir suçlamadır; o aynı zamanda da koşulları değiştirmek için hiçbir şey yapmayan bencilleri, korkakları ve bu koşulları kabullenlenenleri de suçlamaktadır.

Çünkü onun ölümü bugün ve tüm gelecek için bir suçlamadır.

juan domingo perón

J. D. Perón'la görüşme 1966 Ekiminde yapıldı. Bence metin sonraki yılların olayları göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde Che Guevara'yla yapılan röportaj gibi belgesel önem kazanmıştır. Che Guevara ile röportaj gibi dedim, ancak tümüyle karşıt nedenlerden. 18 yıllık sürgünden sonra Perón kendisini yeniden iktidara getiren dev kitle hareketinin umutlarını yıkmıştır. Cauallo 1974'de öldü. Peronizmin çelişkileri sansasyonla ortaya çıkmıştı. Peronist yönetimden geriye yalnızca ihanet, hüzün ve şiddet kaldı. Kan gövdeyi götürmeye başladı.

I

Gazeteci Buenos Aires'in güneyindeki işçi mahallelerinden birinde sokakta oynayan çocukların şamatası arasına girdi. İçlerinden birine -on ya da oniki yaşlarında olmalıydı- Martta yapılacak seçimlerle ilgili görüşünü sordu. Yıl 1962'ydi. Bacaksızın yanıtı o sırada hazırlamakta olduğu anket için yararlı olabilirdi. Yeniyetme teneke kutular arasında birkaç kez sıçradı; iki sıçrama arasında da şöyle dedi: "Bu seçim işi çuvallar" ve hemen ardından haykırdı: "burada hepimiz *adamımızı* bekliyoruz." Birkaç gün sonra Andrés Framini ve Perón'un diğer birkaç adayı seçimleri tam bir oy çığıyla kazandı. Ancak ufaklık haklı çıktı. Halk iradesine karşı çıkılamaz, ama ordunun istekleri ters düşmediği sürece. Generaller ayaklandılar ve kendi başlarına bölge valilerini ve yeni başkanı seçtiler -diğeri yere serilmişti-. Bu, generallerin başlarına buyruk davrandıkları son kez değildi, ancak Buenos Aires varoşları yine de *adamlarına* umut bağlamaktan vazgeçmediler: Düşmanları onun mitini besliyorlardı. Uzun süredir efsane, siyah bir uçağın, akşamın alacakaranlığında gökyüzünde belireceğini ve Juan Domingo Perón'un yeniden Arjantin topraklarına ayak basarak adımıyla ülkeyi tutuşturacağını vaat ediyordu.

II

Caudillo bir çekicilikler sistemidir: O kitleleri kendine bağlayabildiği sürece tutunabilir. Bugün hâlâ çekiciliğini koruyan o Gardelvari gülümsemenin *Plaza de Mayo*'ya yığılmış kitlelerin gözünü tam anlamıyla kamaştırması üzerinden yirmi yıldan fazla zaman geçmiştir; şu anda elimi sıkan el, 1945 Ekimindeki o anlamlı gecede pekçok kez kalkmıştı, her bir cümlenin son sözcüklerinde dalgalanan öfkenin gücünü vurgulamak ya da alevlenen alkış tufanına teşekkür etmek için kimi kez gözdağı verircesine, kimi kez de içtenlikle. Arjantin emekçi sınıfının umut ve öfke dolu o fırtınalı günlerde yazgı niteliğindeki geleceğinin az çok ortaklaşa bilincine varması üzerinden artık 21 yıl geçmiştir. Montoneroların artık Buenos Aires'in dış mahallelerindeki fabrikalarda çalışan oğulları içlerinde şimdi ilk kez betondan pampada siyasal olarak kenetlenen eski bir öfke beslemişlerdi. Onbir yıl önce bu adam kaçmıştı, düşmanlarının kuşkulu dayanışması ve gücünden çok kendi çelişkilerinin ve zayıflıklarının kurbanı olarak: Paraguay gambotunun deniz uçağının, Asunción ve Karayiblere kaçışın, Frondizi ile anlaşmanın ve üçüncü evliliğin ardından Madrid'deki sürgün geldi. Yenilgi ardında bir on yıl boyunca bu yenilginin üstesinden gelemeyen bir hükümet bıraktı. Peronizm ise Arjantin'in en güçlü halk hareketi olmayı sürdürdü, generalinin artık Rivadavia'nın koltuğunda oturmamasına karşın uçsuz bucaksız dev bir ordugâh.

III

Perón'un devrilmesinden sonra birbirini izleyen askeri darbeler şu gerçekten korkunun egemen olmasından başka birşey değildi: Serbest seçimlerin yapılması durumunda Peronizm kazanacaktı. Tüm yıllar boyunca Peronizm gerek yaptığı işlerle gerekse de aşılmasıyla Arjantin'deki siyasal yaşamın hakemi ve Perón'da yokluğuyla kararlar veren taştan konuk oldu. 1962 yılının Mart seçimlerindeki zaferi Frondizi'yi başkanlıktan etti; 1967 Mart seçimlerindeki zafere ulaşma olasılığı ise İlia hükümetinin zamanından önce düşmesine neden oldu.

IV

1966 Ekimi sonunda Perón'la dört saat görüştüm; iyi günlerindeki sadık yaveri Vicente bu görüşmeyi sağladı. Bir sonbahar günü durmak bilmeyen ince bir yağmurun altında Madrid yakınlarında, Puerta de Hierro'daki evine gittik. Bizi çalışma odasında, ayakları dibinde köpekleri, arkasında uzun kitap dizileri ve yazı masasında açık duran Jorge Abelardo Ramos'un son yapıtıyla karşıladı: "Güç aptallaştırır", dedi gülümseyerek, yüzünden keyifli olduğu anlaşılıyordu. "Ancak şimdi, sürgünde okumaya zaman buluyorum." Bu ilk cümle aklıma takılıyor ve tüm görüşme boyunca kafamdan geçecek olan aynı soruyu tekrar tekrar kendime soruyorum: Savaşmaya da vakit buluyor mu? Çünkü Organía diktatörlüğünün meydan okuyuşu şimdiye kadar yanıtsız kaldı. Ve bu yanıta şimdi her zamankinden fazla gerek var: Direniş ve savaş. Organía Arjantin'in özelleştirilmesini hızlandırmıştır; ülkeyi armağan sayılabilecek koşullarda satmaktadır. Ulusal endüstrinin yaşamsal önemi olan alanları çokuluslu kuruluşların eline geçmektedir; devlet önemli hizmet alanları üzerindeki denetimini yitirmektedir; petrolü, doğal gazı ve toprakta ve şelfde bulunan herşeyi Standard Oil ve Shell'e devreden yasa onaylandı bile. US Steel devlet demir endüstrisinin devletçe sistemli olarak sabote edilmesinden çıkar sağlamaktadır. Dehşet günlük bir olgudur, hem de McCarthy'nin bile betini benzini uçurtacak boyutta. Komünizmi ezmek için çıkarılan yasa düşünce özgürlüğünden yararlanmaya kalkışan her Arjantinliyi cüzzamlı durumuna sokmakta ve rejimin uygun gördüğü gerçeklerden farklı görüş ve kuşkuları dile getirmeyi göze alan herkesi hapse atmaktadır. Perón bana şöyle dedi: "Biz subaylar dört sınıf asker olduğunu söyleriz: aydın işçi, bu yararlı bir adamdır, o sorun çıkarmaz; çalışmaya zorlanması gereken aydın tembel; yontulmamış tembel, hiçbir işe yaramadığından o da sorun çıkarmaz. Ve nihayet yontulmamış işçi: Asıl tehlikeli olan budur. Organía bu kategoridendir." Sonra zor zamanlara yaklaştığımızı söyledi. "Bakın", diye sürdürdü sözünü, "Organía kendine özgü düşünceleri olan bir kuş beyinlidir. Savaşacaktır. Öyle kolay kolay vazgeçmiyecektir; ulusçularla sö-

mürgeciler arasında hiç yoktan iç savaş çıkaracaktır. Daha şimdiden bu savaşın Arjantinlilere bir milyon ölüye mal olacağı kestirilebilir. Bu tür savaşlarda hep aynı oranlara ulaşılır. Arjantin'in nüfusu 22 milyon: Kendiniz hesaplayın."

V

Perón'un devrilişinden beri Arjantin halkı yalnızca aşağılanma, bol vaatler ve ekonomik sıkıntı görmüştür; 1955'den beri düşmanları Perón yararına kendisinden daha çok şey yapmışlardır. Düşmanları: bunlar seçimler karşısında paniğe kapılan ve her kaybedişlerinde ya da kaybedeceklerine inandıklarında işlerini uyduran -herşeyi bozan- o demokratlardır. Perón artık geçmişte kalan daha iyi bir dönemin ve gelecek olan öç döneminin mitolojik simgesi olarak gitmiştir ve yine de varlığını korumaktadır. Zamanın bu miti yıpratacağı düşüncesi tümüyle yanlıştır, tersine onu daha da pekiştirmektedir. O sürgün kendilerini kitlelerden ayırdığı için başka liderlerin başlarına bela olabilecek uzakta oluştan uygulamanın doğrudan sorumluluğunu taşımaktan ustaca kaçınmada yararlanmaktadır. Peronistler tarafından ülküleştirilen imgesini Perón'un sık sık düştüğü çelişkiler bile bozamamaktadır. O Frondizi'yi desteklemişti, ancak sakın Frondizi de Peronist zaferin tuzağına düştüğü için devrilmiş olmasın? Organía'nın düşürülmesini kamçılayan Perón'du, oysa Organía iktidara geldiğinde ona coşkuyla alkış tutan yine o değil miydi? Peronizmin İlia hükümetinin çürük yasallığıyla ister istemez yasadışı sayılacağı apaçık ortada değil miydi? Perón'un yanılgıları hep onun kurnazlığına yorulmuş ve sonradan da haklı çıkarılmıştır. Arada bir kendi başlarına hareket etmek isteyen yerel Peronist liderlerin kurnazlıkları ise hep yanılgı olarak teşhir edilir. Kendine özgü kitlelerin eğilimini önceden sezebilme yeteneği Perón'a her zaman kitlelerin ona yüz çevireceği tehdidi belirdiğinde tornistan etme olanağı vermiştir. Bu, onun sonunda adaylarının 1962 Mart seçimlerine katılmasına izin verdiğinde ve 1963'de Solano Lima'yı devirdiğinde görüldü.

VI

Perón aldığı destekleme önlemlerinden her birinin olumsuz tavırlarının ağırlığını arttırdığına inanır ve bu sürekli taktik gidip gelmeler, tavırlarındaki lehte ve aleyhte oluş onun hareketi içinde kişisel üstünlüğünü korumasına ve diğer siyasal güçlerle karşı karşıya gelişlerde pekçok kişisel yarar sağlamasına olanak vermiştir. Peronizmin siyasal ve sendikal liderleri bunu çok iyi bilmektedirler. En yüksek yerden gelen üzerinde ithaf bulunan bir fotoğraf, konuşması kaydedilmiş bir bant, bir mektup ya da kutlama daha ertesi gün en ağır sövgülere neden olabilmektedir.

Arjantin işçilerinin Organía'nın ilk gerici önlemleri karşısında belli "taktik geri çekilme hareketleri"nden söz edip, kendisine bunların koşulsuz teslim oluşa eşit olup olmadığını sorduğumda Perón şu yanıtı verdi: "Daha önce pekçok kez söylediğim gibi, halk ya başında sendika liderleriyle yolunda ilerlemeyi sürdürecek ya da onları çiğneyip geçecektir. Arjantin'de sendika liderinin durumu nedir ki gerçekte? Fabrikadan işçi olarak ayrılır ve gösterişli bir masanın başına oturur; geceleri sevgili rolünü de üstlenmesi gereken bir sekreteri ve fiyakalı bir makam arabası vardır. Yerinden isteyerek ayrılmaması son derece mantıklı. Ancak bu arada yerine geçmek isteyen birinin ve ikisinin de ardında haklarını savunmaları için kendilerini seçmiş olan işçi kitlesinin bulunduğunu unutur. İçlerinden işçilerin yüzde kırk ya da yüzde elli ücret artışı istemlerine karşın yüzde otuz üzerinden bir ücret sözleşmesi yapmış ve yanısıra da işverenin 5 milyar pesonun üzerindeki kredi mektubuna imza atmış olan biri tüm bunları unutmuştur. Herşeye karşın onun ülkenin bugünkü durumunda elde edilebileceklerin en üst düzeyine ulaştığı itiraf edilmelidir. Hükümet tarafından satın alınan sendika liderlerinden söz ediyorlar, ancak burada bir noktayı unutmamaları gerekir: Onlar ben kendilerine öyle emir verdiğim için satın alınıyorlar. Onlara hükümet demagoji politikasında direttiği sürece işçi kesimi için koparabileceklerinin en fazlasını koparabilmeleri için rüşvet almaları emrini verdim ve hükümetin de fazla birşey verebilecek durumda olmadığı zaten ortaya çıkmıştır. Bu durumda emekçi sınıfı hükümete düşman olursa, işverenleri de düşmanı olarak görecektir ve zaten bizim istediğimiz de budur." Perón yeterince sık yaşanan otorite krizleri ortaya dökületeğinden olayları açıkça yargılamamayı daha uygun bulduğu sürece onsuz ya da hatta kendisinden gizli yürütülmüş olan pazarlık ve görüşmelerin mimarlığını kendisine maletme alışkanlığındadır.

Ancak söz dönüp dolaşıp sonunda yine de somut olgulara, Organía ile tatlı yaşamın tutsağı olmuş belli Peronist sendika liderlerine geldiğinde, Perón kendi önde gelen adamları hakkında aşağılayıcı sayılabilecek düşüncesini de ortaya döküverdi: "İkide bir hareketimin yandaşları çıkagelirler, kimi X'i hain olduğu için, kimi Y'yi belirlediğim ilkeleri sabote ettiği için, bir diğeri Z'yi ona buna kara çaldığı ve bir başkası da A'yı iyi bir Peronist olmadığı için gammazlar... O zaman onlara, bunlara kafanızı takmayın, derim... Çinlilerin serçelerin hakkından nasıl geldiklerini bilir misiniz? Çok basit, serçelerin ağaç dallarına konmasını engellerler. Onları sopalarla kovalar ve dinlenmelerine izin vermezler, sonunda kuşlar havada ölür; kalplerinde bir enfarktüsle yere çakılırlar. Bu adamlar da serçeler gibi uçuşurlar. Günün birinde tükenerek yere yığılmaları için soluk almalarına fırsat vermemek, hırpalamak yeterlidir. Yok, yok..." Sakin sakin kolunu gözleri üzerinde gezdirdi ve konuşmasını sürdürdü: "İnsanları yönetmek için kartal gibi uçmak gerek, serçe gibi değil. İnsanlardan yararlanmak bir teknik gerektirir, insanları yönetme tekniği. As-

kerliğe özgü kesinliği olan bir teknik, bir sanat. Bunu bir zamanlar, yaklaşık 1940 yıllarında İtalya'da öğrendim. Onlar emirleri iletmeyi biliyorlardı. İnsanın gücünü, gerekli noktada toplayarak darbeyi indirebilmek için ekonomik kullanması gerektiğini orada öğrendim. Soğukkanlı davranmayı öğrendim. Mendoza'daki zaferim neo-Peronist denen hareketlerin çözülmesinden başka birşey değildi. Hainlerin ve karşı tarafa geçenlerin kaçmalarına izin vermeli, ancak onlara asla soluklanma fırsatı tanınmamalıdır. Ve yazgının işlemesini beklemek gerek. Yazgıya hareket serbestliği tanınmalı..." Göz kırparak ekledi: "Özellikle de, yazgının ipleri benim elimde olduğu için."

VII

Bu sistematik Makyavelizm Perón'u sürekli uyum içinde yaşamaya zorlamaktadır. Sağ eliyle bir mektubu yazarken soluyla da diğerini yazmakta; burada **evet**, şurada **hayır** demekte, burada Tanrıyla, orada şeytanla anlaşma yapmaktadır. Asla tek bir ata oynamamakta, kendi sermayesini tehlikeye atmaksızın hepsine birden oynamayı yeğlemektedir. Siyasal bir kitle hareketini böyle bir uzaklıktan yönetmek ve denetlemek, politika sanatının tüm dolap ve hilelerini çok iyi bilen eski kurda özgü bu üslûbu gerektirmekte ve kolaylaştırmaktadır. Perón'un çelişkileri, **Cornejo Linares**'den **Cooke**'e, aşırı sağdan aşırı sola tüm siyasal eğilimlerden oluşmuş alaca bulaca bir yamalı bohça olan Peronist hareket içindeki çok daha sert karşıtlıkların aynasıdır. Bunların hepsi de tümünü kendisine bağlayan merkez eksen çevresinde dönmektedir ve bu da Perón'dur. Peronizm bir mozaiktir. Günün birinde Caudillo aradan çekilse bin parçaya bölünür. Oysa Caudillo herşeyi güzel güzel dengeleyerek birtakım engeller koymakta, bazı şeyleri harekete geçirmektedir; hâlâ çok dinç ve her zamankinden daha gençtir. Her gün beş kilometre koşmakta ve hiç mola vermeksizin sabahtan akşama kadar çalışmaktadır. Çağının ritminde yaşamak hoşuna gitmektedir, örneğin bana şöyle dedi: "Birçok genç falanjist bana gelip siyasal sorunlarla ilgili görüşlerimi soruyor. Bunlar düşüncelerimin hâlâ bir işe yaradığını bana kibarca sezdiren genç insanlar. Hepsi de sevimli çocuklar. Ama ben onlara ne diyebilirim ki. Onlarla konuşurken büyükannemle sohbet ediyormuşum duygusundan kurtulamıyorum..."

Ona Arjantin'e dönüp dönmeyeceğini sordum; ne zaman diye de. Kurnaz kurnaz gülümsedi ve arkasına yaslandı; başını çevirdi ve bacağına vurarak: "Biliyorsunuz, yetmişi geçtim", sonra da yalanı kıvırdı, "artık bacaklarım oyunbozanlık ediyor..." Aynı sıralarda ya da kısa süre sonra Peronistlerin Buenos Aires'deki sözcüsü **Unica Solición**'a belki bininci kez dönüşünün eli kulağında olduğunu bildirir bir mektup yazacaktır: "Kendimi çok çok iyi hissediyorum", demektedir, "dizlerim titremiyor."

VIII

Ülkenin yeniden gelişmeye başlaması için ne yapılmalıdır, diye sormaktadır **Unica Solición.** Sorusunu yedi maddelik kısa bir programla yanıtlamaktadır. Yedi öneriden üçü, "kooperatiflerdeki ve belli endüstri işletmelerindeki Marksist etkiyi" silmeyi amaçlamaktadır. Bir sonraki sayıda ise **Unica Solición** kesin Marksist eğilimli bir grup olan OLAS'ın ilk dayanışma konferansına en içten övgülerini yağdırmaktadır. Başyazıda **Descartes** imzası vardır. Descartes Perón'un yıllardır kullandığı takma addır. Makalede Perón Havana Konferansı'nın görüşlerini kendi sancağına yazmakta ve şöyle bitirmektedir: "Bu dönemde barışçı bir devrimci ot yiyen bir arslandan başka birşey değildir."

1967'de egemenliğin/şiddetin Latin Amerika'nın tüm ezilmiş halklarının ve diğer tüm Üçüncü Dünya halklarının hakkı olduğunu vurgulayan aynı Perón bana 1966'da Peronizme siyasal yaşama yeniden katılışın yolunu açmak için Birleşik Devletlerle işbirliği olasılıklarını enine boyuna açıklamıştı. **California** ile yapılan petrol anlaşmalarından beri Birleşik Devletlerle ilişkileri flörtle lanetleme arasında gidip gelmektedir. 1961 yazında Perón Kennedy'ye bir mektup gönderdi: "Arjantin Cumhuriyeti'nde seçimlerde hile yapılmaz ve şiddet kullanılmazsa Peronizm kazanacaktır. Ancak gerici güçler hile ve şiddete başvurarak Peronizmi iktidara geçmekten alıkoyarlarsa, bu durumda şu ya da bu biçimde komünizm kazanacaktır." Perón hâlâ korkudan siyasal kazanç sağlamanın yolunu bilmektedir. "Düşünün bir kez", diyordu bana, "eğer Peronistler büyük Batılı endüstri uluslarının ülkenin içinde bulunduğu çağdışı durumu desteklediklerini, oligarşik yönetimlerle anlaştıklarını görürlerse, bu durumda karşı tarafın sunduğu desteğin çekimine kapılabileceklerdir. Hıristiyanların kurtuluş öğretisiyle Marksistlerinki birbirlerine dünya üzerinde hak tanımamaktadır: Bu akımlardan birine bağlanmak gerekir."

IX

Perón Arjantin siyaset sahnesine emperyalizme karşı yurtsever seçenek olarak çıkmıştı: **Perón** ya da **Braden.** Henüz hiç tanınmayan ulusçu Caudillo ya da ardında tutucuların, komünistlerin, radikallerin ve sosyalistlerin kilitlenmiş saflar oluşturduğu Kuzey Amerika büyükelçisi. "Birleşik Devletler taa başından beri bizi engellemeyi amaçlıyordu", diyor Perón, "düşünün bir kez, birinin evini karınca sarmış. Eğer elinde bir kapla onları tek tek toplamaya kalkarsa zaman yitirecektir. Olmaz. Onların yayıldıkları yuvaya kadar ulaşıp zehiri oraya koyması gerekir. Yapısal önlemler almaya çalışıyorduk; dış borçlanmayı yeniden düzenledik, ulusal bir ticaret filosu oluşturduk, tasarruf mevduatını devletleştirdik ve yalnızca Arjantin endüstri işletmelerini özen-

dirdik ve koruduk. 1946'da iktidara geldiğimde çoğu kişi beni nişan ve şeritlerle dolu üniformamla küçük bir noel ağacı gibi görüyordu. O zaman **Plaza de Mayo**'da bir milyon Arjantinliye bir borçlanma anlaşması imzalamaktansa elimi keseceğimi söyledim. Kuzey Amerikalılar ülkeleri önce yoksulluğa sürüklediler, sonra da ileri sürülenin tam tersine bizi gelecekte de yoksul bırakacak bir spekülasyondan başka birşey olmayan gelişme yardımını uydurdular. Arjantin'in Kuzey Amerika'dan yardım almadığı tek on yılda ilk kez kendi endüstrilerimizi gerçekten işler duruma getirebildik. Birleşik Devletler hükümetimize karşı komplonun odağı oldu. Bize yardım etmemekle kalmayıp, bizi yıkmak için ellerinden geleni yaptılar.

Her ne ise, şimdi birkaç Kuzey Amerikan senatörü ziyaretime geldi, uzun uzun konuştuk. Arjantin'in durumu Johnson'ın kafasını epeyce kurcalıyor. Arjantin'in Latin Amerika'da kilit noktası olduğunu biliyor ve yeni bir Vietnam istemiyor. Vietnam'daki savaş ülkesine çok para ve insan yaşamına maloldu: Birleşik Devletler enlemlerimizde yeni savaşlara girme savurganlığını göze alamaz. Gözleri arkada kalsın istemiyorlar. Bu sorunlarla ilgili epeyce konuştuk ve senatörler bir anlaşma umudu verdiler." -"Nasıl bir anlaşma", diye sordum. -"Bir anlaşma..." "Hangi zeminde?" -"Organía'yı bizim de katılacağımız serbest seçimlere zorlamak için ellerinden geleni yapacaklarmış." -"Karşılığında ne istiyorlar?", diye kurcaladım hemen. -"Tek koşulları, hükümetin başı olmaktan vazgeçmem. Ama bunun benim için ne önemi var ki? Bu yaşta Peronizmin yüce başlı adamı olmayı yeğlerim, o kadar. Gençlere şans tanınmalı." -"Peki, bu senatörler iyi arkadaşlarınız mı?" diye sordum. -"Elbette", yanıtını verdi. "Dünyanın her yerinde yakın arkadaşlarım var. Çinlilerin ve Fidel Castro'nun da dostuyum. Onunla yakın ilişkimiz vardır. Stroessner'in ve Brezilya ulusçularının ve nereden gelirlerse gelsinler tüm içten devrimcilerin de dostuyum."

X

Su yağla karışır: Perón'un kendisininkine benzer hamleler keşfettiği Latin Amerikalı liderler listesi Arévalo Arbenz'i olduğu kadar Rojas Pinilla ve Pérez Jimenez'i de kapsamaktadır. Bu durumda o da Sovyet komünizminden ve Demirperde gerisindeki tüm ulusal komünist akımlardan, Arapların sosyalist hareketlerinden, İspanyolların faşist akımlarından ve ulusal sendikacılığından "bir noktada, yani 20. yüzyıl insanına yaraşan yeni bir demokrasi biçimi bulma dileğinde birleşen çeşitli temel görüşler" olarak sözedecektir.

Çu En-lay

Bu metin Çu En-Lay ile Pekin'de yapılan bir röportajın steno notlarıdır. Çin Halk Cumhuriyeti başbakanı 1963 kasımında bana Montevideo'daki haftalık Marcha dergisi adına kendisiyle birbuçuk saatlik bir görüşme yapma olanağı vermişti. Kendisi metni bir çevirmenle birlikte bizzat gözden geçirdi. Çu En-Lay sorularımı Fransızca ya da İngilizce yanıtlamayı reddetti. Nedenini de "Bizi burada, Çin'de yıllarca yabancı dillerde konuşmaya zorladılar. Bugün artık Çin'de Çince konuşuyoruz", diye açıkladı.

Çin Halk Cumhuriyeti başbakanı ve Komünist Parti başkan yardımcısı Çu En-Lay'ı bir ay kadar önce görmüştüm. O 1 Ekim gecesi havai fişekler gökyüzünde patlarken Tien An Men kapısında sıktığı 2500 elden biri de benimkiydi. Ardından çevresini sarmış olan bir sürü fotoğrafçı, çevirmen, steno ve delegeyle birlikte Pekin Otelinin bir salonunda birbuçuk saat sohbet etmiştik. Çu En-Lay'ın sesi biraz hüzünlü, ciddi ve ölçülüydü ve yüz çizgilerinde, gür kaşlarında ve ince alaylı gülümsemesinde düşmanlarını kibarca uzak tutmaya alışkın kişilerdeki o bastırılmış gerilimi gözler gibi oldum. Ben Bella özellikle ikna yeteneği ve görüşmelerdeki becerikliliğiyle ün kazanmış olan bu seçkin diplomat hakkında onun resmi Afrika gezisinden kısa bir süre sonra şöyle demişti: "Çu En-Lay mı? Kibar bir bey. Hiç acelesi olmayan bir bey. Zekâ fışkıran bir adam, olağanüstü sevimli ve zarif; kısacası büyük bir adam." Gazeteci K.S. Karol onun en belirgin niteliğinin kendisini her durumda tümüyle rahat hissedebilmesi olduğunu söylemiştir. Kuşkusuz etkileme gücünün farkındadır ve bundan yararlanmaktadır.

Rahat mı? Mandarinlerin bu uygar torunu görgülü tutumunun ardında savaşın gerginliğini gizlemektedir. Bu adam kırk yıldan fazla bir süre devrimin siperlerinde büyük yararlık göstermiş ve daha eğitim için Paris'e gitmeden önce Marksizm-Leninizmle uğraşmıştır. 1963 Kasımı başında sohbet ederken gözümün önünden başdöndürücü sahneler geçti. Onu gençliğinde, üniversiteden atılmasına malolan ilk başkaldırı döneminde görür gibi oldum; sonra Fransa'dan dönüşü; Çin'in kuzeyindeki birkaç komutana karşı yola getirme harekâtı, Marksist öğretiyi yöreden yöreye, kentten kente yaymada gösterdiği sınırsız özveri; ve sonra da Uzun Yürüyüş: Çu En-Lay başında Mao'nun yürüdüğü konvoya katılır; onun yanında nehirleri geçer ve geçitleri ele geçirir; sonra Japonlara karşı uzun direniş savaşı; Çan Kay-Şek'in kesin yenilgisi; zafer, zaferin gözyaşları ve kanı. Hep tehlike içinde. Bandung'a giden ve onun salt rastlantı sonucu binmediği uçağın onun için konan bombayla parçalanması sonucu onun yerine ölen sekiz gazeteciyi anımsadım. Onu geceyarılarına kadar alıkoyan günlük çalışmasının ağır sorumluluğuyla yapranan, tehlike ve serüven simgesi bir yaşam. Çağımızın diğer adamları gibi tümüyle yeni inancın hizmetinde bir yaşam: Onlar devrim ateşinin kurbanları ve rahipleriydiler.

Şimdi bana şöyle diyordu: "Sakın sansasyonel açıklamalar beklemeyin. SSCB ile aramızdaki anlaşmazlık konusundaki belgeleri okudunuz; ben bunlara ne ekleyebilirim ki?"

Birleşmiş Milletler: Oy mekanizması

Yine de onu soru yağmuruna tuttum:

Çin eskisi gibi Birleşmiş Milletler'e üyelik hakkının resmen tanınması üze-

rinde durmakta mıdır?

Başbakan hazırlıklı bir tutumla, her sözünü tartarak yanıtladı: Çin'in Birleşmiş Milletler'e resmen üyeliği sorununda önemli olan ilgi ya da kayıtsızlık değildir. 1949'dan bu yana Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi halkın seçtiği, Birleşmiş Milletler yasasına uygun olarak bu örgüte girme hakkına sahip tek yasal yönetime dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler oy mekanizmasının Kuzey Amerika yönetimince denetim altında tutulduğu artık bir sır değil ve Birleşik Devletler de kasten Çin halkının hiçe saydığı kamarilla Çan Kay-Şek'in delegelerini kabul ettirmektedir. BM gerçek Çin'in temsil edilmediği bir örgüte dönüşmüştür. Böylece BM'nin dünyada oynadığı rol değerini büyük ölçüde yitirmektedir. Kurtuluştan bu yana geçen 14 yılda tüm Genel Kurul toplantılarında Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'ce tanınmasını savunan ve Çan Kay-Şek'in uşaklarınca temsil edilmesine karşı çıkan birçok devlet olmuştur. Ancak oy mekanizması Kuzey Amerika emperyalizminin elinde olduğu için bu girişimler hep başarısızlığa uğramıştır. Arnavutluk ve Kampuçya'nın önerdikleri bu yılki oylamanın sonucu ortadadır. Birkaç devlet önergeyi destekledi, bazıları çekimser kaldı ve Birleşik Devletler de veto etti. Bu konudaki bilgiler kolayca elde edilebilir; basın hepsini yayınladı. Ancak birşey daha eklemek istiyorum, Kuzey Amerika emperyalizminin olumsuz tutumunu destekleyen ülkelerin hepsi de Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınmasına karşı değildi; hepsi değil ama bazı ülkeler Birleşik Devletler kendilerini tehdit ettiği ya da denetim altında tuttuğu için olumsuz oy verdiler. Bu durum daha birkaç yıl böyle sürecektir. Kaybeden Çin Halk Cumhuriyeti değil, BM'dir, çünkü ÇHC gelecek vaat etmektedir ve sürekli gelişecektir.

Günümüzde dünyamızdaki karşıtlıkların merkezi

Çin yönetiminin Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı devrimci kasırgaların başlıca merkezi, dünyamızdaki karşıtlıkların odak noktası, emperyalizm zincirinin en zayıf halkası saydığını biliyoruz. İşçileri ve tarım emekçilerini bir yana bırakalım, size göre bu bölgelerdeki devrim sürecinde hangi toplumsal sınıflar rol oynayabilir? Bu ülkelerin burjuvazisi mi?

İyi bir soru sordunuz. Gerçekten de devrimci kasırgaların Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı sarstığını düşünüyoruz, bunlar temel çatışmaların birleştiği ve çakıştığı bölgeler. Bir yanda başlarında Birleşik Devletler, bu bölgelerde üstünlük kurmaya çalışan emperyalist ülkeler. Öte yanda dev işçi ve köylü kitleleri, küçük burjuvazi, yurtsever ve devrimci görüşlü ulusal burjuvazi, aydınlar ve devrimciler,

yani halkların emperyalizme, yeni ve eski sömürgeciliğe, baskı ve denetime, bu bölgelerdeki emperyalist ülkelerin hegemonya kavgalarına karşı bir cephe oluşturan büyük çoğunluğu. Bu dönemde geniş yelpazeli ulusal kurtuluş hareketlerinde bir artış görmekteyiz. Bu kurtuluş hareketlerinin başlıca saldırı hedefi, eski sömürgeci devletlerin ardından o bölgeleri denetlemeye çalıştığı için Kuzey Amerikan emperyalizmidir. Bu nedenle Yankeeler ve yardakçılarının, karşı yanda ise bu bölgelerin büyük halk kitlelerinin savaştığı amansız çatışmalar yaşanmaktadır. Bunun dışında bir de Kuzey Amerikan emperyalizmi, diğer sömürgeci devletler ve bunların ardılları arasındaki rekabetten söz etmek gerekir. Eğer emperyalizm kukla hükümetlerden birinin işinin bittiğini saptar ve bir başkası seçilirse, Kuzey Amerikan emperyalizmi ile kuklaları arasında bile savaşlar olabilmektedir. Saygon'daki askeri darbe buna iyi bir örnektir. Güney Kore'de Syngman Rhee ve Güney Vietnam'da Ngo Dinh Diem bunun en iyi örnekleridir. Bu nedenle emperyalizmin durumunun günden güne güçleştiği inancındayız. Gerek Asya gerekse Afrika ve Latin Amerika'da emperyalizm giderek artan bir yalnızlığa düşmektedir; tümden yenileceği gün gelecektir.

Kurtuluş hareketleri ve Birarada varoluş anlaşması

Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler'in barış içinde birlikte varoluşlarının, dünyanın bu iki süper güç arasında paylaşılması tehlikesi aulanına geldiğini yoğun biçimde vurguluyorsunuz. Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler'in yeni bir Kutsal İttifak kurmaya çalıştıkları görüşünde misiniz? Bu tür bir uzlaşmanın sömürge ve yarı sömürgelerdeki kurtuluş hareketlerinin devrimci girişimlerini yanıltacağını, düşkırıklığına ya da felce uğratacağını mı düşünüyorsunuz?

Size çok yalın bir yanıt vermeye çalışacağım. Somutlaştırırsak: SSCB, ABD ve İngiltere atom bombası kullanılmasını kısmen engellemek için üçlü anlaşmayı imzalarken bu dünyanın sorunlarını büyük devletler, özellikle de Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasında çözmeyi amaçlıyorlardı. Burada gerçekleştirilmesi olanaksız bir girişim söz konusudur, çünkü kapitalist Birleşik Devletlerle sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri arasında aşılması olanaksız temel karşıtlıklar bulunmaktadır. Örnek olarak yalnızca ABD'nin anlaşmanın imzalanmasından sonra nükleer başlıklarla yeraltı denemelerini sürdürmesi ve silahsızlanma konferansında yeni sonuçlar elde edilememesi olgusunu vereceğim. Sovyetler Birliği dışişleri bakanı yeni anlaşmalara varmak için New York ve Washington'a gitti. Hiçbir sonuç alınamadı. Bu olgular Birleşik Devletler'in uluslararası gerilimlerin giderilmesini kesinlikle önemsemediğini kanıtlamaktadır.

ABD hâlâ dünya halklarını aldatmakta, savaş ortamı yaratmakta, silahlanmakta ve dünyayı atom savaşı ve silahlı kışkırtmalarla tehdit etmektedir. İşte Küba örneği: Birleşik Devletler'in buraya silahlı müdahalesi bitti mi yani? Güney Vietnam'ın bugünkü durumu çok daha açık biçimde ortadadır: Ngo Dinh Diem Birleşik Devletler'in en uysal bendesiydi. Rolünü Birleşik Devletler'in isteği doğrultusunda oynamayı bırakınca, bir askeri darbe yaptılar ve eski uşaklarını öldürdüler. Durum denetimleri altındaki bölgelerde bile düzelmediğine göre köklü karşıtlıkların bulunduğu bölgelerde ne beklenebilir ki? Bu durumda bu düşünce gerçek dışıdır.

Korkarım, düşüncemi tam dile getiremedim. Şunu söylemek istiyordum: Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler arasındaki uzlaşmaların Üçüncü Dünya Ülkelerindeki kurtuluş hareketlerine ne gibi etkileri olabilir?

Elbette, sizi anlıyorum. Sanırım bir süre gevşemeye neden olabilecektir. Ancak var olan temel karşıtlıklar bu yolla çözülemeyecektir, çünkü Asya, Afrika ve Latin Amerika halkları, yani bu bölgelerdeki ezilmiş halklar bağımsız olmak, Kuzey Amerikan emperyalizminin denetiminden kurtulmak istemektedirler. Bu bölgelerde emperyalizm saldırgan yayılma politikasını sürdürmek istemektedir. Bu nedenle temel çatışmalar çözümlenememektedir. Bu durumda hâlâ barış içinde birlikte varoluştan nasıl sözedilebilir ki? Dünyanın ezilmiş halkları özgürlük, kurtuluş ve daha iyi bir yaşam isterken ezenler onları sömürmeyi sürdürmek istemektedirler. Bu iki kamp arasında barış içinde birlikte varoluş kesinlikle olanaksızdır. Sosyalist kamp halkları sosyalist sistemi savunmakta kararlıdır: Onlar ülkelerini güçlendirmek ve tüm dünyadaki devrimci hareketleri desteklemek istemektedirler. Oysa emperyalizm onları kışkırtmayı, askeri baskı yapmayı ve sözde "barışçı bir evrim"i hızlandırarak bu ülkelerin "kurtuluş"unu gerçekleştirmek amacıyla el altından casus göndermeyi sürdürmektedir. Bu çelişkiler nasıl bağdaştırılabilir? Barışsever halklar ve ülkeler bu saldırganlıklara karşı koymaktadırlar, oysa Kuzey Amerika emperyalizmi silahlanmasını arttırmak, savaşa ortam hazırlamak ve dünyaya despotça egemen olmak istemektedir. Bu temel karşıtlık nasıl çözümlenebilir? Savaşın çeşitli biçimleri birbiriyle gerçekten bağdaştırılabilseydi, o zaman yenilmez bir güç doğardı. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın ezilen ülkeleri ulusal kurtuluş mücadelelerinde özgürlük, demokrasi ve sosyalizmi isteyen ezilen ve sömürülen halklarla ve emperyalizmin saldırgan müdahalesine karşı savaş veren sosyalist kamp halklarıyla birlikte olurlarsa, o zaman bir atom savaşı başlatmak isteyen emperyalizmin kışkırtmalarının önü alınabilir. Bu yolla dünya barışı korunabilir. Bu, Kuzey Amerika emperyalizminden barış dilenmenin tam karşıtı bir yoldur.

Marksizm-Leninizm kimsenin tekelinde değildir

Bir ülkenin komünist partinin yönlendirici yardımı olmaksızın sosyalizme ulaşabileceğini kabul eder miydiniz? Örneğin Cezayir'in?

Komünist partisi olmayan ülkeler vardır. Buna karşın ulusal bağımsızlık savaşında kesinlikle zafere ulaşılabilir. Bu örneğin Orta, Doğu ve Batı Afrika'nın bazı ülkelerinde görülmektedir. Cezayir'e gelince, burada durum farklıdır. Burada yedibuçuk yıl boyunca silahlı mücadeleyi yürüten ve sonunda da zafere ulaşan Ulusal Kurtuluş Cephesi'ydi. Cezayir Komünist Partisi başlangıçta bunu uygun bulmamış ve bu nedenle de ulusal bağımsızlık için silahlı mücadeleyi desteklememişti. Bu durumda Ulusal Kurtuluş Cephesi devrimin başına geçti. Dümene onlar yapışmasaydı, bir başkası gelip yapışacaktı. Merkez Komitemiz bu sorunu SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesine bu yıl 14 haziran tarihli bir mektupla çok açık biçimde anlatmıştır. Temsil ettiğiniz **Marcha** dergisi bu belgeyi 1164. sayısında bastı.

Sorum yalnızca Ulusal Kurtuluş Savaşına ilişkin değildi, sosyalizmin benimsenmesini de kastediyordum. Sizce bir ülke bir komünist parti bu süreçte yönlendirici biçimde yer almadan sosyalist devrim sürecini harekete geçirebilir mi?

Bir ülke sosyalist devrim gerçekleştirmek istiyorsa Marksizm-Leninizm'in devrimci ilkelerini de kabul etmek zorundadır. Bir komünist parti Marksizm-Leninizm'i salt kendisine malededemez. Her devrimci bu silahtan yararlanabilir. Fidel Castro silahlı mücadeleyle zafere ulaştığında Komünist Parti üyesi değildi.

Nükleer silahlanma

Çin kendi nükleer silahlarına sahip olmayı amaçlamakta mıdır? Ve bu ne zaman gerçekleşecektir?

Biz nükleer silahların kesinlikle yasaklanmasını ve eldekilerin yok edilmesini savunuyoruz. Bizce bir nükleer savaşın patlaması ancak bu yolla etkili biçimde önlenebilir. Biz barışsever halkların günün birinde bu dileği gerçekleştireceğine kesinlikle inanıyoruz. Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti 2 Ağustosta tüm ülkelerin hükümet başkanlarına açık bir mektup göndermiş ve bu sorunun tartışılacağı bir konferansa davet etmiştir. Şimdilik nükleer güce sahip birkaç devlet bu silahları tekellerinde tutmaya çalışmaktadır; bunlar nükleer silahların tümüyle yasaklanmasına ve yok edilmesine karşı çıkmaktadırlar. Bu koşullar altında dünyadaki her ülkenin bu silahları üretmeye hakkı olduğu açıkça ortadadır. Çin sosyalist bir ülke olduğundan, dünya barışını koruyabilmemiz ve nükleer savaştan yana kışkırtmalara karşı koyabilmemiz için bunları üretmeye daha da çok hak-

kımız vardır. Bana kendi nükleer silahlarımıza ne zaman sahip olacağımızı soruyorsunuz. Başbakan olarak bu soruyu yanıtlayamayacağımı sanırım anlayışla karşılarsınız.

Birliğe -evet, bölünmeye -hayır

Bazı Batılı siyasal gözlemciler Pekin ile Moskova arasındaki ideolojik tartışmanın 5. Enternasyonal kurulduğunda sona ereceği görüşündedirler. Sizce bu olası mıdır?

Kuşkusuz, ÇKP'nin ve bazı yakın yoldaş partilerin SBKP'nin bugünkü liderleriyle aralarında Marksizm-Leninizmi yorumlama ve 1957, 1960 Moskova bildirilerinin devrimci ilkeleri konularında görüş ayrılıkları vardır. Ancak tartışmalarımızı tüm dünyadaki komünistlerle yapmaktayız. Bunlar partilerimiz ve ülkelerimiz arasındaki ilişkileri etkilemez. Diğer bir deyişle, herbir parti ve ülkenin diğerleriyle ilişkileri tümüyle normaldir. Biz birlikten yana ve bölünmeye karşıyız. Çok karanlık tablolar çizen burjuva basının manşetlerine gelince, bunların kuşkulu amaçlar peşinde olduğu görüşündeyiz. 5. bir Enternasyonal'in kurulacağından haberimiz yok.

700 milyonluk bir ülkenin başbakanının zamanı altın kadar değerlidir. Kafamda hâlâ pekçok soru dolanıyor, ancak artık bitirmenin zamanı geldi. Çu En-Lay son sözlerini söylüyor:

"Bu fırsattan yararlanarak Uruguay halkını ve Latin Amerika'nın diğer halklarını selamlamak istiyorum. Ayrıca kurtuluşları uğruna ve Kuzey Amerika emperyalizminin müdahalesine karşı savaş veren tüm halkları ve hareketleri de selamlıyorum. "

Ancak birşeyi daha öğrenmek istiyorum. Kişisel bir merak. Malraux Çu En-Lay'ın, romanlarından en sürükleyicisi olan "Condition humaine"in kahramanı Kyo'nun prototipi olduğunu söylemiştir. Çu En-Lay kaşlarını kaldırıyor, gülümsüyor ve şöyle diyor:

"Neden söz ettiğinizi bilmiyorum; bu konuda hiçbir şey bilmiyorum; bundan hiç haberim yok."

Gazetecilerin hiç anlamadığı sessiz dilde saatine bakıyor.

üç kez doğan imparator

12 Şubat 1912'de Londra'dan Times Pekin'den çok kısa bir haber yayınladı: "Bugün Mançu hanedanının saltanatı 267 yıldan sonra sona erdi." Çingler'in sonuncusu Pu Yi görülmemiş bir olgu olarak tarihe geçecektir: O uzun Çin tarihindeki devrildikten sonra kellesi uçurulmayan tek imparatordur. Göğün oğlu olarak geçirdiği dönemden sonra Pu Yi kukla imparator olarak Mançurya'da yeniden ortaya çıkmıştı. Onu 1963 sonlarında Çin Halk Cumhuriyeti'nin sıradan yurttaşı olarak üçüncü vücut buluşunda keşfettim.

Bu soluk kesici ülkede geçmiş nesnelerde ve insanlarda yaşamaktadır. Çevreye şöyle bir bakmak yeterlidir: Pekin'in eski sokakları, adlarını efsanelerden bildiğimiz Yasak Kent'in, mezarların, tapınakların ve sarayların yüksek duvarları; çok eski zamanların sanat yapıtlarından gerçek bir göz ziyafeti. Binlerce yıllık Çin'in anıları Komünist Devrimin yeni Çin'iyle karışmakta. Feodal baskının izlerinden birini, sanki güdük bacaklar üzerinde yürüyen, ayaklarının büyümesi engellenmiş 50 yaşın üzerindeki kadınlarda farkettim: 1911 devriminden önce doğan kız çocukların küçücük ayakları büyümemeleri için bağlanıyordu. Erkekler ancak minicik ayaklı kadınları güzel buluyordu. Emperyalist egemenliğin izleri baskıcı ülkelerin kendilerine verilen serbest bölgelerde kurdukları yapıların mimarisinde bugün hâlâ farkedilmektedir; Şanghay ve Wuhan'ın yüksek damlarından herbir ülkenin mimarisini çıkarabiliyorum: Japonların egemenlik alanı şuraya kadar ulaşıyormuş, şurada Kuzey Amerikanınki, biraz daha ilerde Fransızlarınki bitiyormuş, bitişiğinde İngilizlerin bölgesi ve nihayet Almanlarınki. Çin ince ince dilimlere ayrılmış ve paylaşılmış lezzetli, olgun bir meyveydi. Kentler eski aşağılanlamalarının anılarını hâlâ korumakta. İnsanlar da eski acıların görünür izlerini hâlâ taşımaktalar.

Bir köleyle ve bir hükümdarla tanıştım. Tang Yeng bugün 22 yaşındadır; uzun, koyu renk bir üstlük ve basket ayakkabıları giymekte. Uluslar Sarayı'nın hizmetlisidir. Öylesine çekingen ki sözcükleri ağzından azı dişlerini söker gibi tek tek koparıp almak gerekiyor.

Dünya dönmeyi bıraktı

Sanki zaman durmuştu, şimdi değil, birkaç bin yıl önce.

1959'a kadar Tibet'de hâlâ kölelik vardı. Tang Yeng sekiz yaşındayken ebeveyni ona bakamadığı için kendisini bir büyük toprak sahibine satmış. Tang Yeng Lhasa'nın kuzeybatısındaki dağlar arasında bir vadide bir avuç buğday ve birkaç lokma kara ekmek için gün doğuşundan geceyarılarına kadar çalışmaktaymış. Bir işgünü en az 14 saatmiş: "Daha güneş doğmadan koyunlara yem vermemiz gerekiyordu. Sonra tarlaya gidiyorduk. Bizi çavunla kırbaçlıyorlardı. Ancak akşamın geç saatlerinde, koyunlar ve develeri yemledikten sonra, saman yığınlarının üzerine koyunların yanına yatabiliyorduk. Bu kışın böyleydi. Yazın ise atların ahırında yatıyorduk."

Tang Yeng sohbet ederken bana egemen kastın günlük eşyalarının bulunduğu bir vitrini gösterdi: altın ve gümüş işlemeli bir giysi, 48 bin gümüş Yen değer biçilen bir kolye, Colgate marka diş macunu, Max Factor ürünleri, Rommé ve Canasta marka oyun kağıtları, Batı'nın küçük satış kulübelerinde tezgâhta satılan üze-

rinde müstehcen duruşlu çıplak kadınların bulunduğu çakmaklar. Başka bir vitrinde buğdayı ekenlerden biri neden yiyecek birşeyi olmadığını sormaya kalkıştığında devreye sokulan işkence araçları sergilenmişti. Kızgın halde bileklere geçirilen ve eti kemiğe kadar dağlayan demir halkalar; kalbi ya da gözleri söküp çıkarmak için kıskaçlar; kırbaçlar ve boyunduruklar. Bir yanda daracık tahta kafesler, diğer yandaki bir vitrinde kölelerin canlı canlı yüzülmüş olan derileri asılı duruyordu. Daha beş yıl öncesine kadar bunlar gözdağı vermek amacıyla gösteriliyordu, bugün ise yalnızca aşılmış bir karabasana tanıklık ediyorlar.

Şimdi Tang Yeng ilk kez giysi ve ayakkabı giyiyor. Okuma-yazma öğrenmiş. İşgünü sekiz saatle sınırlı. O da imparator Pu Yi gibi Komünist Parti'ye üye olmak için elinden geleni yapmakta ve tanıştığım tüm Çinliler gibi Sovyet hükümetinin revizyonist olduğu ve devrim istemediği ve başkalarının da bunu yapmasını engellediği görüşünde: "Hep ulusal kurtuluş hareketlerine karşı; küçük bir kıvılcımın dünya savaşını başlatabileceğinden korkuyor. Son savaştan beri dünyada esen devrimci kasırgaları desteklemiyor. Diğerlerinin de kendilerini kurtarmalarını istemiyor." Tang Yeng Stalin'in proletaryanın yetkin örneği olduğunu söylüyor; o tüm yaşamını proletarya devrimi davasına adamış. Söz bir kez bu konulara gelince artık sorularımı beklemeden konuşmasını sürdürüyor. Tang Yeng, başlangıçta konuşmak istemeyen o utangaç genç, beni adeta revizyonizme, Tito kliğine ve Hint revizyonistlerine karşı slogan bombardımanına tutuyor.

Ertesi gün de imparatorla röportajım vardı. O da Pekin'le Moskova arasındaki ideolojik tartışma konusundaki görüşlerini belirtmeye çok hevesli görünüyordu. Bana eski köleyle aynı şeyleri söyledi; ifadeleri sözcüğü sözcüğüne aynıydı. Hopei, Kiangsú, Hupen ve Kuangtung yöreleri tarım işçilerinden de duyduğum aynı sözcükler; fabrikalarda işçilerin, üniversitelerde öğrencilerin, aydınların, sanatçıların ve askerlerin de dillerinden düşürmedikleri aynı sözcükler.

Artık olmayan ejderhanın anıları

Pu Yi bana öyküsünü büyük bir coşkuyla anlatıyor: Güçlü bir ülkenin en güçlü adamının halkın hizmetinde alçakgönüllü bir işçiye dönüşüşünü. İpek ve altından görkemli tuniklerin boğazına kadar ilikli, yalın mavi pamuklu üniformaya, özdeyişlerden **Kapital**'e: Uzun bir yol. Herşeyi şöyle bir anımsayalım, diye önerdim ona. Devrilişiniz nasıl oldu ve öncesi nasıldı? İlk anılar, saraydaki yaşam nasıldı? Ancak önce benim haracımı ödemem ve kendimi anlatmam gerekiyor. Montevideo mu? Elbette, denizin üzerindeki kent; yurttaşlarım. Latin Amerika'yı görmeyi çok istediğini söylüyor bana; seviniriz yanıtını veriyorum. Bir sigara yakıyor ve bana da bir tane ikram ediyor: "Hayır, teşekkür ederim. Ben Tian Shan içiyorum

-biliyor musunuz- bu hemen hemen bizim 'Republicana'nın Çin'deki eşdeğeri!' Üniformasının altında kaba kumaştan gömleğinin yakası görünüyor. Pu Yi'nin kafamda canlandırdığım kişiyle hiç ilgisi yok. Düşgücümün sisleri içinde bir kişi yaratmışım ve itiraf etmeliyim ki, şimdi onu karşımda gördüğümde biraz düşkırıklığına uğradım. Gözlerinde belli bir özlem, eğilerek selam verişinde bir hüzün ve yazgıya boyun eğiş; uzun ince parmaklı eller, kısacası, imparatorluk heybetinin artıklarını göreceğimi sanıyordum. Hiçbiri yok onda; bu imparator yazgısından hoşnut bir memur, bir bürokrat gibi görünüyor. İki saatlik görüşmemiz süresince gülümsüyor ve sürekli konuşuyor. Çin'in son imparatorunu, Ching hanedanının sonuncusunu dinlerken kafamda henüz birkaç gün öncesine dayanan bir anı geçiyor: Ming hanedanının son imparatorunun kendini astığı Kömür Dağı eteğindeki sofora ağacının hüzünlü dalları.

Ona teyzesi imparatoriçe Tzu Hsi'ye yetişip yetişmediğini soruyorum. Mandarinlerin kendisine donanma kurmak için sağladıkları milyonlarca dolarlık krediyle genişlettirdiği yazlık sarayın görkemli salonları gözümün önünden gitmiyor. Çin'in ivedi bir donanmaya gereksinimi varmış; oysa bunun yerine Kutsal Batı Tepesi'nin eteklerinde bir göl oluşmuş ve gölden bir ada doğmuş ve gölün kıyılarında tapınaklar ve benzersiz saraylar yükselmiş. Ejderhaların beklediği büyük mermer bir gemi beyaz omurgasıyla uzanıyormuş: "Donanma mı? İşte burada", dediği söyleniyor imparatoriçenin. Çevresinde kayın ağacı kökünden oyulmuş arslanların durduğu tahtı asla unutmayacağım; bu yaşlı cadalozun ince tülden perdeler ardına gizlenmiş mandarinlerini kabul ettiği iyilik ve uzun yaşam salonunu; içlerinde günlük ve sandal ağacı yakılan bronz ve altın kapları; her gün öğle yemeğinde sofrasına konmasını istediği 270 çeşitten birkaç lokma için başına oturduğu şahane masaları. Mandarinler ve gözdeler Tzu Hsi'nin kendilerine yemek artıklarından bir parçacık lütfetmesi için titreyerek burada bekleşirlermiş. Bu en büyük onurmuş.

Öykü beni özellikle onu can çekişirken görür gibi olduğum için ilgilendiriyordu. Sarayın her yerine konmuş olan metal kaplumbağa ve turnalar imparatoriçenin sonsuz yaşamını simgelemektedirler; küçük bir mihrabın sunağı üzerinde imparatoriçenin adım bilmediğimiz Kuzey Amerikalı bir kadın sanatçı tarafından pek büyük bir yetenek sergilemeksizin yaptığı yağlıboya portresi hâlâ durmaktadır. Bir portre: Tzu Hsi o zamanlar 70 yaşındaymış, oysa tual üzerinde yirmi yaşındaki biri gibi görünmekte; göklerin son kızının yıllara karşı mücadelesi.

Elbette tanıyordu onu Pu Yi. Onu benim tanımak istediğim haliyle tanıyordu: Can çekişirken. Şöyle anlatıyor: "Beni üç yaşındayken yerine tahta geçmem için çağırdı. Onu yalnızca bir kez gördüm. Öylesine korkmuştum ki, bende tüm yaşamım boyu silinmeyecek derin bir iz bıraktı. Herşeyden önce gözyaşlarını anım-

sıyorum; ağladı da ağladı. İmparatoriçe benim imparator olmama karar verdiğinde, bana ne annemi ne de büyükannemi bir daha asla göremeyeceğim, saraydan ayrılamayacağım bildirildi. Saraya girdiğimde bir sürü adam gördüm; daha önce bu kadar çok insanı bir arada hiç görmemiştim. Bunu hâlâ anımsıyorum." Bunu anlamak çok kolay: Göğün oğullarının saklı hakkı olan tahta doğru ilerlerken parlak kaftanını ardından sürükleyen ve inci ve altınla işlenmiş ağır tacını güç bela kafasında tutabilen tanrıların küçük elçisi önünde geri geri çekilen mandarinler ve saraylılar. Ve törenden sonra imparatoriçenin odasına gitmiş, başını kaldırdığında da onu görmüş: "Herşey karanlığa bürünmüştü. Ölü yüzüne benzeyen kupkuru bir yüz. Korktum ve ağlamaya başladım. İmparatoriçe bana şeker vermelerini emretti, bunları yere fırlattım. Tüm bunları hâlâ anımsamam garip. Henüz çok küçüktüm, ama herşeyi anımsıyorum." Tablodaki gibi mi görünüyordu? "Bunu bilemiyorum. Çok çökmüştü." Pu Yi kendine göre bazı sonuçlar çıkarmakta. Anka kuşunun ölüşünü gören küçük ejderha söylediğine göre, Komünist Parti kendisini kurtardığı için bugün gerçek bir insan ve bana şu açıklamayı yapıyor: "Sizin de gördüğünüz gibi, bu feodal sistemde insanca duyguların hiç değeri yoktu. Beni annemin kucağından çekip aldılar. Ancak sonraları bu yaşamdan zevk aldım. Henüz çocuktum ve ülkenin tüm büyüklerinden daha güçlü olduğumu biliyordum; hepsi de ayaklarıma kapanıyorlardı. En haşmetli bendim, herkesten yüce. En önemli kararları diğer bir teyzem, onursal imparatoriçe vermesine karşın imparatorluk yetkileri babamdaydı." Babası Shai Fung'u sordum: "1950'de öldü, ancak 1911 devriminden beri politikayla uğraşmıyordu. Tüm gününü evde geçiriyordu." Buna karşın Pu Yi bütün gün evde kalmıyordu. O pes etmek istemiyordu. Çing hanedanı yalnızca 267 yıl mı hüküm sürecekti? Birkaç yüzyıla daha layık değil miydi?

Pu Yi imparatorluğu yeniden kurmak istiyordu. Böylece Japonlar istedikleri adamı bulmuşlardı. Olanları şöyle anlatıyor: "Ben bir haindim. Japonlar'ın Çin politikası bir saldırganlık politikasıydı. Çinlilere hükmetmek için Çinlileri kullanıyorlardı. Onlarla bağlantı kurduğumda Tientsin'de yaşıyordum. İşgali kolaylaştırmak için Çin'in bölünmesi peşindeydiler. Kuzeydoğu halkına ve tüm ülkeye hükmetmeyi kesinlikle sürdürmek istediğimden onlardan yana oldum. Böylece kendimi Mançurya imparatoru ilân ettim. 1932 yılında Changchun'da tahta çıktım; 14 yıl boyunca imparatordum. Gücüm yoksa da en azından ünvanım vardı. Anlarsınız, uluslararası bahaneydim. İmparatorluğun restorasyonu bir sis perdesi, Japon egemenliğinin bir aracıydı." A puppet?-Bir kukla mı?- diye soruyorum ona ve hiç olmazsa bir kez tercümanı atlatıyorum. Hâlâ gülümsemekte olan Pu Yi onaylayarak başını sallıyor: Japonların 30 yıl önce kendisine vermiş oldukları İngilizce dersini hâlâ unutmamış. Sözler onu tedirgin ediyor: "Herkes benim gibi davransaydı bugün Çin'de sosyalizm olmazdı. Ülkemiz hâlâ emperyalistlerin at oy-

nattığı bir yer olurdu." Pekin yakınlarında büyük beyaz bir yapı yükselmektedir. Bana bu yapının burjuvazinin yeniden eğitilmesini amaçlayan bir enstitüyü barındırdığını söylediklerinde şaşkınlığımı gizleyemedim. Çin'de kalmaya karar veren eski egemen sınıfın temsilcileri burada yeni toplumun öğretilerini yutma olanağı bulmaktadırlar. Bireyciliğin, burjuva idealizminin bedeli burada yaşamla ödenmemekte, en azından sözlük anlamıyla. Burada çözüm farklı görünmekte. Doğru yoldan ayrılmış aydın bir süre devre dışı bırakılarak kötü fikirleri kafasından silmesi için halk komünlerine yollanmaktadır. Bu ağır tarım işçiliği, sağlıklı yaşam ve eleştiri ve özeleştiri yapılan uzun oturumlar yardımıyla gerçekleşmektedir. Son zamanların en sansasyonel olgusu, Çin'in en iyi romancısı, Lenin ödülü sahibi ve yazarlar birliği eski başkanı Tieng Ling'di. Akibeti konusunda çeşitli yorumlar var. Artık "döndürülmüş" olan Ozan Ai Chin yeniden komünist saflara kabul edilmiş.

Pu Yi kendi döndürme eğitimi konusunda bülbül gibi şakıyor. Coşkuyla yanıp tutuşur görünüyor. Sevinçle mea culpa'sına -suç bende- başlıyor. Batı'da buna beyin yıkama denir; belki de tehditlerin yarattığı korku. Her ne ise, yine de ben imparatorun bağışlanan yaşamı nedeniyle üzüntüye kapıldığı izlenimi edinmedim. O inanç kazandırılmış biridir. "Bunu düşümde bile göremezdim", diyordu bana. "Önceden emperyalistlerin safındaydım, yurtseverlik duygumu yitirmiştim, halka karşı önyargılıydım. Başka ülkelerde ve eskiden benim ülkemde de hainler ölüme mahkûm edilirdi. Oysa Komünist Parti öylesine yücegönüllüydü ki fizik olarak insanları değil, yalnızca yanılgılarını yok ediyor: Komünist Parti bana gerçeği yalandan ayırmayı öğretti. Yeniden eğitildim. Bana iyi davrandılar." Tutsak mıydınız? "Sovyetler Birliği'nde beş yıl, 1950'ye kadar. Sonra ülkeme döndüm, kuzeydoğuda bir kent olan Fushung'da kaldım. Orada diğer birçok savaş suçlusuyla birlikte bir yeniden eğitme kampındaydım. Orada Japon emperyalistler, kukla Mançurya'nın liderleri ve Çin halkının düşmanı Kuomingtang gericileri vardı. Hiçkimse ölüme mahkûm edilmedi."

Eskiden devrilen imparatorların kellelerinin uçurulduğunu söylerken boynunu sıvazlıyor. "Yalnızca proletarya partisi bu benzersiz yeniden eğitme politikasını uyguluyor. Zamanla gerçeğe ulaştım, suçlarımı anladım. Birçok kez tüm Çin'i dolaştım ve eski Çin'le yeni Çin'i karşılaştırabildim. Artık halkın arkanda olduğunu bilmenin gerekliliğini anladım."

Pu Yi denenmek üzere serbest bırakılmış. Ya bugün? Kendisine general Montgomery'nin bir yazısını anımsadığımı söylüyorum -herhalde birkaç yıl öncesine aitti-, burada söz arasında artık bahçıvanlık yapan Pu Yi'ye değiniliyordu. "Hayır", diye yanıtlıyor, "şimdi tarihsel araştırmalar üzerinde çalışıyorum." Kendi tarihinizle ilgili araştırmalar mı? "O da var. Bir özyaşamöyküsü yazdım. Ne yazık

ki Çince bilmiyorsunuz. Eğer çevrilirse size gönderirim." İmparator yaşamın şimdi daha iyi olduğunu belirtiyor. Kafa iyileştikçe sağlık da düzeliyormuş. Bunu kanıtlamak için de geçen yıl evlendiğini söylüyor; 1 Mayısta, emek günü. Kimle olduğunu sorabilir miyim? "Hastaneden bir hemşireyle. Elbette bu ilk evliliğim değil, dördüncüsü." Ve yine anlatmaya başlıyor... İlk evliliğinde ona söz düşmemiş. Ebeveyni onu henüz çocukken soylu bir aileden küçük bir hanımla evlendirmiş. Bunu anımsamak bile istemiyor. Pekin'den bir üniversite öğrencisi olan ikinci karısına gerçekten aşık olduğunu ekliyor. "Japonlar evlenmek istediğimi öğrendiklerinde Changchun'a, bana kendileri gerekli araştırmaları yapmadan evlenemeyeceğimi bildirmekle görevli bir general gönderdiler. Ve Pekin'de araştırmalarını yaptılar. Sonra Japon genelkurmay başkanı evliliği onayladı. Ama Çin Pu Yi'nin anımsayabildiği kadarıyla daha o zamanlar emperyalizmden nefret ediyormuş. Ülkesinin katlanmak zorunda kaldığı zulümden söz ediyor. Karısı hastalanmış, onu Japon doktorlar tedavi etmiş ve o ölmüş. İmparator kuşku ve güvensizlik içinde kıvranmış: "Ona iyi bakmadılar. O sıralarda Japon genelkurmay başkanı kendi başına sarayıma yerleşmişti. Bana başsağlığı dilemeye geldi. Bir elinde çiçekler vardı, diğer elindeyse birkaç düzine Japon genç kızının fotoğrafı; içlerinden birini seçecektim. Oysa ben bir Japonla evlenmek istemiyordum. Herşeyime karışıyorlardı. Yaşamımı yönlendirmek, her davranışımı denetlemek istiyorlardı. Herzaman olmasa da onlara boyun eğdim. Onlara kalbimin sesini dinleyerek evleneceğimi söyledim ve yine bana fotoğraflar gösterdiler, bu kez Çinli genç kızların fotoğraflarını. O zaman tümüyle bağımsız olarak onbeş yaşında bir üniversite öğrencisini seçtim. Onadan hoşnuttum, çünkü her sözümü dinliyordu. Daha sonra ondan boşandım."

Pu Yi'nin başkaldırı anları hep çok kısa sürüyormuş. Japonların yerine erkek kardeşini ya da yeğenini getirmesinden korkuyormuş. Sonradan bundan şu sonucu çıkarmış: "Bu, benim sınıfımın, yani sömürenler sınıfının tipik tutumu."

Şimdi konuyu değiştiriyoruz. Kısa süre önce Mao'nun öncüsü olduğu keşfedilen ve şimdi baştacı edilen Lei Feng hakkında şöyle diyor Pu Yi: "Dürüst bir adam, olağanüstü bir asker. Yaptığı herşey halk içindi. Tüm yüreğiyle halka hizmet edebilmek için kendi çıkarını bile yadsıdı. Bu nedenle hepimize örnek bir kişidir. Onunla karşılaştırıldığımda ben diğer uçtayım. Ben yalnızca kendi çıkarımı düşünüyordum. O tam şu komünizm ilkesine göre yaşadı: Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için. Sömürenler sınıfı, kişi kendi çıkarını düşünmedi mi göğün ve yerin onu ezip geçeceğini sanır. Lei Feng ise emekçi sınıfının sınanmış tarzıyla yalnızca halkın mutluluğunu düşünüyordu."

Sonra Stalin'den söz ettik ve imparator **"Proletarya Diktatörlüğünün Tarihsel Deneyimi Üzerine"** isimli makalede okuduğu birkaç cümleyi sözcüğü sözcüğüne yi-

neledi. Kruşçev hakkında ise tanıştığım tüm Çinlilerle aynı görüşü yansıttı: O aşağılık bir revizyonisttir. Pu Yi Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti partileri arasındaki tartışmada yüzeyde kalmayıp derine inen görüş ayrılıkları bulunduğu düşüncesinde. Bana Çin Komünist Partisi'nin bakış açısını ayrıntılı biçimde açıklıyor ve Marksist öğretiyle tam bir uyum içinde, sorunların ancak revizyonizmin yenilmesiyle çözülebileceğini özetliyor: "Revizyonizm tutunamayacak. Bulutlar herzaman güneşi gizleyemez." Ona partiye üye olup olmadığını soruyorum. Üye olmak ister miydi? Bunu şöyle yanıtlıyor: "Komünist olmak soylu bir ünvandır. Ben henüz böyle eşsiz bir onura layık olmaktan uzağım. Daha öğretilerin epeyce derinine inmem gerek. Bu yüce amaca ulaşabilmek için önce inanç dönüşümünü tamamlamam gerek. Herkes parti üyesi olamaz. Komünistler halka ve vatana canı gönülden hizmet ederler; bu yolda herşeylerini feda ederler. Bugün sosyalizmi kuran 650 milyon yurtsever Çinli'nin safındayım. Bu benim için gerçekten büyük bir **onur** (Kafası karışan tercüman **ocak** diye çeviriyor). Vatanımı, halkımı, oğullarımı, torunlarımı seviyorum", diyor bana dostça dördüncü fincan yasemin çayını ikram ederken.

Porselenin üzerinde ejderhalar dövüşüyor.

favelalarda tanrı ve şeytan

1969 başlarında bir süre tapınaklarda
Afrika'dan gelen protesto dinini araştırmak için,
Rio de Janeiro'nun kenar mahallelerindeydim.
İşte sonuç.

Rio de Janeiro'da kara ayinler Favelalarda, yani kentin yoksul kesimlerinde nüfusun artmasıyla gözle görülür biçimde artmaktadır. Bu Favelaların fışkırırcasına büyümesi dramatik boyutlara ulaşmıştır. Latin Amerika'nın tüm kentleri gibi Rio de Janeiro da ülkenin en yoksul yörelerinden göçenlerin kitlesel istilasına uğramaktadır; onlar kentte bir iş bulabilme umuduyla gelmekte ve düşkırıklığına uğramaktadırlar.

Sistem sorunu pisliği halının altına süpürerek çözmektedir. Rio'yu çevreleyen tepelerdeki yoksul mahallelerini temizlemekte ve binlerce sakini ateşe hazır makinelilerle görülemeyecekleri bir yere aktarmaktadır. Gecekondu sakinleri ya günü gününe yaşamakta ya da kirli ve yasak işler yapmaktadırlar: Hizmetçi ya da limonatacı, taşçı ya da duvarcı, bir süre elektrikçi ya da çöpçü, badanacı, dilenci, plaj hırsızı, garaj bekçisi olarak bir yerlere kapılanmaktadırlar, karşılarına çıkan her türlü işi yapmaya hazır kollar; ve karşılarına çıkan hep en kötüsüdür. Hele kentten sürüldükten sonra kente ulaşmak için zamanlarının ve kazandıklarının üçte birini harcamaktadırlar. Göç ettirme planına daha Carlos Lacerda valiyken başlanmıştı. Bazı favelalar nakledildi bile. Gelecek yerleştirmenin planı hazır. Sistemin ürettiği yoksulluk görüntüsü böylece ırak kalacak. Çok yakında tüm Breziyla'nın ürettiği zenginliğin toplandığı bu altın kumsallı kentte yalnızca refahın sindirilişi görülecek ve pislik sonsuza dek uzaklaştırılmış olacak. (Ayrıca askerler zorunlu tahliye sonucu boşalan değerli arsalardan olağanüstü kazanç sağlamaktalar.)

Lanetlilerin dini

Geceyarısı katakomp inlemeye başlar. Canlı olan ölür, ölü olan yeni bir yaşama kalkar. Geceyarısı, büyük anda, lanetliler yeniden dirilir: Oturan ayağa kalksın... Lanetliler şarkı söylemekte, ulumakta, dans etmekte, titremekte, cezbenin ve trampet sesinin ritmine uyarak içmektedirler. Şekerkamışı cini elden ele dolaşmakta, kurban edilen horoz ve koçların kanı akıtılmaktadır. Saatlerdir tanrılar ve şeytanlar kendilerine inananları zaptetmek için aşağı gelmektedirler. Onların içine girmekte, onları dürtmektedirler, ateşli kucaklaşma trans halindeki kadınlara acı ve sevinç çığlıkları attırmaktadır. Güçlü darbeler, cezbeye kapılmış donuk yüzler, titremeler, sanki bir devin görünmez eli onları savuruyormuşcasına dolanan, kendini yerden yere vuran, sıçrayan bedenler. Kasılmalar azalıp, mihraptan doğru bir çıngırak sesi duyulduğunda artık bu bedenin kimlik değiştirdiği anlaşılmaktadır. **At** boyun eğmiştir. Çılgınlık nöbeti sona ermiştir, çünkü şimdi başına bir tolga konan bu kadın artık kendisi değildir. O şimdi **Ogum Rompe-Mato**'dur, bir cangıl Sen Jorj'u. Artık transın şiddetini hissetmemektedir; şimdi çok yumuşak haraketlerle dans etmekte, dev bir puro içmekte, kutsamakta, teselli arayan, öç, dokunulmazlık ve mutluluk özlemi içindeki inananlara öğütler ve emirler vermektedir. Ve şu diğeri

ormanlar tanrıçası **Jurema**'dır, yanındaki de genç gök gürlemesi tanrısı **Xango**, öteki ise güneş ve ayın şeytanıdır. Deniz dalgaları tanrıçası **Iemanjá** da yere inmiştir, ayrıca Beyaz Tüy, Kara Dağ ve Kaynak Kızılderili tanrıları da buradadırlar; Yedi Ok, Yedi Yıldız ve Yedi Çapraz tanrıları da. Bundan başka yerlilerin ve köylülerin azizleri de yere inmiştir: Günün Çiçeği, rüzgârın şeytanı **Viramondo** ve kemendiyle tüm kötüleri çöle süren çöl atlısı **Boiadero**. Brezilya toprağının ilk efendilerinin ruhları havada ve denizde dolanmaktadırlar; bunlar Angola ve Kongo tanrılarıyla kaynaşmış, Katolik kilisesinin azizleriyle bütünleşmiş doğa-tanrıları ya da cehennem sakinlerinin yerel cisimlenmeleridir.

Birkez iyi saatte olsunlara karıştıktan sonra **rahibin kızı** tanrısal bir araca dönüşmektedir. Sesinin tonunu ve bakışlarının keskinliğini değiştirmektedir: Normal zamanda tütünden tiksinen biri burada zevkle tüttürmekte ve normalde yalnızca su içen biri burada şekerkamışı cini içmektedir. Julia **Ogum**'a ya da daha doğrusu onun atına dönüşür. Trans devam ettiği sürece **Ogum** konuşmaktadır: "Ben Julia'ya bindim ve o bir at gibi yorgalamaktadır." Transdan sonra Julia şöyle der: "**Ogum** indiğinde bilincimi yitiriyorum. **Ogum Rompe-Mato** beni bir çan gibi sarıyor. Ben çanın tokmağıyım, o beni kımıldatıyor ve müzik doğuyor."

Buradaki Rio de Janeiro'nun tepelerinden biri üzerindeki bir ormanda, Pedra Dois Irmãos'un sık ağaçlı bir yamacında bulunan bir açık hava tapınma yeridir. Ayin ay ve çepeçevre yanan meşalelerin ışığında sürmektedir. Güçlü yankı ışıkların titreştiği kumsala kadar iner. Bu ritm kenti beşik gibi sallayarak uyutmaktadır. Fundalık ve favelalardan her gece insan ve davul sesleri yükselir. Ayinler sıklıkla ancak ertesi gün, gün doğarken sona erer.

Êxu iki başlıdır

Şimdi geniş kalçaları, görkemli göğüsleriyle gözleri alev alev bir zenci, başrahibe Dona María dansetmektedir tapınma yerinin ortasındaki küçük, taştan bir daire çevresinde. Göğe açılmış kollarıyla genç bir adamın önünde durur. Adam dizleri üzerine çöker, güçlü, düzensiz koro şarkı söylemektedir:

Herkes içiyor,
Herkes yiyor,
Tek ben hava alıyorum.

Başrahibe genç adamın başından aşağı bir bardak şekerkamışı cini döker. Parmaklarını adamın saçları arasında gezdirir. Sonra bardağı taşlara fırlatır, bardak parçalanır. Adamın ayakkabılarını çıkarıp cam kırıkları üzerinde dans etmesi gerekmektedir:

...cehennemin kapısını aç
şimdi 77 şeytan
görmek istiyorum...

Erkekler üstleri çıplak, palmiye yaprakları sarınmış olarak dansetmektedirler, sanki bedenlerinden yeşil kılıçlar çıkıyormuş gibi; odun ateşinin ışığı kadınların bol giysilerini ve kara, terdamlayan derilerini parlatmakta. Tütün ve alkol kokusu ormanın taze gece havasını bastırmakta. Dona María haykırıyor, boğa gibi böğürüyor, köpek gibi uluyor; kendini arkaya atıyor ve yere kapanır kapanmaz beyaz bir bezle tümüyle örtülüyor. Yavaş yavaş, yumruklarının ve dizlerinin üzerinde sürünerek tapınma yerini boydan boya dolaşıyor; ilerlerken kollarını ve ağzını yakan iki mum tutuyor. Bu sırada yaralı bir hayvan gibi solumakta, ancak kimse yüzünü görmemektedir. Bu kefene sarınmış sürünen **Omulú**'dur. **Omulú**, Bahía'daki kutsal Rochus, Rio de Janeiro'daki kutsal Lazarus; Kuzey'deki yara bere içindeki cüzzamlı dertli adam ve burada ölüler diyarının ve mezarlıkların kralı. **Omulú** içki de içmez tütün de. Ağzından saçılan köpük kimse onu göremese de çürük kokar. Kafası bir kurukafadır. Ona bakmayı göze alan kendi idam kararını vermiş olur.

Omulú, ey tanrı...
Dünyanın efendisi

Davulların ritmi giderek daha da çılgınlaşır. **Éxu**'ların, şeytanların ve karıları, yeraltı aleminin kraliçeleri **Pomba-gira**'ların gelmesinin eli kulağındadır. Bu tüm cezbelerin en yeğinidir: Kütük gibi gerilmiş kollar sonunda göğüste kavuşturulur, eller yırtıcı kuş pençeleri gibi kaskatı kalır. O "yere inmeyen" tek tanrıdır; Éxu yerin derinliklerinden gelir ve ayak tabanından girer:

Ayaktan, ayaktan,
Ayaktan gelir o.
Ayaktan, ayaktan,
Ayaktan gider o.

Bahía'nın **Candomblé** ayinlerinde **Éxu** kovalanır ya da gitmesi ve rahatsız etmemesi için gafil avlanır. Orta tabaka tarafından oldukça kurumlaştırılmış bir **Macumba** olan **Umbanda**'nın ritmi **Éxu**'ya, şeytana karşı bir meydan savaşı niteliğindedir ve olayın tümü sara nöbetleri içeren bir Katolik ayinine benzer. Oysa Macumba'nın kara çizgisi, lanetlilerin dini, sefalet yuvalarında ve favelalarda sağ

kalmaya çalışan toplumdışıların kendini kanıtlama ve öç ortamı **Quimbanda**'da **Éxu** başkonuktur. Ayinler onun yüzü suyu hürmetine yapılır, gelmesi ve kayırması için ona yakarılır. Şeytana tapınmanın, ta kendisi. Ancak bu, hem cenneti hem de cehennemi kavrayan, kötünün çokca iyilik yapan efendisi, iki yüzüyle Yanus başlı, kendi tarzında aynı zamanda tanrı da olan garip bir şeytandır:

Éxu iki başlıdır.
Gözü cemaatinin üzerindedir.
Bir başı cehennemin iblisi,
Diğeri ise Nezaretli İsa'dır.

Çini zeminli tapınakları yurt edinmiş ve bazılarında turistler için galeriler kurmuş olan Tanrı yolu **Umbanda Éxu**'dan nefret eder ve korkar; oysa şeytanın yolu **Quimbanda**, Rio'yu kuşatan tepelerdeki açık hava tapınaklarında ya da turistlerin gitmediği sefil teneke ve tahta kulübelerde ona tapmaktadır. Éxu iki renk kullanır, kırmızı ve siyah (salt rastlantı sonucu Rio de Janeiro'nun en popüler futbol kulübünün renkleri) ve bu renkler karılarını, **Pomba-gira**'ları da süsler. Kırmızı, hastalara ve güçsüzlere yaşam ve güç bağışlamak için kurban edilen horoz ve tekelerin kanından kaynaklanmaktadır. İnlerin ve mezarlıkların rengi olan siyahsa **Éxu**'nun ölüm getirme ya da yaşamı sonsuza dek lanetleme yeteneklerine işaret etmektedir. Éxu kavşaklarda oturur; İsa'nın kısırlığa mahkûm ettiği incir ağacı onun en sevdiği ağaçtır. Çok farklı **Pomba-gira**'lar olduğu gibi çok da çeşitli **Éxu**'lar da vardır: Kurukafa, Alevleri, Yedi Kavşaklar, Kıyı, Karabiber, Yedi Dağlar, Soyguncular.

Orada kavşakta bir kralları var.
Ama bu kral soyguncuların tanrısıdır.
Orada incir ağacında başka bir kralları var.
Bu da tanrı Lusifer (Şeytan) ve kraliçesi Pomba-gira'dır.

Rio de Janeiro'da sokak köşelerinde, kavşaklarda, kumsalda ya da belli kurumuş incir ağaçlarının dibinde pek de seyrek olmayarak **Éxu**'nun işaretlerine rastlanır. Genelde içinde un, palmiye yağı ve horoz kanı karıştırılmış olan bir testiye kırmızı ve siyah mumlar konur, üzerine çaprazlama şekerkamışı cini dökülür ve kibrit kutuları, purolar, siyah horozun başı, ayakları, kanatları ve kurban kanına bulanmış tüyleri konur: Hepsi onun yiyip, içip tüttürmesi için tutuşturulur. Adaklar gerekçeler kadar çeşitlidir, örneğin **Éxu**'dan kapatmış olduğu bir yolu açması dilendiğinde dört köşe siyah bezler ve beyaz mumlar kullanılır; düşmanca düşünceleri uzaklaştırmak için daha önce ikiye kırılmış bir mum kavşaktan

başka bir yönü gösterecek biçimde yakılır. **Éxu**'ya tapınma, adaklar, vaatler ve dualar dişi kavşaklarda yapılır; bunlar haç biçimindedir; ölüler diyarının kraliçelerine sunulan adaklar ise erkek denen kapalı kavşaklara konur; bunlar ise T biçimindedir.

Yasak seslerin yuluması

Rio de Janeiro'nun sık nüfuslu mahallelerinde cehenneme başvurular giderek artmaktadır. Resmi olarak hemen tüm Brezilyalılar Katoliktir ve kendileri de en ateşli **Éxu**'culara varana dek, üstelik **Éxu**'ya bağlılıklarını gizlemek için en küçük bir çaba göstermeksizin, Katolik olduklarını öne sürerler. Kendilerine yasal **Umbanda** süsü veren **Quimbanda** kültü her yerde tanınmakta ve her gün yeni yeni müritler kazanmaktadır. Kentin dış mahallelerinde şeytan çağrılan ve ona kurbanlar sunulan akıl almaz sayıda küçük tapınak vardır; buralarda Afrobrasilien tanrıların çoktanrılı kültleri sistemin bu karanlık ve tehlikeli güçleri zaptetmek için giydirdiği katı deli gömleğinin tüm dikişlerini patlatmaktadır. **Umbanda**'nın polis tarafından izlendiği uzun dönem boyunca **Quimbanda**'nın asla ulaşamayacağı ve ulaşmak da istemediği bir saygınlık kazanması hiç de rastlantı sonucu değildir. **Umbanda** kiliselerinin en önemlileri, emekli generaller ve orta tabakadan serbest meslek sahibi geniş bir çevre tarafından yönetilmektedir. Bu tapınaklarda translar dozundadır; alkol içilmesi yasaktır, davul sesleri yoktur ve generaller büyücülere, günaha, ahlaksızlığa ve modern kadına karşı konuşmalar yaparlar. "Paris'de", diye birinin vaaz verdiğini duydum, "kadınlar çırılçıplak, yalnızca bellerinde bir kemerle dolaşıyorlar. Yalnızca bir kemer ve saçları, başka birşey yok. Çığrından çıkmış dünyanın yazgısı bellidir. Yalnızca 144 000 insan sağ kalacak, diğerleri 31 yıl içinde yok olacak. Bu bugün de olabilir yarın da. Günahkârlar ateşe boğulacak; Hiroşima'daki gibi eriyip gidecekler. Bir gezegen son hızla dünyamıza doğru gelmektedir. Örneğin karıları karşılarına başka biri çıkıp onunla birlikte gittiğinde, bir daha eve dönmemelerini kabullenen bugünkü kocalar gibi kendilerine 'ilerici' diyen dinsizler için kurtuluş yoktur." Bu, Rio'daki Meier **Umbanda** kilisesini yöneten emekli bir generalin verdiği vaazdan sözcüğü sözcüğüne alınmış bir bölümdür.

Oysa en yoksulların tapınaklarında işler bambaşkadır. Buralarda ister ak ister kara yola bağlı olsun, yerli tanrıların şeytan kültüne ya da Bahia'nın siyah köle şamanlarına hizmet edilir. Ahlaki terör uygulanmaz ve doğa güçlerinin etkinlikleri sevinçle kutlanır. Tanrılar göğün yukarılarından ya da cehennemin derinliklerinden dansetmek, yemek, içmek, tütün tüttürmek, sevişmek, öç almak ve acı çekenler için mucizeler yaratmak için yeryüzüne gelirler. **Umbanda**'nın ak ve kara yolları aralarında büyük farklar bulunmaksızın birlikte uygulanır; tanrıyla şeytan bu dünyaya birbirlerinin gerekliliğinin bilincinde olarak yerleşmişlerdir.

"Tanrı **evrene** hükmeder..., demişti bilge bir rahip bana, "ancak **yeryüzüne Éxu** egemendir."

Cehennemin görkemli odun yığınları

Yoksulların büyük çoğunluğu karaderilidir. Tapınaklarda yakaran bu ayrıcalıklardan yoksun büyük toplum katmanının ilahileri de karadır:

Afrika'nın gücü!
Bahía'nın gücü!
Tanrı'nın gücü!
Gel buraya!
Gel ve bize yardım et!

Afrika kaynakları Bahía üzerinden Brezilya topraklarında kök salmışlardır. Ayinler ve tanrılar başkalaşıma uğramışlar, ulusallaştırılmışlardır. Kuşkusuz bu iyi ve kötü tanrıların hemen hepsinin kökeni Afrika'nın Batı kıyılarıdır, ancak bunlar yüzyıllar boyunca ve Brezilya'daki farklı koşullar altında kanlarını tüketen kölelerin, öldürülen Kızılderililerin, açlık ve kuraklığın peşlerini bırakmadığı tarım işçilerinin ve dev aşağılananlar, sömürülenler ve unutulmuşlar sürüsünün öç hayaletlerine dönüşmüşlerdir.

...çile sokağında,
Cipriano'nun dünyaya gözlerini açtığı,
çünkü o bütün gün çalışıyordu,
Bütün gün çalışıyordu,
Bütün gece,
Bütün yıl.

Burada insanların çılgınca dansederek, şarkı söyleyerek ve içerek sarhoş oldukları coşku dolu ayinler, şenlikler, toplu boşalım eylemleri, özgürlüğün umutsuzca dile getirilişi söz konusudur.

Tüylerle donandım, arkadaşım,
Ama minik bir kuş değilim.
Şekerkamışı cininiz varsa, millet,
Biraz da bana verin.

Şarkılarında kendine acıma da yok değildir:

Ah, zavallı yalıçapkını,
Nasıl bir yaşam sürmektesin?
Ya şekerkamışı cini çekiyorsun,
Ya da sokaklarda yalpalıyorsun.

Tanrılarla konuşulur, müzik onları çeker, sesler çeker ve tanrılar kadın ve erkeklerin içine girer, onların içinde dans eder, tanrıların çocuklarını yeryüzüne savuran coşku dolu bir kudasdaki gibi onlarla bütünleşirler. İsa'ya yakarılır:

Ah, Efendimiz!
Bize acı,
Çektiklerimizi hisset,
Dünya öylesine büyük ki...

Ancak bu arada yasak güçlere de yakarılır:

Kavşakta yedi kılıç durur.
Birincisi yeli havada keser.
İkincisi denizin dalgalarını,
Üçüncüsü inananı vurur,
Diğer dördü Lusifer'indir.
Çünkü
Tanrı iyidir,
Şeytan da kötü değil.
Selam olsun tanrıya,
Selam olsun şeytana.
Selam olsun şu buz gibi dünya üzerindeki
bahtsız zenciye.

Rio'nun yoksul mahallelerindeki ayinlerde **Éxu** hemen tüm duaların bileşimidir. Yalnızca **Ogum,** kutsal savaşçı Jorj, **Éxu**'yu denetleyecek güçlere sahiptir, ancak o da **Éxu**'yu engellemez ve ona yardım eder, hatta ona kadın bile bulur.

Minik kilisenin çanı
Haydi ding-deng-deng de.
Saat geceyarısını çaldı,

Ve horoz öttü.
Yedi kavşağın efendisi
Pomba -gira'nında efendisidir,
Ogum'un ona yolladığı sağlam Gira'nın.

Bu dünyanın lanetlileri her kuşakta acınası gerçeklerinden ve kara yazgılarından biçimlendirdikleri yeni bir tanrı imgesi yaratmaktadırlar. Favelaların göklerinde hangi imler bulunur? Bunlar yeryüzünün imleridir ve bu nedenle de sıklıkla cehenneme aittirler. Katlanılması gereken gerçek ve yazgı olarak cehennem:

Ah, ne güzel bir şenlik ateşi,
Cehennemi aydınlatan.
Ah, güçlü efendim.
Ah, diyorlar ki,
Éxu ciğeri beş para etmezin biriymiş,
Ama o kraldır,
Yedi kavşağın kralı,
Benim efendim.

Toplumdışıların tanrısı onları toplumdışı kılan sistemin tanrısıyla aynı değildir; en azından herzaman aynısı değildir. Bazan bir parça şeytandır, bazan da düpedüz şeytandan başka birşey değildir.

Ben Éxu'yum! Ben Éxu'yum!
Kimse benimle başedemez,
Ama ben herkesle ederim.
Kavşağımda kral benim.

Dışlanmışların cennetinden, cehennemin efendilerinden yardım umulur. Öç söz konusu olduğunda düşmanın adı siyah ve kırmızı iplikle karakurbağaların ağzına yazılır; korunma dileniyor ve yaşam güçleri harekete geçirilmek isteniyorsa **Éxu** için kurban edilen hayvanların kanından yararlanılır.

María Padilha'nın garip kültü

Pomba-gira, ölüler diyarının kraliçesi, süzülen güvercin kendini çeşitli kılıklarda gösterir. Bunlardan biri Rio'nun yoksullar bölgesinden gelen María Padilha'dır. Onun kültü öylesine tutulmuştur ki, kentin kuzeyindeki favelalarda María

Padilha'yı simgeleyen doğal büyüklükte balmumu figürlere çok sık rastlanır: Yüksek topuklar, ipek çoraplar, mini eteğindeki bir yırtmaç uyluklarını göstermekte, göğüsleri bluzundan taşmakta, kolye ve bileziklerle donanmış, gözleri ve dudakları aşırı boyanmış, taşbebeğinkine benzer saçlar, yüzünde gülünç, kaba bir gülümseme ve ellerinde kırmızı ojeli, uzun tırnakları arasında filtreli bir sigara. Burada açıkça, kötü tanrılar hiyerarşisinde başköşeye geçen fahişenin tanrılaştırılması sözkonusudur. İşin ilginç yanı, tapınaklarda María Padilha havasında çılgın rahibeyi oynayanlar da yine fahişelerdir. Kahkahaları geceyi yırtar. Trans durumu doruğa ulaşır ulaşmaz yeraltı kraliçesi sert içkiler ve iyi cins sigaralar ister. Diğer tanrılar gibi onun da tapınma sırasında kabul saati vardır, öğütler verir ve sorunları çözer. Ayrıca gereksinimi olanlarla şeytan arasında aracılık yapmak için özel çekiciliğinden yararlanır.

Satılık bedenlerin garip öcü. Eskiden beri bildiğimiz birşey. Fahişelik erdemin bir yan ürünüdür. Tam tüketim toplumu, ikiyüzlülükle yine bu toplumun tabularını ve yüksek ahlak beklentilerini korumak için kendilerini kullananların hizmetlerini ayıplamaktadır. Fahişeler de elbiseler gibi üretilir. Onlar tüketim mallarıdır; eskiyen giysiler atılır. Okuyup yazamayan ve yaşamları aşağılanma ve yoksulluk tarafından kemirilen bu kadınlar, kendilerine sevgi için fiyat listelerinin bulunmayacağı daha iyi bir toplumda insan olarak haklarını geri verebilecek bir ayaklanmadan habersizdirler. Bunun yerine bir tür ters büyücülükle kendi kendilerini canlandırmakta ve dinsel düzeye yansıtmaktadırlar. Onlar sistemin kendilerini kötüye kullanmak ve aşağılamak için yarattığı imgenin eşini canlandırmaktadırlar, ancak burada unutulmaması gereken bir nokta vardır. Onların çizdiği kendi portrelerinde yalnızca negatifi görmekteyiz: Aşağılama nesnesi tapınma nesnesine yücelmektedir. Nefret özveriye yol açar. Fahişe kendi kendisini azize yapmaktadır. "Kancık bir köpek mi olduğumu sandınız? Ben bir tanrıçayım. Yaralanması olanaksız biri."

Geceyarısına doğru mezarlık cayır cayır yanıyordu.
Ama şeytanın karısı ölmedi.

Belki de onurunu ortaya koymaya götüren daracık bir patika darolleı değiştirilmektedir. Birinciler sonuncu olacaktır ve bu da onların duygusal boşalımıdır. Sesler yükselmekte, davullar gece sessizliğinde gümbürdemektedir. "Canlı olan öldü ve ölü olan dirildi..."

Etiyle kemiğiyle şeytan

Hasta ayağını üç kez yere vuruyor:

Yardım et bana, Catarino dedecik,
Tanrı ve Şeytan aşkına
Şu anda
Bugün,
Cehennemin derinliklerinden,
Yedi askeriyle,
Büyük mezarlığın kapısını bekleyen.

Catarino dedecik nazlanmaz. Corcovado'nun yamacındaki gösterişsiz bir tapınakta kırmızı ve siyah paçavralar giymiş ve elinde demirden üç çatallı bir asa taşıyan rahibi zapteder. Çırpınmalar sonucu kumaş boynuzlar gözlerin üzerine kayar. Toplantı yerinin toprak zeminini ve oluktan saçtan duvarlarını yalnızca mumlar aydınlatmaktadır. Ölgün ışıkta ortalığa mihraplarda duran azizlerin, tılsımların ve fetişlerin dev gölgeleri vurmaktadır. Çevresinde Sen Jorj, yerli tanrılar ve zenci şamanlarla İsa'nın yükseldiği cennet mihrabı şuradadır ve şurada da **Éxu**'ların ve **Pomba-gira**'ların kırmızı boynuzlarını ve yedi dişli üç çatıllı asalarını gösterdikleri cehennem mihrapları durmaktadır. Tapınak **Bakire Meryem Anamız** adını almıştır, oysa asi Bakire Meryem hem İsa'nın hem de **Éxu**ların anasıdır. Şurada bir cam kırığı kümeciği durmaktadır; biri üzerine alkol dökerek tutuşturuyor. Catarino dedecik artık yeryüzündedir. Yanan cam kırığı kümesinin üzerine çıkıyor, hoplayıp zıplayarak sevinçle gülüyor. Kırmızı giysili rahibeler ilahi söylemekte:

İşte geliyor güneş,
İşte geliyor Bahíalı.
İşte gidiyor güneş,
İşte gidiyor Bahíalı.
Denizin dalgaları hışırdıyor.
Oradan geliyor o,
Efendi Catarino,
Bahíalı büyücü.

Ayin başlar:

Nereden gelir Catarino?
Nerede yaşar Catarino?
Sahilde yaşar o,
Horozun ötmediği,
Civcivin cikciklemediği,

Çocuğun ağlamadığı yerde.

Catarino dedecik şafak vakti yeryüzünü terkederken aynı sesler şöyle demektedirler:

Açın cehennemin kapılarını,
Efendi Catarino içeri girmek istiyor.

Catarino dedecik Bahía'da köle olan yaşlı zenci şamanlardandır ve tapınağın rahibi onun aracılıyla **Éxu**'yu karşılamaktadır. Dedecik bana sanki tükenmiş bir gırtlaktan yükseliyormuşçasına boğuk bir sesle artık neredeyse 600 yaşında olduğunu anlatıyor; beni doğum günü şenliğine davet ediyor: "Artık gücüm yetmiyor. Bu yüzden oturarak ve hareket etmek istediğimde sevgili üç çatallı asamı kullanıyorum. Artık çocukluğumu anımsamıyorum bile. Çünkü o zaman da yaşım milyonlarca, milyonlarca yılı buluyordu." Dili çevrilir gibi değil: Salt ilkçağların derinliklerinden gelircesine yavaş konuştuğu için değil, buna ek olarak dedecik hecelerin yerini değiştirmekten ve sözcükleri çarpıtmaktan da büyük zevk almakta. "Çaha Hoca yüz suyu dökmek mi? Ben hayır işliyorum, ama çaha yüz suyu dökmek, bu söz konusu bile olamaz. Ben çaha yüzsuyu dökecek adam değilim. Hiç farketmez, nereden çağrılırsam oraya sürüklenir, gelirim, ama kilise kapısına asla. Kurtulmak için neden yakaracakmışım ki?"

Hastanın bedeninden ateşi kovmak için adak hazırlanır: Yedi siyah mum, yedi kırmızı mum, yedi şişe dolusu palmiye yağı, siyah ve kırmızı tüylü horoz, ince öğütülmüş sarı un. Dedecik sohbet, gülüşme ve şakalar arasında bıçağını bilemektedir. Dalgınları üç çatallı asasıyla dürtüyor; ayin çok yavaş yapılmaktadır. Kocaman bir karakurbağa kurban töreninin yolunda gitmesine göz kulak olmakta.

-Hizmetimi denetle, kurbağam.

Horoz kurban olacağını biliyormuşçasına umutsuzca acı acı ötmektedir. Karakurbağa top gibi şişer. Herşey kuralına uygun yapılmaktadır.

-Ya sen, kızım?

-Evet, dedecik, artık daha iyiyim, dedecik. Tam bir haftadır kocam artık beni dövmüyor.

Ansızın kurbağa bir sıçrayışta kutudan çıkar; bir adam onu yakalar, ancak çok soğuk ve kaygan olduğu için tutamaz. Biri bağırır. Herkes güler. Şeytan ayini tüm tepenin şenliğidir. Burada, favelada kardeşlik soyut bir düşünce değildir.

-O senin erkek kardeşin mi?
-Hayır.
-Ya o, o senin kız kardeşin mi?
-Hayır, değil.

Bundan nasıl emin olunabilir ki? Bunu kimse bilemez, hükmünü verir dedecik, ana bir kardeş olmayabilir, ama belki babaları birdir...

Catarino dedecik hastanın bedenini horozla enerjik bir biçimde ovar, yukarıdan aşağıya, önden arkaya. Hastanın ateşi vardır, titremektedir.

Artık horozun boynu yolunmuştur. Bıçak kesmek üzere kalkar.

-Selam olsun kavşağa.
-Selam olsun.
-Selam olsun incir ağacına.
-Selam olsun.
-Selam olsun mezarlığa.
-Selam olsun.

Catarino hiç durmadan ve zevkle kanı emmektedir. Hasta düşüncelerini yoğunlaştırır. Hastalığını, üzerine çöken büyüyü, kesin kurtuluşunu düşünmesi gerekmektedir. Bedeninin payına yalnızca kan serpintileri düşmüştür.

Kısa bir ilahi, bir **Ponto** okunur. Her küçük tapınak ayinler sırasında söylenen **Pontoların** müziğini ve metnini kendisi hazırlamaktadır. Hiç kesilmeksizin kurban törenlerine, yorumlara, sevgi ya da ölümün kapılarını yıkmak için yapılan ayinlere, gönülleri fethetmeyi, aşağılanmışların öcünü almayı, yitirilmiş sağlığa yeniden kavuşmayı ya da tüm bu gündelik çilenin içinde varlığını belli belirsiz sezdiren mutluluğa ulaşmayı amaçlayan ayinlere eşlik eden **pontoların** sayısı olağanüstü çoktur.

Gece boyunca şeytanın ta kendisi olan adam gündüzleri geçimini havalimanında temizlikçilik yaparak sağlamaktadır. Elinde üç çatallı asası ve kumaştan boynuzlu başlığıyla o, yüreklilik ve avunç kaynağı, duyarlı öğütçü, günah çıkaran rahip, olmayan doktorun yerini alan sağaltıcı, yoksul mahallesinin peygamberi ve öç alıcısıdır. "Neden kurtulmak istiyecekmişim ki?" diyor. "Kurtuluş istemiyorum. Burada, cehennemimde kalmak istiyorum, oğlum, burası hoşuma gidiyor. Cehennem benim evim. Burada patron benim. Burada kimse bana diş geçiremez."

Dedecik siyah ve kırmızı tebeşirle yere içiçe geçmiş üç çatallı asalardan oluşan karmaşık bir şekil çiziyor. Çizgilerin üzerine dikkatle barut serpiştiriyor. Havaya uzun dilli alevler yükseliyor; **Pomba-giralar** rahibelerde cisimleniyor.

"Orada, zenginlerin **Umbanda**sında bunlara medyum deniyor. Tümüyle beyazlar giyiyorlar, yerler çini kaplı, tükürmek yasak. Tüm bunlar ne acıklı!"

Bir yandan içilirken bir yandan da işlem sürüyor. Dedecik bana İsa'nın çarmıha geriliş günü büyük bir kurban töreni yapılacağını bildiriyor. Perhizin başlangıç günü birkaç teke kesilecek, kızartılıp yenecekmiş. Her ne kadar dedecik insanların felâketinin, Tanrının insanlar acı çeksin diye yaratmış olduğu bu dünyada yaşandığını anımsadığı gün başladığına güvence veriyorsa da bu törenle açıkça bir meydan okuma amaçlanmıyormuş. Hayır, bu açık bir meydan okuma olmayacakmış.

Perhiz günü tekeler kurban edilecek ve inananlar avuçlarıyla sıcak kanı içecekler. Böylece kara tekeler insan için düşünülmüş acıları çekmek zorunda kalacaklar ve tüm insanlar kendilerini ferahlamış hissedecekler.

Ve öyle de oldu. Perhiz cuması büyük bir kurban töreni yapıldı. Tüm gece boyunca favelaların üzerine bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı.

bir tren vagonunda tüm bolivya

Ciğerleri başkalarının refahı için maden ocaklarının derinliklerinde çürüyen adamların kısa yaşamlarına yakından tanık oldum. Altiplanoların dramı, Amerika'nın dramı. Devlet belki belli hammaddeleri denetleyebilir, iyi de devleti kim denetleyecek? O zamanlar 29 yaşındaydım; maden ocaklarında tanıştığım ben yaştaki Bolivyalıların artık bir ayakları çukurdaydı. Yerin altındaki galerilerde ortalama yaşam süresi 35 yıldır. Llallagua'daki son gecemde mum ışığında Quena'yı dinledim; sarhoştum. Sabah olduğunda madenin sireni duyuldu. Madenciler bana sordular:
"Ee, kardeşlik, söyle bakalım bize, deniz nasıl birşey."
Bu gezi 1970 başlarında ülkeyi nasıl gördüğümü anlatmaktadır.

Hat geçit vermiyor. Yağmur zamanındayız. Bir balçık ve taş çığı dağlardan kopmuş ve birkaç kilometre boyunca demiryolu hattını kapamış. Kısacası hat geçilmiyor. Bu ıssız dağların ortasında ne kadar yatıp kalacağımızı kimse bilmiyor. "Bir gün mü?" -"Belki". -"Yoksa 14 gün mü?" -"Belki de." İkinci sınıf vagonunda iğne atsan yere düşmez. Her yer yanlarında mallarıyla kaçakçı, donuk yüzleri ve sırtlarında çocuklarıyla Kızılderili kadınları, her boyda çocuk, tavuklar, yarı yüzülmüş koyunlar, geçitler boyunca sağlam, fethedilmez kaleler oluşturan üst üste yığılmış denklerle dolu. İniş ve binişler pencerelerden yapılmakta. Kapılara ulaşmak olanaksız. Böylesine uzun bir yolculuktan sonra kompartımandaki ahır kokusu ve pis hava öylesine dayanılmaz oluyor ki sonunda ben de dışardaki soğuğu göze almayı yeğliyorum. Bir yılan gibi küçük aralıktan dışarı süzülüyorum. Soğukla mücadele etmek için iki Bolivyalı ve bir Perulu ile birlikte biraz yürüyoruz. Tren henüz Oruro Altiplanosunun acımasız ıssızlığına ulaşmadı; burada, bu yörede de artık hiçbir şey yetişmiyor, ancak yine de çok görkemli. Dağlar sanki birbirinden kesin biçimde ayrılmış, dalgalı kuşaklara bölünmüş gibi görünmekte ve pembe, toprak sarısı, yosun yeşili ve mor damarlardan çıplak kayanın jeolojik çağları okunabilmekte. Daha ilerlerde, ufka doğru mavi granitten bir dağ zinciri yükselmekte. Soğuk rüzgâr yüzüme çarpıyor; bu ülke rahatlıkla Amerika'nın Kenan beldesi olabilirdi, demir ve mangan yataklarına, kalay ve antimuana, bakır ve çinkoya, radyoaktif minerallere, doğalgaz ve petrole sahip bu ülke. İspanyolların Potosi'de tek bir maden damarı bile bırakmamış olmalarına karşın burada hâlâ gümüş ve altın bulunabilmekte. Kaç fabrika olabilirdi burada? Oysa Bolivya'da hiç fabrika yok. Bolivya Latin Amerika'nın en yoksul iki ülkesinden biri.

"Yoksa sokakta yatarım..."

Bolivya'nın çalışabilir nüfusunun beşte biri işsizdir. Ancak eksik istihdam ve işsizliğin diğer gizli biçimleri nasıl ölçülecektir? Her yıl 40 bin genç çalışabilir yaşa gelmektedir. Ülke ise onlara sürekli iş sunamamaktadır. En az 250 bin Bolivyalı Arjantin'in kuzeyinde yaşamakta. San Simón Üniversitesi'nden yeni mezun otuz doktordan 26'sı Birleşik Devletler'de çalışmaya başlamıştır. Her yerde sürüyle seyyar satıcı, aylak, ayakkabı boyacısı, üç elma, birkaç havuç ya da tek tek sigara satan satıcı vardır. Böbürlenen yönetim de beceriksiz ve yetersiz bir tutumla gerçek işsizliği gizler. Kaçakçılık ulusal bir gelenektir. Dünya kadar Bolivyalı akla gelebilecek her tür malı ülkeye kaçak olarak sokarak geçinmektedir. Bu işsizliğin kaydedilmeyen diğer bir biçimidir ve sonuçta trenimize binerek kaçakçılarla bağrışma, gözyaşı, itiş kakış dolu uzun bir mücadeleye girişip rüşvetlerini alan gümrük memurları da aynı durumdadır. Bolivya hâlâ sömürge dönemlerindeki ardarda aşa-

malandırılmış gümrük denetimleri geleneğini sürdürmektedir, bu durumda da memur sayısı istasyondan istasyona durmaksızın artmaktadır. Bilet kontrolörleri de sanki tepelerin ardında, kayalardan ya da çalılıkların arasından çıkıp geliyormuşçasına aynı sıklıkta içeri dalmaktadırlar. Bir sürü mavi üniformalı dağcı paketlerden, bohçalardan, kutulardan, şişelerden ve insanlardan oluşan Babil kulelerine tırmanır ve biletlerine hiç acımadan binlerce küçük delik açar. Sonunda küçücük karton parçası yıldızlar, aylar, üçgenler, noktalar ve akla gelebilecek başka her türlü biçimle delik deşik olur.

Ancak kaçak malların en sıkı denetimi Oruro'ya varmadan hemen önce yapıldı. Bu Arjantin sınırından sonraki üçüncü denetimdi. Biri bize gümrük memurlarının bir sonraki istasyonda karıncalar gibi bekleştiğini haber verdi. O anda panik başladı. Batmakta olan güneş geniş, uçsuz bucaksız, gri-yeşil stepi kızılımsı bir ışığa boğmuştu ve donmuş toprağın ışıltıları Puna'nın korkunç tekdüzeliğini canlandırıyordu. Orada, dışarda insanın yüreğini sıkan boşluk egemendi, burada kompartımanda ise artık en küçük birşey bile saklanamazdı. Biri kucağıma kocaman bir paket koydu ve "Kaygılanmayın. İşler yolunda gidecek, kesinlikle", dedi. Vagonun diğer ucunda oturan gösterişli bir kadın histeri nöbeti geçiriyordu: "İzninizle, sayın bayan", demişlerdi ona ve sonra da kucağına Buenos Aires'den koca bir içki paketi yığmışlardı. Kadın bağırırken kaçakçılar ona kendilerinin yalnızca onun esenliğini düşündüklerini anlatmaya çalışıyorlardı. Bu güçlü insan ve eşya dalgalanması vagona ayak basmaya kalkışanların bacaklarını, sonra yüzünü, sonra da kollarını ve ellerini yutuyordu. Ancak gümrükçüler tırmandılar ve geçmeyi başardılar. "Bende yalnızca bu var. Yanımda bir tek bu kek var, başka birşey yok." Gümrük memurları aman vermiyorlardı. Kadınlar ağlıyor, çocuklar sızlanıyor, erkekler yalvarıyor ve gümrükçüler mırıldanıyorlardu: "Yine hakkımızı ödemek istemiyor musunuz?" Zavallı yaşlı bir kadının elinden süttozu paketlerini aldılar. Gergin hava, bozuk yemek ve doldurulmuş çocuk donu kokuyordu. "Paramı daha önce ödedim." -"hâlâ ödeme yapmadan paçayı kurtarmak istiyorsun." - "Ama daha önce ödedim; daha önce ödedim, diyorum sana..." Pencerenin öte yanında terkedilmiş maden ocağı yapıları tarih öncesi kalıntılar gibi görünüyordu. Dışarıdaki tek canlılar uzakta geviş getiren lamalardı. Gümrükçüler birbirleriyle kavgaya tutuştular; bir bölümü 200 Bolivya pesosu rüşveti kabul etmek istiyordu, ancak biri yumuşamıyor, ödün vermiyordu. Başında anti-gerilla birliklerinin kepi vardı ve bundan diğerlerinin şefi olduğu anlaşılıyordu: "Yeter artık, emir emirdir." Bir Kızılderili kadın koca bir sepet yerfıstığıyla sessizce üzerimden atlayıp kaçtı. Sonradan onun yerfıstıklarının altında aranmamış vagonlardan aranmışlara kaçak mal götürdüğünü öğrendim. "Bu gözü doymaz biri", diye hıçkırdı bir kadın ve saçını başını yolmaya başladı, "Tarija kentinden kalpsiz bir insan, Gómez." Bir di-

ğeri bu kadar acımasız olmamaları gerektiğini haykırıyordu. Böylesine sefil bir yaşam, yalnızca günlük bir lokma ekmek için. Başka bir adam kepli memurun gömleğini çekiştiriyor ve onunla büyük bir sandığın arasına giriyordu: *"Buna dokunmayın, buna dokunmayın, tüm azizler adına, kardeşciğim."* Şef onu sert bir hareketle yana tti, ama adam yineleyip duruyordu: *"Buna dokunmayın, yoksa sokakta yatarım, yoksa sokakta kalırım..."*

Paçavralar içinde zengin bir ülke

1952 Nisanındaki kahramanlık günlerinden bu yana Bolivya bir yığın devrimci değişiklik geçirdi. Bu dönem ulusal tarihte çok önemli bir evreydi. Ancak pekçok görev tamamlanamadan kaldı ve en az bunlar kadar önemli olan bir bölümüne de devrimin çözülme süreci sırasında ihanet edildi. hâlâ on Bolivyalıdan altısı okuyamamakta, çocukların yarısı okula gitmemektedir. Kuşkusuz Devrimci Ulusal Hareket (MNR) Kızılderiliye elinden alınmış olan kişisel onur duygusunu geri vermiştir. Artık Titicaca gölünün Bolivya yanında hiçbir Kızılderili bir beyazla konuşurken diz çökmemekte ve hiçbir Kızılderili ailesiyle birlikte armağan edilmemekte, kiralanmamakta ya da satılmamaktadır. Ancak tüm Altiplano'da yük çeken Áymará hamallarını gördüm, bunu yaparken ipleri dişlerinin arasına sıkıştırıyorlardı; herşey bir lokma kuru ekmek için. Çöp yığınlarının üzerinde yemek artıkları için köpeklerle dalaşan Quechua dilencilerini gördüm. Tarım reformu sayesinde kırsal kesimin büyük bölümünde beslenme gözle görülür biçimde düzelmiştir; hatta nüfusun boy oranında bile değişiklikler saptanmıştır. Yine de toplam Bolivya nüfusunun ancak yüzde 60'ı gerekli proteinleri ve ancak beşte biri gerekli potasyumu alabilmektedir ve kırsal kesimde bu eksiklik ortalama değerlerin çok daha altında olmalıdır. Bolivya'nın hâlâ dövizinin beşte birini yiyecek maddesi dışalımına harcamasına karşın tarım reformunun başarısızlığa uğradığından kesinlikle söz edilemez. 1952 devrimi kalay madanlerini devletleştirdi, bunları **Maden Kliği**'nin büyük oligarşisinin ellerinden çekip aldı. Ne var ki Patino babasının posasını çıkarmış olduğu hemen hemen tükenmiş madenler için yüklü bir tazminat almakla kalmayıp Liverpool'dan, kamulaştırılmış kalayı denetlemeyi sürdürdü. Hisse senetlerine sahip William Harvey kalay işleme kuruluşları aracılığıyla, Bolivya madeninin fiyatını ve yazgısını belirleyebildi. Bolivya ancak 1970 ortalarında kendi kalay işleme tesislerine kavuşacaktır. Kendi külçe kalayını üretemeyen bu ülke buna karşılık Kızılderililerin kan emicilerinin seri halinde üretildiği sekiz hukuk fakültesi açma lüksünü kendine çok görmemektedir. Devrim, geleneksel kliğin yerine gizli, hem de dolar olarak aylık alan ve İnteramerikan Kalkınma Bankası (BID) ve Uluslararası Kalkınma Örgütü (AID) önerilerine

dayanarak ülkeye zarar veren yeni bir teknokrat ve delege kliğinin palazlanmasını sağlamıştır. Bunların aylıkları maden işçilerinin aylıklarının yüz katına kadar çıkmaktadır. Silikoz ve yetersiz beslenme maden işçilerini daha 35'ine varmadan toparlayıp götürmektedir. Maden yörelerinde her iki çocuktan biri daha koşmayı öğrenemeden ölür. Sağlık Bakanlığının resmi verilerine göre Bolivya'da 120 bin tüberkülozlu bulunduğu bildirilmektedir; bunların binden azı tedavi görmektedir. Ayrıca 400 binde Chagas hastası bulunmaktadır. 4 bin 600 kişiye bir doktor düşer. Cochabamba Tıp Fakültesi'nden mezun olan 720 doktordan 600'ü Bolivya dışında çalışmaktadır.

Bolivya oldum olası maden filizi ve güzel konuşmalar üretmiştir. Konuşma becerisi ve yoksulluktan bol birşey yoktur. Öteden beri ortalığa veryansın eden beyler ve harcıalem edebiyatçılar zamanlarını suçlarını aklamaya harcamışlardır. Oysa bir toplumdışılar ordusu yoksulluğunun derinliklerinden tüm sistemi suçlamaktadır. Bolivya dünya çapında kapitalist sisteme kendi isteğiyle uymasının ürünüdür. Yoksulluğu öteden beri diğerlerinin zenginliğini semirttiği için yoksuldur. Potosi'deki Cerro Rico gümüşü Avrupa erken kapitalizmine ilk adımları besledi, oysa Potosi'de geriye yalnızca çukurlar ve karabasanlar kaldı. Dörtyüz yıl sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında kalay, volfram ve kauçuk için belirlenen **demokratik fiyatlar** Bolivya'yı daha da yoksulluğa itti ve ona görevini yerine getirmiş olma onurunu kazandırdı, oysa US Steel, US Rubber ve General Motors bu işten çok büyük kazanç sağladılar. MNR Devrimi varlığını sürdürebildiği birkaç yıl içinde ulusal bir kapitalizm yaratmıştır. Böylece yaratıcı bir burjuvazi yerine koca bir satıcı ve döviz kaçakçısı kervanı oluşmuştu. Serbest pazar ekonomisinin Bolivyalılar için gönüllü teslim oluştan başka bir anlamı yoktu. 1964 darbesinden sonra iktidara gelen Barrientos bu açıdan ses duvarını aşmıştı. Sergio Almaráz Paz kitaplarından birinde International Minning Processing CO.'nın satın aldığı kalay cürufundan yararlanma hakkının öyküsünü anlatmıştır. Şirket 5 bin dolarlık ana sermaye ve gösterişli adıyla sonradan kendisine 900 milyon dolardan fazla kâr getirecek bir anlaşma sağlamıştı.

Derinizin rengini açın!

"Bir parça daha gecikeceğiz. Gece sert geçer", demişti Bolivyalılardan biri. İçki herkese yetti ve artık La Paz'a yaklaşıyoruz. Günün ilk ışıklarında La Paz ve bedenleri yeterince ısınmış olan bizler. Rastlantı sonucu elime bir gazete geçti. Yedi günden beri ilk gazetem. Eski tarihli, sağ eğilimli bir gazete. Avando hükümetine karşı öfkeli bir başmakale okuyorum: "Küba'daki lambalara Bolivya Petrolü!" Beni başkentte bekleyen şeylere iyi bir hazırlık, diye düşünüyorum. Sayfaları dik-

katle gözden geçiriyorum ve salt can sıkıntısından ilân bölümünü bile okuyorum. Bir kadın yüzü dikkatimi çekiyor, oldukça büyük bir reklam. "Derinizin rengini açın! **Bella Aurora Kremi** bunu tam dört haftada başarmaktadır. Neden esmer cildiniz sizi aşk serüvenlerinde daha fazla başarısızlığa uğratıp mutluluğunuzu engellesin? Her gece **Bella Aurora kremi** sürün. Sonuç sizi sevince boğacak." Çevreme bakınıyorum ve şunu saptıyorum: Tüm vagondaki tek beyaz benim. Uzun yolculuk boyunca yemeği, içkiyi ve eski battaniyeleri paylaştığım bu sert adamların yüzlerini teker teker tanıyorum; onlarla kağıt oynadım ve gerekince tek tük konuştuk. Gazeteyi yırtıp tutuşturuyorum. Küçük kağıt meşaleyle bir sigara yakıyorum.

1971

kara altın uygarlığı

1971'de Venezuella'da yaşıyordum. Şimdi yazımı tekrar okuduğumda oldukça etkileniyorum: Bu arada bazı şeyler değişti, üstelik kötüye doğru da değil. O zamanlar bu ülkede petrolün ve demir madenlerinin ulusallaştırılacağını nasıl kestirebilirdim ki? Ulusallaştırma gönülsüzce yapılmıştı, ama yine de yapılmıştı. Hep yazar olmakla iyi ettiğim görüşünde olmuşumdur. Kahin olarak açlıktan ölürdüm.

Venezuella kişi başına düşen en yüksek İskoç viskisi ve Fransız şampanyası tüketimine sahiptir. Venezuella dünyanın en büyük petrol dışsatımcılarından biridir. Petrol Venezuella toprağından kapitalist dünyanın makine parkını harekete geçirmek için fışkırır. Başka hiçbir ülke dünya kapitalizmini böylesine kısa sürede bu kadar zenginleştirmemiştir. Yarım yüzyılda Domingo Alberto Rangel'e göre İspanyolların Potosi'den ve İngilizlerin Hindistan'dan çıkardıklarından çok daha fazla zenginlik dışarı akıp gitmiştir. Kuzey Amerika kapitalistlerinin Latin Amerika'daki kazançlarının yarısı Venezuella kökenlidir. Şimdi Standard Oil ve Shell'in daha fazla vergi ödemesi gerekmektedir ve ülke yeni bir petrol fiyatı saptamaktadır. Petrol şirketleri vargüçleriyle yaygarayı basmakta, ancak sonra çabucak sakinleşmektedirler. Ne de olsa kara altın ticareti çok kârlı bir ticarettir ve sonuçta Venezuella petrolü bugün hâlâ 14 yıl öncesinden daha ucuzdur ve yeni fiyat hâlâ Arapların belirledikleri fiyatın altındadır. Hükümet tüm alanlarda özelleştirmeye gitmekle tehdit etmektedir, gerçekten önemli alanlar dışında. Petrol ve demir yataklarının dokunulmazlığı vardır. Venezuella yeryüzünün hem en zengin hem de en yoksul ve en huzursuz ülkelerinden biridir. Oniki arabası olan bir girişimci tanıyorum, bunlar arasında hizmetkârların pazardan sebze alabilmeleri için bir de Chrysler Imperial bulunmaktadır. Caracas'da 300 bin arabaya ruhsat verilmiştir; Caracas gökdelenler arasında kesişen ya da köprüleri ve tünelleriyle birçok kat halinde üst üste giden uzun otobanlarıyla dünyanın en şaşırtıcı başkentlerinden biridir. Bakan büroları büyüklüğünde mutfaklar gördüm. Bunların yanısıra da herhangi bir gün gazeteyi açtığımda şunları okuyorum: Yaracuy valisi küçük bir kız çocuğunun açlıktan parmağının yarısını ısırıp kopardığını yazmaktadır ve şöyle devam etmektedir, Yaracuy'da pekçok çocuk Biafra'daki çocuklar gibi görünmektedir. Küçük parmağını yiyen kız San Felipeli'dir, devlet başkanı Rafael Caldera'nın doğum yeri.

Savurganlık diyarı

Petrol pompaları yarım yüzyıldır hiç kesilmeksizin inip kalkmaktadır; yırtıcı kuş gagalarıyla Avrupa'yı yeniden kurmak için yapılan Marshall planının bütçesinin iki katı düzeyinde gelir sağladılar. İlk sondaj kuyusunun fışkırmaya başlamasından bu yana devlet bütçesi yüz kat artmıştır, oysa nüfusun büyük çoğunluğu hâlâ ülkenin tümüyle kahve ve kakaoya bağımlı olduğu zamanlardaki kadar yoksuldur. Toplumsal çelişkiler, bölgesel tutarsızlıklar: Ayrıcalıklı azınlık rahatça Texas'ın başkenti olabilecek Caracas'da yaşamaktadır; buna karşılık ülkenin tüm bol'uğunu üreten Maracaibo gölü petrol köyleri aynı zamanda da kendi yoksulluklarını üretmektedirler.

Acaba dünyada böylesine savurganca davranılan başka bir kent daha var mıdır? Caracas'da eğlence, hız ya da ses ve ışık efektleri üreten dev ve pahalı makinelerden bol bol bulunmaktadır. Garibanlar dehşet içinde bu ucubelerin önünde durup şöyle düşünmektedirler: lanet olası, bu aygıt benden çok daha değerli. Üst ve orta tabakanın evlerinin

içi mobilya mağazalarının, steril yerlerin, plastik ürünleri ve sterio düzenlerinin sergilendiği gösterişli salonların vitrinlerine benzemektedir. Caracas ciklet çiğnemekte, tüketim açlığını, açgözlülüğü ve savurganlık tutkusunu doyuramadığı için bir türlü huzura kavuşamamaktadır. Caracas'da Carneby Street'den Hint yüzükleri, kuzey ülkelerinden taze som balığı, Strassburg'dan ciğerli börek, İrlanda marmelatları, Kaliforniya'dan hurma, Fransa'dan kestane ve salyangoz, Hollanda peyniri, İskoç ringaları, Portekiz zeytinyağı, Avustralya tereyağı, Chanel'in parfümleri bulunur. Eşarplara burada **foulards** denmektedir ve bunlar Pierre Cardin, Dior, Givenchy ya da Yves Saint-Laurent'den gelir. Eğer bir butikte bunların tümü yoksa ayakta kalamaz. Ülkede üretilen rom üstün niteliktedir, ancak statü kazandırmaz. Bu nedenle birkaç İskoç viskisi ve kulağa ne kadar inanılmaz gelse de İskoçya'dan petlerde okyanusu aşarak getirilen su içilir. Bu ülkenin koskoca el değmemiş, ıssız bölgelerine Almanya ve İngiltere nüfusu rahatça sığabilirdi. Oysa Venezuella Birleşik devletlerden mısır ve salata ve Meksika'dan fasulye almaktadır. Venezuella çiftçileri başkenti traktörleriyle felce uğratmakla tehdit etmektedirler. Beş yıldır gübre ve araçlar için beş kat fazla ödemelerine karşın ürünlerinin çoğunun fiyatları artırılmamıştır.

Tarım işçileri kitle halinde Caracas'a göç etmektedir. Dünyanın dört bir yanından yabancılar da Amerika'da şanslarını denemek için kente akın etmektedir. Kentten yararlanmakta, ancak onu sevmemektedirler. Son 30 yılda Caracas'ın nüfusu yedi katma çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı başladığında kent ancak merkezinden bir taş atımı uzaklıkta Anauco geçidine kadar ulaşıyordu. Vadinin geri kalanında kahve ve şekerkamışı tarlaları uzanmaktaydı. Haciendaların topraklarından bir gecede gökdelenler yükseliverdi. Diktatör Pérez Jiménez petrol gelirleriyle silindir şapkadan hokus pokusla çıkıyormuşcasına Latin Amerika'nın en büyük otoban ağını kurdu. Kent, dev asfalt dokunaçlarını uzatmakta ve bu gelişen kentin çekim alanına giren çaresiz, küçücük köyleri yutuvermektedir. Caracas'ın bazı semtlerinde erkeklerin sakin adımlarla dolaşıp eşeklerini kazıklara bağlamalarının üzerinden pek bir zaman geçmemiştir. Görkemli dimdik caddeleri, araba mezarlıklarıyla Caracas adeta büyülenmişcesine gelişmektedir ve kente Mercedesler ve Mustanglar egemendir. Tam bir savunganlık ekonomi politiği. Venezuella gelirlerinin onda birini motorlu taşıtlar yutmaktadır. Ozan Aquiles Nazoa kaygıyla şöyle yakınmaktadır: "Burası çepeçevre dehşet ve umutsuzlukla kuşatılmış dev bir garajdır." Şu sıralarda tüm Caracas'ın ıslığındaki günün şarkısı göklere hızlı bir duadır: "Hazreti İsa, Hazreti İsa, işte buradayım." **Poder Joven**'in asi gençliği kurtarıcıya bir açık mektup yazar: "Bolívar, bizler aldatılmışlarız."

Toplumdışı ve zorba

Tüketim toplumunda herkes tüketimden payını almaktadır. Yarım milyondan

fazla unutulmuş, kerpiç kulübelerde yatar ve diğerlerinin savurganlığını izlemek zorunda kalırken, Caracas'ın yaldızlı, görkemli caddelerinde son modellerin kromajları pırıl pırıl parlamaktadır. Yoksul mahalleleri dağların yamaçlarına kadar yayılmaktadır. Uçurumlarda, köprülerin altında ve kentin uzanıp gittiği vadinin en dış ucunda tüketim toplumunun çöplerinden yapılmış yamalı kulübeler görülmektedir. Hükümet dört yıldızlı Caracas Hilton otelinin manzarasını bozduğu için La Charneca yoksul mahallesinin yıkılacağını bildirmiştir.

Caracas'ın dev yoksul mahallelerine varoş (**barrios**) zengin kesimlerine ise yerleşim bölgesi denmektedir. Yoksulların oturduğu yüksekliklerin adı dağdır (**cerros**), zenginlerinki ise tepedir (**colinas**). Varoşların isimleri berbattır, örneğin La Charneca (Çalılık), Ultimo Tiro (Son Atış), El Guarataro (Taş Blok), Cano Amarillo (sarı kamış), Monte Piedad (Rehin Sandığı), Gato Negro (Kara kedi). Buna karşılık yerleşim bölgelerinin isimleri özenle seçilmiştir: Bello Monte (Güzel Tepe), Las Delicias (Sevinçler), Campo Claro (Ferah Alan), Country Club, El Marqués, Prados del Este (Doğu Çimenliği), Bello Campo (Güzel Alan). Ayaktakımı yerleşim bölgelerinin bir zamanlar kapalı olan sokaklarına sızdıkça doğuya doğru çekilmektedirler. Kenar semtlerdeki yoksullar artmakta, merkezdeki zenginler gerilemektedir. Burada bir istila söz konusudur. Yoksulluk çığ gibi yaklaşmaktadır. Her yıl iş piyasasına yeni giren 135 bin gençten ancak 50 bini iş bulabilmektedir. Teknokratların tahminleri yüzyılımızın sonunda Caracas'ın dörtte üçünün yoksul mahalleleriyle kaplanacağı biçimindedir.

Gençler nüfusun en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Venezuellalıların yarısı onsekiz yaşından küçüktür. Çocuk ve yeniyetmelerin yarısından çoğu hiçbir eğitim görmemektedir. Yoksulların barınakları kerpiç kulübelerde gençlerin toplam nüfus içindeki payı daha da yüksektir. Pazar öğleden sonraları yoksul mahalleleri soluklarını tutmaktadır. O sırada radyo ve televizyonda La Rinconado hipodromundan yarışları vermektedir. **"Beş-ve-Altı"** ulusal bir külte dönüşmüş olan bir bahis sistemidir. Kalkınabilmek için umutsuzca bahse girilir. Herkes bahse girmektedir, oysa durumunu düzeltebilenler ancak bir elin parmakları kadardır. Yoksul mahallelerinde şiddet egemendir. Öfkelerinden başka neleri vardır ki?

Tüm Caracas zorba bir kenttir. Kent tümüyle bir baskı sistemidir. Küçük dokunulmaz azınlık, sürekli artan sayıdaki elinden gelse gözü kapalı saldıracak toplumdışılar tarafından korunmak zorunda kalmaktadır. Ceza yasasına göre silah taşımak yasaktır, oysa yaklaşık 300 bin kişinin revolveri olduğu tahmin edilmektedir. Kişisel anlaşmazlıklar artık yumrukla çözümlenmemektedir.

Yoksul mahalleleri Pérez Jiménez diktatörlüğüne karşı ayaklanmışlardı. Sonradan da açık direnişlerini sürdürdüler. Herbir kenar mahalle silahlı bir kasabaydı. Rómulo Betancourt döneminde polis günlük taş ve kurşun yağmuruyla başa çıkamıyordu. El Guarataro ve "23 Ocak" mahallesindeki kulübelerin duvarlarında

düzen koruyucuların makineli tüfek izleri hâlâ görülebilmektedir. Gece gündüz savaşıldı, tüm o yıllar boyunca: 1961, 1962, 1963. Solun yenilgisi bugün yoksul mahallelerindeki kinci suskunluktan anlaşılabilir. Şiddet bireysel niteliktedir, artık öfke toplu halde boşalmamakta, tersine özel çatışmalarda patlak vermektedir. Komşular birbirlerini öldürmektedir. Asiler tümüyle adi suçlulara dönüşmüştür. Oniki yıldan fazla bir zaman önce varoşlar Pérez Jiménez'i devirmişlerdi; bugün ona saygı duymaktadırlar. Halk politikaya ve politikacılara inancını çoktan yitirmiştir. Gelecek için seçenekleri kalmadığından Caracas'ın yoksulları bugünü unutmak için geçmişe sığınmakta, diktatörün geri dönmesini istemektedirler.

Burada petrol ve yoksulluk kültürü garip biçimde karışmıştır. Caracas'ın varoşlarındaki gençlik pop müzikle dans etmekte ve rengârenk örnekli gömlekler giymektedir, yoksulun yoksulu mahallelerde bile televizyon antenleri görülmektedir. 21 inçlik beyazcamlarda bir reklam bombardımanı patlamaktadır. Gülümseyen yüzler hem anne sevgisini hem de Mayer firmasının sosislerini satmaktadır: "Mutluluk, anneme bir çiçek armağan etmek demektir. Ancak mutluluk aynı zamanda da bir milyon sosisi olup, bunların yirmisini yemek ve geri kalanını satmaktır." **Celanese Corporation** petrol ürünlerinden pantolon ve sentetik elyaftan blucin üretmektedir. Bu firmanın reklam metinleri gençliği düpedüz protestoya çağırmakta ve böylece toplumun işsizliğe ve suça mahkûm ettiği binlerce yoksul gence hitap etmektedir. "Dikkafalı ol", diye öğütlemektedir onlara televizyondan, "**Louis** pantolonları alarak dikbaşlılığını da satın al." Bir el balta gibi inmekte ve düşmanın ensesini yarmaktadır. Kamera katilin elini odaklar: "Gerçek erkekler Tissot saatleri takar."

Petrolün aldatmacası ve gerçeği

Maracaibo gölü bir kuleler ormanıdır. Pompaların inen çıkan kolları siyah gagalarını akbabalar gibi sondaj kuyularının derinliklerine daldırmaktadır. Pompalar yalnızca gölü dolduran çelik iskeleler üzerinde durmakla kalmaz; inip kalkan kolları - petrolün kendisi gibi - gölün ve masalsı zenginliklerin çevresinde yerden fışkıran kentlerde evlerin ortasında ve sokak köşelerinde bile bulunmaktadır. Yarım yüzyıldır kıyı boyunca Standard Oil ve Shell'in duyduğu işgücü gereksinimine ve üretim planlarının temposuna bağlı olarak petrol yerleşim bölgeleri doğmakta ve yıkılmaktadır. Petrol şirketlerinin işçileri gıcır gıcır Mustanglarla gezmektedirler, ancak her defasında daha azdırlar. On yıldan daha kısa bir sürede işçi ve memur sayısı yarı yarıya azalmıştır: Tüm Venezuella'da 40 binden 20 bine. Latin Amerika'daki en büyük zenginlik kaynaklarının akışını sağlamaya 20 bin kişi yetmektedir.

İyi de kimin yararına? Venezuella kongresi petrolün ulusallaştırılmasını tartışmamıştır bile. "Bakınız", dedi bir milletvekili ve elini omzuma koydu, "eğer burada

öfkeye kapılırsak bu genel çöküşe yol açar." Devletin petrol şirketi bir köşede çökmeye terkedilmiştir. Hükümet ek gelir sağladığında Caracas'ın doğusundaki otobana ikinci bir kat çıkmayı yeğlemektedir. Venezuella Petrol Şirketinin adı hiç anılmamaktadır. 1983'de petrol ruhsatlarından çoğunun süresi dolacaktır ve daha şimdiden bahaneler hazırlanmaktadır: Devletin böylesine karmaşık bir işi üstlenecek ne gücü, ne becerisi ve ne de gerekli örgütü vardır. Teknik sırlar... Bu arada hizmet sözleşmeleri diye kaba bir maske altında ve hiç çekinmeden daha önce kamu olanaklarıyla işler duruma getirilmiş olan Maracaibo gölünün güneyindeki koskoca bir bölge petrol kartelinin bazı kuruluşlarına devredilmektedir. Kuşkusuz, yeni bir petrol fiyatı saptanacaktır, ancak bu ulusçuluk çok kısa ömürlüdür. Venezuella petrolü hâlâ çok ucuzdur, Arap petrolünden de Birleşik Devletlerinkinden de, hatta 1957 yılındaki Venezuella petrolünden bile.

Yarı sömürge bağımlılığı yalnızca toplumsal karşıtlıklarda alevlenmekle ve bir ülkenin yazgısını diğer ülkelerin isteğine bağımlı kılmakla kalmaz. Uluslararası sömürü düzeni bağımlı ülkenin içinde de kurulur. Uluslararası petrol kuruluşları on milyar tertemiz doları onaylanmış net kâr olarak bilançolarında göstermiş ve ülke dışına çıkarmışlardır; gizlice dışarı kaçırılan kazançlar da cabası. Caracas ise tüm Venezuellayı ve özellikle de Maracaibo gölünü sömürmektedir. Burada kaynaklar başkentin lüksü için fışkırmaktadır. Zenginlik -herzamanki gibi- yoksulluk tarafından üretilmektedir.

Venezuella'da hiçbir kent Cabimas kadar zenginlik üretmemiştir. Oysa Cabimas'ın kanalizasyon sistemi bile yoktur. Cabimas şiş karınlı, çıplak ayaklı çocuklarıyla koskoca bir bataklıktır. Rockefeller yarım yüzyıl boyunca Cabimas'ın posasını çıkardıktan sonra burayı terketti ve işletmeye ait evleri bile yıktırdı. Ardında tükenmiş sondaj kuyularının çelik ve beton iskeletlerinden başka birşey bırakmadı. Cabimas'ın öyküsü tüm diğer petrol yörelerinin öyküsünü simgelemektedir ve yıkılmaya mahkûm diğer perişan, kapkara, petrolle parlayan yerleşim bölgelerinin sonunu sezdirmektedir. Ürettikleri milyonlar uzaklara gitmekte ya da Caracas'ın obur gırtlağında kaybolmaktadır.

Caracas'daki hükümet yıl sonuna doğru Maracaibo'da öfkeyle söylenen şarkıları yasaklamıştır. Şarkı sözleri **Chinita**'ya, Maracaibo'da tapınılan Bakire Meryem'e yöneliktir:

Ve bu yüzden şarkı söylüyoruz
Sana gece ve gündüz
Ve sana yakarıyoruz, anamız,
tanrı katında bize kol kanat germen için.
Gel ve kurtar Maracaibo halkını
Merkeziyetçilikten ve burjuvaziden.

elmas humması raporu

1971 Paskalya arifesinde Venezuellalı dostlarım Arnaldo ve Daniel ile Guaniamo cangılına bir yolculuk yaptım. Paramız kalmadığı için ve şiddetli yağmurlar yüzünden orada takılıp kaldık. Caracas'a döndüğümüzde sıtmaya tutulmuştuk. Ben iki ağır nöbet geçirdim. İkinci nöbette beni yarı ölü bir halde hastaneye götürmüşler; deliriuna girmiştim ve başım çatlayacak gibiydi. Kendime geldiğimde yaşadığıma ben bile şaştım. Ancak hiç de pişman değildim. Elmas madenlerine yolculuk buna değerdi.

Her yerden geliyorlar. Palalarıyla kendilerine cangılda bir yol açıyorlar. Herbiri bir kürek, üç filtreli bir elek, bir küskü ve bir kova sırtlamış. Büyük Savan'dan, Caroni'den, Rio Claro'dan ve Playa Blanca'dan gelmekteler. Guaniamo cangılı bir gecede Venezuella elmaslarının başlıca kaynağı oldu. Buraya gelenler yalnızca Venezuellalılar değildir. Kolombiyalılar, Brezilyalılar ve Trinidadlılar da gelmekte. Belgeleri, soyadları olmayan sert yüzlü adamlar, geçmişlerinden söz etmeyi de pek sevmiyorlar.

Kamplar bir anda topraktan bitiyor. Burada dünyanın yaratıldığı ilk günle uygarlığın son günü içiçe. Yılanlar hamakların altında uyumakta, elmas arayıcıları ise hamaklarında **Lucky Strike** içmekteler. Amerika'nın keşif ve ele geçirilme döneminde de görünüm böyle olmalıdır. Diego de Ordaz yeniden dirilmiştir, kılıcı ve zırhıyla. Tüm bunları neon lembalarının çiğ ışığı ve Wurlitzer müzik dolaplarından yayılan kulakları sağır edici gürültü kuşatmakta.

Köyler kurulmakta ve daha haritada görünmeye fırsat bulamadan ortadan kaybolmaktadır. Cangılda ardarda keşfedilen elmas damarlarının ritmine uyarak bir noktadan diğerine sıçramaktadırlar. "Yeni elmas kovuğu keşfedildiğinde, nerede kalacağız falan diye uzun boylu düşünmeyiz. Pılımızı pırtımızı toplar, basar gideriz. İşlerin kötü gidebileceğini hiç aklımıza getirmeyiz." Malavé yaşlı bir elmas arayıcısıdır. Yıllarca sert, parlak taşları arayarak Bolivar bölgesini dolaşmıştır. Malavé elmasa saygı duymaktadır. O elmasın gizemli ve çok güçlü olduğuna inanmaktadır. Elmas peşindeki arayıcılar bazı kuşların ötüşünü ve nehirlerin kumunda ya da toprağın derinliğindeki birkaç olumlu işareti dayanak almaktadırlar. Bazan da sesler ya da düşler aramalarını yönlendirmektedir. Elmaslar görünmekte, kaçmakta, sonra yeniden ortaya çıkıvermektedir. Malavé gibi elmas arayıcıları elmasların bitkiler gibi yetiştiklerini söylemektedirler.

Elmas arayıcılarının peşine bir fahişe, üçkağıtçı ve seyyar satıcı ordusu takılmıştır. Üstleri palmiye yapraklarıyla örtülü tahta ya da oluklu saç ilk barakaların kurulması ve ormanda helikopter için bir iniş yeri açılmasıyla **kırmızı bölge** doğmuş demektir. Elmas kasabalarında ne mezarlık ne eczane, ne kilise, ne hastane, ne de okul vardır. İsimleri örneğin **Soğuk Isırması** ya da **Yolunu Şaşıran Mermi, Şeytanın Tökezlemesi, Valinin Bıyığı**'dır. Kamplardan biri ısırdığında insanı 24 saat çıldırtan dev bir karıncanın anısına **Yirmidört** adını almıştır. Bir diğerine **Kötek Dönüşü** denmiştir, çünkü pekçok elmas arayıcısı buraya kadar gelmiş, ancak dağlık bölgede yürümeye uzun süre dayanamadıkları için geri dönüp eşek ve at çalmıştır. **El Cracol** (Salyangoz) 1970 Temmuzunda doğmuş ve 1971 Nisanında varlığı sona ermiştir. Elmas çılgınlığı döneminde 5 bin sakini varmış. Bugün terkedilmiştir. **La Salvación** (Kurtuluş) 1970 Ekiminde yerden bitivermişti. Bugün Venezuellanın en önemli elmas madenidir. Aynı zamanda da tüm ülkedeki en korkunç sıtma kaynağı. Buradaki yarlarda ve nehir yataklarında

elmas bulunduğu sıralarda diğer elmas madenlerinde işler pek de iyi gitmediği için bir elmas arayıcısı buraya **La Salvación** adını vermiştir. **La Salvación**'daki yatakların zengin olduğu keşfedilene kadar bulunan elmas yiyeceğe bile yetmemekteymiş.

El yakan fiyatlar

Uçuş pistindeki taş kırıntılarında bile elmas bulunduğu söyleniyor. La Salvación'un minicik havaalanı aynı zamanda tüm kötü kalkan ya da inenlerin uçak mezarlığı görevi yapıyor. Paskalya arifesinde biri -söylendiğine göre- pilot yakıt almayı unuttuğu için düşmüş. Tepetaklak ağaçlarda asılı kalmış. Rüzgâr bu oyuncak Cessna'yla bildiği gibi oynuyor, yine de uçak şirketleri korkunç para kazanmakta, çünkü buraya ulaşmak ya da buradan ayrılmak için başka bir olanak yok. Ayrıca uçak seferleri sayesinde La Salvación'da fiyatlar da düşmüştür. Eskiden, yiyecek ve içeceklerin buraya dağların üzerinden sırtta taşınması gerektiği dönemde bir tablet Aspirin yarım dolarmış. El Candado elmas madenine ilk kez bir helikopter indiğinde elmas arayıcıları akbabalar gibi üzerine çullanmışlar; helikopterde iki inek varmış. Yüz günden daha kısa sürede satıcı mallarının karşılığında 150 bin dolar kazanmış. Şimdi La Salvación'da fiyatlar düşük ve bu burada son haftanın gazetesinin ya da bir kutu biranın fiyatının Caracas'takinin dört kat, sütün altı kat, pirinç ve kahvenin ise on kat pahalı olması demek. Roma başkenttekinden oniki kat fazla ödenmekte, benzine ise kırk kat. Bedava olan tek şey ise bolluğundan geçilmeyen hastalıklar. Barsak enfeksiyonu kapmak için nehirden bir yudumcuk su içmek ve elmas arayıcılarının Allah'ın emriymişcesine kabullendikleri insanı yakan ve donduran hummaya, sıtmaya tutulmak için belli bir sivrisineğin sokması yeterli. La Salvación'da tek bir doktor var. O da sanki Sing Sing'den kaçmış izlenimi vermekte ve çoğu kişi yasallığından kuşku duymaktadır. Nasıl ve neden buraya geldiğini kimse bilmiyor. Doktor bir streptomisin iğnesi için 40 dolar almakta. Hastası da eksik olmuyor. Pislik ve sivrisinekler onun başyardımcıları. Elmas arayıcıları satıcılardan yakınmakta, satıcılar ise polisten. İçki satma ruhsatı verilmemekte, oysa La Salvación'da barlar yanyana. Polis memurları keyfi bir içki satma vergisi almakta ve bunu da ceplerine indirmekteler. Elmas arayıcıları su gibi rom ve bira içmekte; ayrıca ateş pahasına konyak ve İskoç viskisi. Barlar yalnızca tahta ya da teneke bir tezgâhtan ibaret. Duvarları yok, çünkü elmas madenlerinde duvar diye birşey yok. Satılık aşk yuvalarında naylon bir perde gizliliği sağlamaya yetmektedir. Hanımlar saç saça baş başa geldiğinde duvarlar ustura darbeleriyle inivermekte. Elmas arayıcıları kadınsız erkeklerdir ve aşk da onlara pahalıya malolmaktadır. Birkaç dakika için meslekten hanımlar kırk dolar alıyorlar.

Bir gecelik Rockefeller olmak

Zenci Barabás otuz yıl önce Venezuella'da elmas çağını açtı; güvercin yumurtası büyüklüğünde, mercek netliğinde bir elmas bulmuştu. Söylendiğine göre Barabás'ın elması Birleşik Devletlerde yarım milyon dolara satılmış. Ona ise çok daha azını ödemişler. Barabás elması bulduğu sabah kahvaltı edememiş, kimse ona veresiye vermemiş. Daha sonra ise Barabás efsane olmuş. Üstelik yalnızca El Polaco elmas madeninde değil, tüm Venezuella'da. Caracas'da general Medina yönetiminde bir dönem ününün tadını çıkarmış. Parası da eriyip gitmiş. Barabás bugün çok yaşlı ve yoksul bir halde sınıra yakın kuş uçmaz kervan geçmez bir elmas kenti olan Acabarú'da yaşamaktadır. Bu olağan durumdur. Elmas arayıcıları için şans kanatlıdır. Elmas arayıcısı Pariaguán, Büyük Savan'daki Abequí madeninin elmas satınalma bürosundan çıktığında şapkasının içinde 106 bin bolivar (yaklaşık 24 bin dolar) varmış; soluğu doğruca Ciudad Bolivar'daki Tibiritábara barında almış ve 28 gün sonra bomboş ceplerle dışarı çıkmış. Agua Negra madeninde elmas arayıcısı Paleta ağzına kadar tertemiz elmaslarla dolu bir nişadırruhu şişeciği karşılığında 160 bin bolivar almış. Doksan gün sonra uçak bileti için para dileniyormuş. Kısa süre önce burada, Guaniamo bölgesinde bir elmas arayıcısı bir miktar güzel taş karşılığında 200 bin bolivar almış. Kendini asmak için bir ip alacak parası bile kalmamış. Bir taş kolleksiyonuna sahip kişi **sersemlemiş** sayılır. Bu durumda herkese her parayı öder ve hiç pişman olmaz. 18 yıl boyunca elmas aramak için Caroní'ye dalmış olan biri bana elmas arayıcısının yaşamının perişanlık olduğunu söyledi. "Elmas arayıcısının yaşamında arkadaşlık anlayışı çok geniştir. 200 bin ya da 300 bin bolivar değerinde bir elmas bulmuş olsam tüm takımın giderlerini ödemem gerekir, çünkü biz hepimiz burada cehennemin dibindeyiz. Ertesi sabah da meteliksizizdir. Olsun, bir an için tadını çıkarırız, ya. Elmas arayıcısının yaşamı böyledir işte. Asıl büyük vurgunu toptan alıcı vurur. Onlar da içer, ama onlar içkiye bin bolivar yatırdıklarında mutlaka bizden birinin ikibin bolivarını çarpmışlardır." Bu elmas arayıcısı artık su da çalışmıyormuş. Bunun için çok yaşlanmış. Dediğine göre bedeni oyunbozanlık ediyormuş. Bu adam 33 yaşında.

Kırmızı bölgenin hemen bitişiğinde toptan elmas alıcıları çalışmaktadırlar. Kemerlerinde 38'lik bir Colt taşırlar ve kaşları hep çatıktır; gözlerinin önünde ise saf olmayan elmaslardaki siyah grafit noktalarını büyüten güçlü bir büyüteç vardır. Oyuncak gibi görünen küçük teraziler kullanırlar ve dip dibe duran küçük tezgâhlarında elmas arayıcılarının beklentileri gerçekleşir ya da boşa çıkar. Guaniamo elmas madenini keşfedenler işten hiç anlamıyorlardı. Daha önce hiç malzemenin elendiği, elmasların kendi ağırlıklarıyla ortada toplandığı üç filtreli elek,

suruca görmemişlerdi. Bunlar köle yaşamı süren tarım işçileri, gündelikçilerdi; üç ay boyunca dağlarda sarapia ağacı meyvesi toplarlar, yılın geri kalan bölümünde ise haciendalarda çalışırlardı, asla yediklerini tümüyle ödeyecek paraları olmazdı. Başlangıçta salt rastlantı sonucu pekçok elmas buldular; ancak daha sonraları taşları bulmak için büyük çaba harcamaları gerekti, o zaman da alıcılar paranın çokluğuyla gözlerini boyamak için ödemeleri beş ya da on bolivarlık küçük banknotlarla yapmaya başladılar.

Cehennem ve ün

Horoz döğüşü alanı çevresine kazıklar çakılmış bir dairedir. Merkezinde horoz döğüştürme yeri bulunur. Horozlar birbirlerinin gözlerini oyar ve mahmuzlarıyla birbirlerini öldürürler. Hayvanlar sıçrayıp kanat çırparken, birbirlerini sıkıştırıp düşer, yeniden kalkar, yeniden düşüp kalkarken elmas arayıcıları döğüş alanına banknotlar atarlar. "Ona yirmi koyu kırmızıya!" "Ben çilliye oynuyorum! Çilliye oynuyorum!" Curcuna artar, bahisler yükselir. Hakem de bahse enerjik biçimde katılmaktadır. Polis memuru elini yumruk yapmış bağırmaktadır. Elmas arayıcıları horoz döğüşlerine tutkundurlar. Doğal olarak horoz döğüşü hep izleyiciler arasında kavga çıkmasıyla biter ve sıklıkla şenliğin havası bozulur. Çok güzel bir kadın olan 19 yaşındaki La Nena'nın yanma oturmayı başarıyorum. Birkaç ay önce La Guayra'dan gelmiş ve şimdiden Caracas'da epeyce yüklü bir banka hesabı olmuş bile. Kafası kan içinde kalmış, gagasında rakibinin bir tüyü bulunan çilli horoz ölümle pençeleşirken La Nena bana gülmekten katılarak yaşam trajedisini anlatıyor. Tek bir aşk gecesinde büyük bir çaba harcamaksızın bir memurun aylığından fazla kazanıyormuş.

Horozlar, kadınlar, alkol: Bunlar; elmas arayıcısının mutluluk kaynakları. Ancak bunlar aynı zamanda da elmas yıkayıcısının tüm kazancını yutan kör boğazlar. Bunlara bir de üçkağıtçıların sihirli elleriyle denetimlerinde tuttukları kağıt oyununu ve zarı eklemeliyim. Elmas arayıcıları bazan banknotla bazan da taşla oynarlar. Anlattıklarına göre bir keresinde biri yaşamı üzerine bahse tutuşmuş ve ödemiş.

Elmaslar alüvyon ya da damarlarda bulunmaktadır. Elmas arayıcısı saatler, günler, yıllar boyu suda kalmakta ya da köstebek gibi eşelenip durmaktadır. Oksijen yetersiz olduğundan aşağıda, çukurun dibinde bazan mum söner, bazan da elmas arayıcısının havası tükenir ve adam orada kalır; ya da tepesine tünel tavanından taş ve toprak düşer. Guaniamo elmas madenlerinde Hennessy konyağı vardır, ama kask bulunmaz.

Her yan delik deşiktir. Kulübelere giden yarım yamalak yolların yanlarında ya da fundalıkların ortasında, bar tezgâhlarının dört metre ötesinde ya da kampların

uzağında hep delikler vardır. Bazan elmas ıssız bölgelerde, hastalıklarla böcekler arasında uyumaktadır. Kızgın güneş altında ve gece ayazında iz sürmek gerekir. "Toprağın bağrında oyalanmasına gerek yok." Elmas arayıcısı yaşamını tırnaklarıyla toprağı kazarak tüketir. Şans çoğunun yüzüne gülmeden yıllar akıp gider. "Elmas çok güçlüdür, tarih boyunca hiçbir şey onun kadar güçlü olmamıştır", görüşündedir elmas arayıcısı Malavé. "Onu sentetik olarak yapmak istediler, ama başaramadılar. Onu yapay yoldan üretebilecek formülü kimse bilmemektedir. Gizemli bir taştır. Elmasın kokusunu alabilenler vardır, kimi de alamaz. Ben bu büyük efendiden yana hiç şansı olmayanlardan biriyim. Bu işin sırrı olmalı. Elmas öyle bir taştır ki, çok şey..." ve ekiliyor, "ona büyük saygı duyuyorum." Acımasız büyütecin dalavere'eri ortaya çıkardığı ne çok görülmüştür. Güzel, saydam, ışıl ışıl bir elmas olduğu sanılan şey elmas çıkmaz. Bu, bu aldatıcı taşlara takılan adla bir **neredeyse elmas**'tır. Ya şansları yaver gidenler, onlara ne olmaktadır? Büyüteçte tertemiz çıkan elmasların kokusunu alanlar? Barabás türündekilerin yazgısı da hiçbir sonuç elde etmeksizin madenleri araştıran şanssızlarınkinden daha parlak değildir. Pırlanta yüzükler satıcıların ellerinde parlar, oysa elmas arayıcısı yoksul bir adamdır. Yoksulların öcü çok kısa sürmektedir. Milyoner olma düşleri daha gün doğmadan uçup gider.

Bir gece birden tufan gibi bir yağmura tutulduk ve bir saçak altına sığınmak zorunda kaldık. Görmüş geçirmiş, bilge bir yaşlı kadın ağır ağır şöyle dedi: "Ünün hemen yanıbaşında cehennem vardır. Tek bir fazla adım ve insan yuvarlanıp gider."

Elmas arayıcısı bir radarı olduğunu ileri sürer. Kuşdilinin gizli şifresini bilmektedir. Ancak çok da kolay yanılabilir. Burada ruble başka hiçbir yerde olmadığı kadar dolanımdadır. Paranın ne önemi vardır ki? Tüm bu adamlar herhangi bir zamanda daha sonra geri dönmek niyetiyle buraya gelmişlerdir. Elmas arayıcısı olmadan önce tarım işçisi ya da işsizdirler ve umut besledikleri için buradaki yaşamı ve çileyi göze almışlardır. Sonra da bunlara alıştılar. Sonuç olarak oralarda sıtma bulanmamasına karşın en az cangıl kadar düşman görünen kentlerde birer yabancı olacaklardı ve ülke de onlara yoksul bir yaşamın sıradanlığından başka birşey verememektedir. Oysa burası bambaşka bir dünyadır. Burada hiçbir şey düşten daha gerçek olamaz.

1971

büyüteç altında guatemala

1967'de Guatemala'nın dağlarında ve kentlerinde tanımış olduğum adamlardan hemen hiçbiri bugün artık yaşamıyor. O yıl tek, upuzun bir St. Barthélémie gecesi gibiydi. Ordu ve polis pis savaş yöntemleriyle, üniformasız ve asıl çalışma saatlerinin dışında pekçok insan öldürdü. Katliam 1954'de Birleşik devletler tarafından eğitilen, parasal olarak desteklenen ve donatılan Castillo Armas'ın istilasıyla başlamıştı. Akıtılan onca kana karşın bu küçücük Guatemala'da özgürlük ve ülke uğruna verilen mücadele hiç tavsamamıştır; bu yazı şehit düşen ve ölümleriyle gerekli ortamı hazırlayan insanlara bir saygı sunuştur.

Hain Rocael dışındaki herkese:
Onun anısına ise tükürüyorum.

Mola verdik; mataradaki suyun geri kalanını yüzüme boşalttım. Birkaç saattir koşmuş, koşmuş, koşmuştuk, yukarı ve aşağı, sarp yamaçlarda ve kendimize palalarla yol açtığımız girift ve nemli cangılda. Büyük gölün pek de uzağında değiliz. Yeni günün ilk ışıklarıyla geniş, kıvrım kıvrım sarılganlar gibi fundalıkta asılı duran ince, lime lime sis perdesi dağılıyor. Üşüdüğüm için utanıyorum. Bacak kasları yumruk gibi sertleşmiş olmasına karşın yine de koşmak, insanın bedeninde ter buz gibi olurken battaniyesiz ağaç yaprakları üzerinde umutsuzca uyumaya çabalamaktan çok daha iyi. Oysa yanımdakiler kesinlikle terlemiyor. Soğuk ve yorgunluk onlar için önemsiz şeyler. Havanın insafsızlığını hiç tatmamış çürük bir kentli olarak duyduğum bu utanç, daha sonra, César Montas ve küçük bir gerilla grubunun 1967 başlarında Batı Guatemala'nın bir köşesine kurmayı başardıkları kampa vardığımızda çok daha güçlü biçimde duyacağımın öncüsüydü. Kendilerini ölüm kalımına devrime adamış bu bir avuç genç adamla karşılaştırıldığımda ben ancak -bir keresinde birinin dediği gibi- "vahim bir bekâret olgusu" olabilirim. Bir yukarı dağlara, bir aşağı ve bu pekçok kez yinelenmekte. Burada, geleneksel eylem bölgesinden çok uzaklarda bir keşif görevini yerine getiren keşif kolunu bulup çıkarmak hiç de kolay olmamalı. Kılavuz hemen hiç ağzını açmayan bir Kızılderili, şimdi kısa bir süre için bizden ayrılıyor. Komşu tepelerde bir işaret bulunup bulunmadığını araştırmak için fundalık ve yüksek ağaçlarla kaplı dağa tırmanıyor. Biz, iki gerilla ve ben birer sigara yakıyoruz. Küçük bir açıklıkta devrilmiş ağaç gövdelerinin üzerinde oturmaktayız. Biri bir fıkra anlatıyor. Dumanı derin derin içime çekiyor ve yorgunluktan gözlerimin kapanmadığını farkediyorum; belki de gece henüz sona ermediğinden ve burada yukarılarda soğuğun hep yorgunluktan ağır basmasından. Kılavuz iyi haberlerle dönüyor. Yalnızca bir saatlik yürüyüş daha. Yeniden yola koyuluyoruz. Belli bir yüksekliğe ulaştığımızda Kızılderili belli belirsiz yan tarafı göstererek, "İşte burada, çok yaklaştık", diyor. Ben yalnızca sık ormanı görüyorum. Hiç konuşmadan yürümeyi sürdürüyoruz. Şimdi gökyüzü doğuda aydınlanıyor. Gökyüzü bayram yapıyor sanki; belki de kendi kurban törenini. Gün doğuyor.

César Montes kamptaki çadırında oturmuş Papa VI. Paul'ün fermanı **Populorum Progressio**'yu okumakta. Metne bir göz atıyorum: "...Tarım işçileri haketmedikleri halde yoksul olduklarının bilincine varırlar... Eşitsizliğin yarattığı öfke..." César bana göz kırpıyor: "Papa Guatemala sağından daha zeki. İşte görüyorsun, şiddetin nedenlerini ne kadar net açıklamış."

Resmi sayısal verileri, yapılan birkaç resmi istatistiği okumak bile yeterli. Gerillaları ilk kurşunu atmakla suçlayanlar işin kolayına kaçarak emperyalizmin 1954'de Guatemala halkının içine derinden kök salmış barışçı bir devrimi şiddetle bastırdığını unutmakla kalmazlar; bunun da ötesinde onlar, ki bu görevi hoyratça

kötüye kullanma kesinlikle istemsiz değildir, yoksulluğun neden olduğu cezasız kalan pekçok cinayeti de unutmaktadırlar. Canlı doğan onbin çocuktan 1200'ü daha dört yaşına gelemeden ölmekte, ölmeyenlerin hemen tümü ayakkabısız ve okulsuz, sütün, pazar günlerinin ve oyuncağın bulunmadığı bir yaşamda sürünmeye mahkûm olmaktadır. Yoğun askeri saldırılara karşın gerilla yok edilmekten çok uzaktır. Gerilla ancak görünüşte etkisini yitirerek etki alanının ötesine dağılmıştır ve yeni bölgelerde yeni cepheler kurmaya çalışmaktadır. Compesinolardan gördükleri güçlü destek, okuma-yazma bilmeyen köylülerin **Radio Habanna**'yı kolayca dinleyebilmelerine bağlanamaz, tersine bu onların iliklerine işlemiş, acı ve ihanetten yana zengin deneyimlerinin ürünüdür. Alta Verapazlı bir tarım işçisi bir litre süt için bütün bir gün çalışmak zorundadır; üç günlük ücret yarım kilo et almaya ancak yetmektedir. Gerillalara katılmadan önce Rocael askermiş. Öğrenci ayaklanmalarının acımasızca bastırılmasında pişmiş. César Montes de aynı ortamda deneyim kazanmış, ancak o karşı taraftaymış. Asker ve öğrenci buluşmuşlar, tehlikeyi ve umutları paylaşmakta, pusuda bekleyen ölüme birlikte çelme atmaktalar. Rocael 36, César 25 yaşında. "O en yaşlımız. Romatizması bile var, değil mi Rocael?" Matara sudan, şarjör fişekten ayrı düşünülemeyeceği gibi gerilla da şaka yapmadan duramaz. Neşe sağlanmalı, korunmalı ve tazelenmelidir. Nasıl diyordu César: "Hoşnut ölmek çok daha iyidir, doğru değil mi?" Silahlı gerilla birliklerinin (FAR) komutanlarının hepsi de çok genç.

"**Manzana** onyedisinde dağlara çıktı..."

"**Manzana** mı? (Elma)"

"Evet, böylesine kırmızı olduğu için ona böyle diyoruz. Manzana şimdi yirmi yaşında ve Teculutáns yakınlarında, maden dağlarının kuzey bölgesi komutanı. Camilo Sánchez 24 yaşında, Androclus da öyle, aslana benzediği için adı böyle. Onlar da başka bölgelerin komutanları."

"Gerillaların çoğunluğu üniversite öğrencisi mi?"

"Hayır. Kesinlikle değil. Burada dağlarda öğrenciler azınlıktadır. Gerillaların çoğu eylem yaptıkları yöreden gelme tarım işçileridir. Manzana'nın gerilla birliğinde tek bir öğrenci bile yoktur."

César Montes'e **El Chirís** diyorlar, küçük oğlan gibi bir anlama gelen bir Guatemala sözcüğü. Ufak tefek, zayıf, ince yüzlü: "Sakın benden fotoğraf için tüyler ürpertici bir çehre takınmamı isteme; kimse bize inanmaz", diyor gülümseyerek. Bir asinin telgraf üslûbunda öyküsü: Onüçünde Katolik kolejinden atılmış; devrimci Arbenz hükümetinin devrilişine duyulan öfke; onsekizinde öğrenci gösterilerine katılmaya başlamış; silahsız arkadaşlarının kırılışını görmüş; ilk kez hapse girmiş; yirmisinde kesin kararını vermiş; düelloyu kabul etmiş ve şiddeti seçmiş; şimdi ise burada, dağlarda. Devrilene dek yürümek, kenetlenmiş dişlerle;

asla yakınmadım ve usanmadım. Daha 24 yaşında Amerika'da en önemli gerilla hareketlerinden birinin komutanı oldu. Diğer gerilla cephesi komutanı **Yon Sosa**'nın bir timsahın karnında uyuyarak askerleri aldattığı söylentisine benzer biçimde yılanların bile ona saygı duyduğu söylenmekte. Devrimci Silahlı Güçler'in (FAR) önceki komutanı **Luis Augusto Turcios** tarım işçilerinin gözünde efsanevi bir kişiymiş. Onda doğaüstü güçler bulunduğuna inanılmaktaymış. (24 yaşında ve kolay parlayan biriymiş; gerilla tekniğini onlarla mücadele etmek amacıyla Columbus/Georgia'da, Fort Benning'deki Yankeelerden öğrenmiş. Diktatör Peralta Azurdia başına ödül koymuştu; 1960 yılındaki ayaklanmasından sonra ölümle bin kez alay etmiş. Arabası şosede alev alınca çok saçma bir biçimde ansızın ölmüş.)

César Montes şunları anlatıyor: "Genel olarak Guellero, savaşan tarım işçisidir. Bayraklarımızdaki en önemli parola şu istemdir: **Toprak onu işleyenlerindir.** Farklı sorunları bulunan çeşitli bölgeler için farklı çözümler arıyoruz. Kesin olan şudur, gerek küçük gerekse büyük çiftlikler Guatemala'ya çok büyük zarar vermiştir." Yon Sosa, **Chino**'ya göre dağlardaki en önemli silahlar makineliler, tüfekler, bombalar değil, tarım işçileriyle ilişki kurma ve bunu sağlamlaştırma olanaklarıdır. En önemli silah söz ve en iyi savunma insanca yardımdır. "Tarım işçileri gerillanın gözü ve kulağıdır", demişti **Chino.** "Bizim düşmanın her hareketinden haberimiz vardır, oysa düşman hep el yordamıyla hareket eder. Bizim hakkımızdan gelmek istiyorlarsa, önce halkı öldürmeliydiler. Ancak buna fırsat kalmadan biz düşmanı yıprattık." **Silahlı propaganda toplantıları** her iki gerilla grubunun eylem planında da önemli rol oynamakta. Gerillalar köylere saldırarak bunları birkaç saatliğine işgal etmekte ve köylülere devrimin neden gerekli olduğunu açıklayarak her köyde gizli direniş hücreleri bırakmaktadırlar. **13 Kasım Hareketi** olarak tanınan tarım işçileri komiteleri de oluşturulmaktadır. Devrimci Silahlı Güçler (FAR) ise bunu yapmamakta; onlar, bu yolla tarım işçilerinin kolayca baskıya hedef olacağı görüşündedir. "**Silahlı propaganda toplantılarıyla** devrimin tarım işçileri arasında yaygınlaşması yönünde iyi sonuçlar aldık. Örneğin Kekchí dilinin konuşulduğu bir bölgede bulunan Panzós'u aldığımızda önce askeri noktayı işgal ettik ve elimize bir MG 34 geçti. Sonra bir gerilla belediye hoperlöründen Kekchí dilinde halka hitap etti. Kızılderililer silah seslerinden ürkmüş, çalılığa saklanmış ya da evlerinde barikat kurmuşlardı. Devrimin ilk sözlerini kendi dillerinde duyar duymaz yeniden yaklaştılar."

"Onlara ne vaat ettiniz? Toprak mı?"

"Hiçbir vaatte bulunmadık. Onlara mücadele vaat ettik, onları haklarını ve gereksinim duydukları herşeyi almak için savaşmaya çağırdık."

Sırt çantalarımızda getirdiğimiz konserve kutularının içindekiler herkese paylaştırılırken César Montes konuşmayı sürdürüyor. Öksürüğü sürekli sözünü kesiyor. César iyice gribe tutulmuş. Biraz ateşi var, ancak ayakta kalması gerek. Hasta

olma hakkı dağlardaki gerillaların yitirdikleri tek hak değil. Dün bu keşif kolunun adamları yaban otlarını biraz tuzla pişirip yemişlerdi. Önümüzdeki günlerin neler getireceğini kim bilebilir ki?

Guatemalalıların bilincinde kendi devrimleri için savaşma isteği hâlâ capcanlı. CIA'nin 1954'de Castillo Armas ve diğer paralı **kahramanlara** yıktırdığı reformların anısı henüz belleklerden silinmemiş. O yenilgi, kan ve gözyaşları yeni protestonun çıkış noktası olmuş. Köylüler işgalin ortadan kaldırdığı toprak reformunu saygıyla anmaktalar. César Montes'in gerillaları halka amaçlarını, o devrimci sürecin başka yollardan sürdürülmesinden başka birşey istemediklerini anlatarak açıklamaktadırlar. Gerillalar kendilerinin ülkelerinin tarihinde egzotik bir rastlantı olmadıklarını, ilk kez Maden Dağlarında da başlamamış olan bir öykünün bir bölümü olduklarını bilmektedirler. Ordunun kölesi olan devlet başkanı Méndez Montenegro'nun yetersizliğinin, pekçok sıradan insanın gerillanın öncülük ettiği ve yaydığı basit gerçeğe inanmasında büyük payı var. Guatemala'da toprak ve özgürlük ancak şiddet aracılığıyla ele geçirilebilir. Bu nedenle tarım işçileri silahlı solun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Méndez Montenegro toprak reformu vaat etmişti: Büyük toprak sahiplerine silah taşıma izni veren bir kararname imzalamakla yetindi -ve onlar da bu silahları acımasızca köylülere karşı kullandılar. Bir vergi reformu vaat etmişti: Ancak sonuçta kimin ne kadar vergi ödeyeceğini belirleyen girişimciler oldu, yani katma değer vergisi ödeyen halktan başka kimsenin birşey ödemesine gerek kalmadı. Yoksulların biraz daha az yoksul olabilmeleri için zenginlerin daha az zengin olacaklarını vaat etmişti, oysa o en büyük çiftliklerin mülkiyetine yüzde 1'lik vergi koymak isteyen şu **komünist** projeye muhalefet eden iktidar partisinin bir milletvekiliydi. Kahve oligarşisi en az Guatemala'ya yatırdıkları sermayelerini bir anda birkaç katına çıkaran Wallstreet kupon kesicileri kadar dokunulmazdır. Madalyonun diğer yüzü sıradan Guatemalalının bugün zaten çok yoksul olduğu on yıl öncesinden daha da yoksul olduğunu göstermektedir.

22 büyük çiftlik 23 bin hektar toprağa sahipken 270 bin toprak sahibi adam başı bir hektardan biraz fazlasıyla yetinmek zorundadır. İlkel gereçleriyle dağ yamaçlarında ve geçitlerde inatla toprak kazanmaya çalışan, çoraklaşmış topraklarındaki minicik tarlalarında buğday ve mısır ektikleri kayalıklar arasında kendilerine yol açan, tahıllarını taşlar arasında elle öğüten Kızılderililere rastlamak için yalnızca başkentten biraz uzaklaşıp dağlık bölgelere yönelmek yeterlidir. Batıdaki dağlık bölgenin kısır topraklarını işleyen yarım milyon Kızılderili ailesinin hizmetinde toplam altı tarım uzmanı ve 34 harman makinesi vardır. Bu ailelerin erkekleri, kadınları ve çocukları Güneydeki büyük haciendaların pamuk ve kahve hasatı için ucuz işgücünü oluşturmaktadırlar. Kızılderililer her yıl aylarca hasat

kaldırmak için güneye inerler. Geri döndüklerinde üç beş kuruş kazanmışlardır ve belki de peşlerine sıtma ya da tüberküloz takmışlardır. Büyük ve küçük çiftlikler: verimli toprak ve yoksul insanlar. Şimdiye kadar verimli toprakların ancak %15'inden tarımda yararlanılmaktadır. Alta Verapaz'da kamyonların işleyebileceği caddeler yoktur; kağnı bile bulunmaz. Toprak sahipleri buna gereksinim duymazlar; kahveyi Kızılderililerin sırtında taşıtmak daha ucuza gelir.

Konuta, içme suyuna, okul ve hastanelere gereksinim duyan bu ülke Güney Vietnam'a ilaç gönderdiği için Kuzey Amerika Dışişleri Bakanlığının onur listesinde yer almaktadır.

Kuşların ötüşünü taklit eden bir çıtırtı ya da insan sesi. Konuşma sık sık kesilmekte; suskunluk ve gerilim içinde dakikalar geçiyor, parmaklar tetikte. "Silah sesi miydi?" -"Hayır, ağaç çıtırtısı." Gözetleme postaları olağandışı en küçük hareketi bile bildiriyorlar. Her kuşkulu gürültü devriyenin yeniden yola koyulması için bir işaret olabilir. Burada dağların arasındaki bu derin uçurumun en ücra köşesinde çok uzaklarda bir selviye indirilen balta darbelerinin yankısını silah sesleriyle karıştırmak olasıdır, küçücük bir hayvan çalılıkta gizlice sokulmuş, davetsiz gelen bir askerinkine benzer gürültü çıkarabilir.

César Montes önüme Esso'nun bir haritasını açmıştı: Bana gerillaların Zacapa'dan farklı, yeni yöntemlerle çalışmaya başladıkları kuzey ve batıdaki yerli bölgelerini gösteriyor. Söylemesi çok kolay -haritaya bir bakıp, gerilla şurada ya da şurada işe koyulmalı demek- yapmaksa o kadar değil. Hayır, silahlı bir grup durumun patlamaya en hazır olduğu yerde, insanların siyasal açıdan açık bir durumda yaşadıkları ve artık sağ kalmanın bile tehlikeye girdiği yerlerde çalışır ve şu sıralarda Guatemala'nın birçok bölgesinde durum böyledir.

Birkaç gerilla silahları temizliyor; bazıları yemek artıklarını, konserve kutularını ve kağıtları gömüyor ve kamp ateşinin küllerini savuruyor; diğerleri ise alçak sesle sohbet etmekte. Biri doldurulmuş mataralarla nehirden dönüyor. César Montes anlatmayı sürdürüyor: "Sonuçta bu ülkede devrimin gidişini nüfusun yarısını oluşturan Kızılderililerin belirleyeceğini biliyoruz. İşimiz güç ve uzun vadeli. Dörtyüz yıldır Kızılderililer haklı olarak **Ladino**lardan -burada melezlere ve beyazlara böyle deriz- kuşkulanmaktadırlar. Ayrıca Amerikan müdahalesi, Pearce-Corps (Barış Birlikleri) ve askeri müdahaleye koşut görülmesi gereken bir engelin, kilisenin ardına gizlenmiştir. Turcios'un daha önce söylediği gibi, Guatemala tarım işçisinin sorununun ancak yerli halkın ülkenin siyasal yaşamına ve de mücadele yoluyla katılmasıyla çözülebileceğinin bilincindeyiz. Bu noktada ağırlığımızı koymalıyız. Maden dağlarındaki gerilla birliklerinde Verapaces, Alto ve Bajo Verapaz'dan yerliler ve diğer yörelerden tarım işçileri savaşmaktadır. Kızılderili saflarından devrim liderlerimiz vardır, örneğin **Pascual** dediğimiz ve kısa süre önce

şehit olan Emilio Roán López. Verapaces bölgesinde büyük etkisi olan bir liderdi."

Turcios'un ölümünden sonra **Pascual** FAR'ın ikinci komutanıymış. Protestanmış, İncil'i yaşayan bir adammış. "Burada, kampta gördüğün tüm arkadaşlar", diye sürdürüyor sözünü César "Kızılderilidir, tarım işçisi ve Katoliktirler, iyi Katoliktirler. Devrim ordusunda birkaç komünistin savaştığı gerçeği hareketimizin herhangi bir partinin silahlı kolu olduğu anlamına gelmez, hele Guatemala İşçi Partisi'nin (PGT) hiç. Kimsenin paralı askeri değiliz. Buradaki, yalın bir programı olan geniş yurtsever bir harekettir. Biz Guatemalalılar kendi kendimizi yönetmek istiyoruz. İster askeri, ister ekonomik ya da siyasal olsun her türlü yabancı müdahaleye karşıyız. Halkı devrim için örgütlemek istiyoruz. Gerilla büyük halk ordusunun çekirdeğidir. Olayın siyasal ve askeri yönlerini birbirinden ayırmıyoruz; hareketin askeri yönetimi siyasal yönetimiyle aynıdır. Biri diğerinden ayrılırsa bu, bazı ülkelerde görmüş olduğumuz büyük yanlışlıklara yol açabilir. İnsanlarımızı yalnızca ideallerini gerekçelerle savunmakla kalmayıp onları gerçekleştirmek için sipere de girecek duruma getirmek için çaba harcıyoruz."

César'la kampı dolaşıyor ve silahlara bakıyorum. Birkaç 45 kalibrelik Thompson makineli tüfek; birkaç Belçika Browningi ve İsveç ve Almanya'dan otomatik silahlar; İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma Garand tüfekleri ve birkaç M-1 karabina; efsanevi Colt 45. "Ordu silahlarımızı aldığını ve her karşılaşmada adamlarımızı öldürdüğünü söylüyor. Ancak bugüne dek Küba, Çek, Çin ya da Rus kökenli tek bir silah bile gösteremediler. Aynı biçimde saflarımızdan tek bir yabancı asker cesedi bile ortaya koyamadılar. Silahlarımız ordunun ileri sürdüğü gibi Küba'dan değil, bizzat ordu kökenlidir. Bunları ya baskınlarda ellerinden alıyoruz ya da onlardan, halkın nefret ettiği o kan emicileri kaçırarak veya mallarını kamulaştırarak ele geçirdiğimiz paralarla satın alıyoruz. Askerler de subaylar da silah satıyor. Bu subaylar ülkelerini satabildiklerine göre neden silahlarını da okutmasınlar ki?"

Geceleri bomba patlamaları kenti sarsmakta; teröristler güpegündüz kişileri ve evleri ateş altına almakta. 500'den fazla kişi ölümle tehdit edilmekte ve gazeteler okuyucularına her gün orası burası kesilmiş ya da yanmış bir halde sokak kenarında yatan ya da Montagu'nın sularında sürüklenen ceset sayısını bildirmekte. Yüzlerin büyük çoğunluğu tanınmaz, sonradan kimlikleri saptanamasın diye işkenceyle darmadağın edilmiş durumdadır. Gualán yöresinde balık tutmayı bırakmışlardır: balıkçıların sepetlerine çok fazla ceset takılmaktaymış. Sözümona komünist avı öylesine sertleşmiştir ki -daha küçük çapta da olsa- Endonezya'daki olayları anımsatmaktadır. Başkanlık kurdelesi Julio César Méndez Montenegro'nun göğsünde çaprazlanmaktadır. Gerçekte ise yönetim, sözde sivil bir hükümetin ardındaki askeri diktatörlüktedir. İktidar partisi üyelerinin bile askerler tarafından gerilla sayılıp, sonra da çarpışmada öldürülmesi sıkça görülmektedir;

Méndez Montenegro'nun partisinden bir askeri polis devriyesinin Sanarate'de yakalamış olduğu ve sonradan kurşunlarla delik deşik edilmiş bir halde, yanmış yüzlerle bulunan onbir yöneticisinin başına da aynı şey gelmiştir. Resmi olarak **Barış Yılı** ilân edilen bu bir yıldır ülkeyi bir sağ terör dalgası kaplamıştır. Görüldüğü gibi bu mezarlıklardaki barıştır. Ordu saflarından seçilen ve ordunun koruması altında eylem yapan terörist gruplar **'Komünist görüldü, komünist öldü'** sloganına göre hareket etmekte ve komünistlerle iktidar partisi üyesi ya da liberal görüşlü bir sağcı politikacı arasında pek büyük bir ayrım yapmamaktadırlar. Sendikal etkinlik, demokratik görüşler ya da salt genç olma Yeni Antikomünist Örgüt (NOA) tarafından tehdit edilmek ve öldürülmek için yeterlidir. Bu örgüt düşmanlarının sol elini ve dilini keseceğini resmen ilân eden ve sonra da bunu yapan bir grup gözü dönmüş katilden oluşmaktadır.

Terörist grupları bültenlerinde utkulu Guatemala ordusunun yanında savaştıklarını ileri sürerken edebiyat yapmamaktadırlar. Bu gruplar Kuzey Amerikalı "denizciler/kösele suratlılar"ın gerillanın kökünü kurutmak için Guatemala ordusuna verdiği görevleri, Vietnam'da eylem yapan **assassination teams** (suikast timleri) örneğine göre yerine getirirler. Suikastler, cinayetler, sistemli terör ordunun geçen yılın sonundan beri FAR ve 13 Kasım Hareketi'ne yönelik **Kuşatma ve Yoketme** adlı harekâtıyla eşgüdümlü gitmektedir. Savaşan devrimcileri soyutlamak ve dağlara sürmek için tüm köylerin çevresine bir **güvenlik kordonu** çekilmiştir. Ordunun köylerde kamu yararını korumayla ilgili planları yalnızca düşmanın ve kuşkuluların yok edilmesini öngörmemekte, yanı sıra demagoji de içermektedir. Gerillanın etki alanında yaşayan tarım işçilerine süttozu, ilaç ve vaatler dağıtılmaktadır. Izabal gölü yakınlarında yaşayan bir tarım işçisi şaka yollu "su alabilmek için gerillanın yakınlarda olması gerek", diye yorum yapmaktadır.

Ordunun son operasyonunda ölen FAR gerillalarından biri Otto René Castillo'ydu. Cesedini kavrulmuş bir durumda Zacapa'da buldular. Castillo Guatemala'daki genç kuşak ozanlarının en yeteneklisiydi. Sürgündeydi ("Sürgün üzerinde hüznün gezdiği sonsuz bir yoldur") ve savaşmak için geri dönmüştü. Kendi şehitliğini sezerek öngörüyle şöyle yazmıştı:

Haydi yürüyelim, vatanım, sana eşlik edeceğim,
Bana gösterdiğin dipsizliklere ineceğim,
Acı dolu kupanı içeceğim,
Görebilesin diye kör kalacağım,
Şarkı söyleyebilmen için dilsiz,
Ölmemen için öleceğim.

Gerilla ilk şoku atlatmıştır. "Ordu ve Yankee danışmanları tümüyle mekanik davranmaktadır", diye anlatıyor bana César Montes, "Mao'nun yazılarından gerillanın halkla ilişkisinin balıkla suyunki gibi olması gerektiğini okumuşlar. Sudan çıkarınca balığın öleceğini biliyorlar. Bunlar gerillayı da aynı yöntemle soyutlayabileceklerine inanıyorlar. Belki halkın bir bölümünün ya da tümünün gözünü bir süre için boyayabilirler, ama sonsuza dek değil. Tarım işçilerinin toprağa gereksinimleri vardır, oysa buna sahip değiller. Onlara ev gerek, ama hükümet kışla yapıyor. Guatemala'da yüzyıllardır birikmiş bir öfke patlayacaktır, patlamaya başladı bile."

Bizzat Guatemala başkan yardımcısı Clemente Marroquin Rojas resmi olmayan bir görüşmede bana gerekli nedenlerden Kuzey Amerika pilotları yönetimindeki bir Kuzey Amerikan uçak birliğinin Panama'dan kalkarak gerillaların bulunduğu düşünülen dağlık bir bölgeye Napalm attıklarını anlatmıştı; uçaklar Guatemala'ya inmeden Panama'ya dönmüşler. Şimdi Rocael ve diğer bir gerilla bana kendi gördüklerini anlatıyorlar. Ağaçlar ve halfa tarlaları üç, dört gün boyunca yanmış. Yanıcı jelatin ağaçları köklerine kadar yakıp kül etmiş, toprağı harap etmiş ve ardında kapkara, kömürleşmiş taşlar bırakmış. Bombalar donanma fişeği gibi patlamakta ve her yana sıçramaktaymış. Akkor halindeki bir yığın köpük dağlardan aşağı akmış ve nehre karışmış. Değdiği herşeyi tutuşturuyormuş. "Doğuda, Teculután'da bulunuyorduk ve doğudan yükselen dev alevleri gördük. Fundalıklar nasıl da yanıyordu! Herşeyi 300 metre uzaklıktan, oldukça korunmuş bir kaya yarığından izliyorduk. Bombaları hava kuvvetlerinin bir uçağı atıyordu. Patlama geleneksel bombalardan daha az şiddetliydi. Birkaç gün sonra gerillalar Alejandría dağlarında yaklaşık Rio Hondo'nun tepesinde, yangından kavrulmuş bitki örtüsünün ortasında kömürleşmiş beş ceset keşfettiler."

Napalm sayesinde yetkililer Ronald Harnberger'in Teculután kıyısına gömülmüş cesedini de buldular. Yangın nehrin daha aşağılarında başlamış ve kıyı boyunca ilerlemiş. Gizlenme yerinin bulunduğu ıslak toprak dikdörtgene ulaşmış. "Hornberger Vietnam savaşından kalma eski bir deniz eriydi", diye anlatıyor César Mentos. "Bize gelerek gazeteci olduğunu söyledi; sözde bir yazı malzemesi arıyormuş. Çok güven veren bir havası vardı. Birkaç gün boyunca onunla dağlarda sohbet ettik. Söz arasında başkentten bazı isim ve adresler veriyordu. Bir, iki gün sonra bunları kontrol ettik ve belirtilen kişilerden hiçbirinin onu tanımadığını, adını bile duymadıklarını saptadık. Ayrıca eşyalarını bıraktığı yer konusunda da bize yalan söylemişti. Onu bizi harekete geçiren siyasal görüşler değil, yalnızca savaşımızın askeri yönleri ilgilendiriyordu. Tüm soruları özel askeri sorunlara yönelikti. Eksiksiz biçimde silahlanmıştı ve tüm silahları kullanmada üstüne yoktu. Teçhizatının bize bir armağan olduğunu söyledi. Onu idam ettik. Gömleğinin altındaki kemerde denizcilerin adam asmak için kullandıkları naylon bir ip bulduk."

Akşam oluyor. Son iki, üç gündür olduğu gibi bugün de quetzal kuşu gerillalarla randevusuna gelmedi. Beyaz göğsü ve görkemli tüyleriyle kampın üzerindeki dağlarda arta kalan bir parçacık gökte belirivermişti. Quetzal Guatemala'nın ulusal simgesidir. İspanyollar Mayaları yendiğinde sesini yitirdiği söylenir. Kimileri de aslında sesini yitirmeyip, yenilgiden beri ötmeyi bıraktığını öne sürerler. Quetzal kafese kapatılamaz. İki gün tutsak kaldıktan sonra ölür.

1967

İşkence ve Kurtuluşun Aşamaları

Güney Amerika'nın güneyindeki ülkelerde işkence alışkanlık haline gelmiştir. Diktatörlükler gözdağı vererek bilgi sızdırmak, insanları yıkmak ve korku saçmak için bundan yararlanırlar. Herkes her an adı bile sorulmadan ya da tutuklanma nedeni bildirilmeden işkence kurbanı olabilir. İşkence etkilidir, demektedir iktidardakiler, bu yüzden de iyidir. Ne var ki zafer her zaman da işkence araçlarının olmaz.

Buradaki onlardan daha güçlü bir adamın öyküsüdür.

Genç Peronistler 1967 başında Montevideo'da kongrelerini yaparken oybirliğiyle orada bulunmayan bir mücadele arkadaşlarını, Jorge Rulli'yi onursal başkanlığına seçtiler. Jorge Rulli o sırada hastanede yatıyor ve ölümle pençeleşiyordu. Polis ona Buenos Aires dışında bir yerde 70 saat boyunca aralıksız işkence etmiş ve onu canlı bir enkaza çevirmişti. Bana tüm yaşadıklarını anlattığında henüz serbest bırakılmıştı. İşte onun çifte zaferinin öyküsü. Adeta mucize sonucu sağ kalan bu adam yaşam hakkının elinden koparılıp alınmasına izin vermemiştir. Jorge Rulli öyküsünü ikinci kez anlatmaktadır. İlkini daha hastanedeyken avukatlarına aktarmıştır. Bazan sesi titriyor, konuşmayı kesip bir an duruyor ve "herşeyi anımsamam güç oluyor", diyor. Birkaç yıl önce tanıştığım dostum hapiste yaklaşık otuz kilo vermiş. Şimdi ise çok daha zayıf, üstelik işkence içine işlemiş, onu ezip geçmiş, ona damgasını vurmuş. Bana kahve koyarken elleri titriyor, ayağa kalkarken bana çarpıyor, yere düşen çakmağı alamıyor, birşey içerken ve yerken dikkat etmesi gerekiyor. Kurban rolünü oynamak istememekte. Bunun siyasal mücadelesinin bedeli olduğunun ve insanın devrimci, siyasal bir inatlaşmaya girdiğinde hep üste vermesi gerektiğinin açıkça bilincinde.

1960'dan bu yana toplam üç yılı hapiste geçmişti. Birileri çamur attığı ya da bir greve katıldığı için pekçok kez işini yitirmişti. Eğitimini tamamlamasını engelleyen uzun tutukluluk döneminin hiç de o kadar önemli olmadığı sonucuna varmıştı, çünkü zaten artık veterinerlikle ya da ülkenin ve halkın kurtuluşu için ivedilikle gerekli olmayan başka herhangi birşeyle ilgilenmiyordu. Geçimini sağlamak için ayak işlerinde çalışmış, anketçi olarak kapı kapı dolaşmış ve gazetecilik yapmıştı. Bir gün Buenos Aires bölge polisi ona telefon etmiş. Çalıştığı derginin muhabiri olarak onu Ramos Mejía'da **çok özel** bir olayı ilk kişi olarak aktarabilmesi için çağırmışlar. Rulli oraya gitmiş. Aslında bu bir tuzakmış. Askeri rütbe işaretlerini ve yıldızlarını gömleklerinden sökmüş, üniforma ceketlerini, kasketlerini ve palaskalarını çıkarmış olan federal polis onu Pazo sokağında bildirilen evin karşısında bekliyormuş. İlk silah seslerini duyduğunda kaçmaya çalışmış. Kurşunlar kulağının dibinde vınlıyormuş. Av, birbuçuk kilometre ilerde, bir işçi mahallesinde tek tek duran evler ve sokaklardan oluşan bir labirentte, boş arsalarda sürmüş. Orada oturanlar evlerinden çıkıp ağızları açık seyrediyorlarmış. Bir sürü küçük oğlan bağırarak peşinden koşuyormuş. Patırtıyı duyunca her köşeden çıkmışlar ve polise kaçağın izini göstermişler. Giden bir otobüse atlamak istemiş, kıl payıyla ezilmekten kurtulmuş. Çocuklar peşini bırakmamışlar. Halkın arasına karışmasını ya da bir eve sığınabilmesini engellemişler.

Bacağıma bir kurşun yemişim, farketmedim bile. Savaşta benzer olayları bilirsin. Birinin kolu kopar, ancak yirmi metre ötede farkeder. Koşarken çok kızışmışım, herhalde bu yüzden kurşunu hissetmedim. Uyluğumu delip geçmiş,

oysa ben ne birşey görüyor ne de duyuyordum. Kendimi korkunç yorgun hissediyordum. Koşmayı sürdürmek için olağanüstü çaba harcamam gerekiyordu. Artık bacaklarımın gitmediğini farkettim. Polis elli, yüz metre kadar yaklaşmıştı. Tümüyle tükenmiş bir halde yürümeyi sürdürdüm. Araba ve bisikletlerle yaklaştılar. Bir kamyonun arkasında beni yakaladılar. Bana ilk ulaşan bir subaydı. Tabancasının kabzasıyla başımda beş yara açtı. Neredeyse bilincimi yitiriyordum; kan içinde kalmıştım. Beni bir kamyona çektiler, bacağımdaki deliği hâlâ farketmemiştim.

Bir taksiye bindirilir, kusar. Onu Ramos Mejía'da bir hastaneye, oradan da Haedo Cerrahi İhtisas Kliniğine götürürler. Doktorlar hâlâ duyup duymadığını anlamak için tabanlarına birşeyler batırıp vururlar. Kusma ve baygınlık nöbetleri arasında, acı ve kan içinde Rulli bilincinin açık olduğu bir anda adını haykırır, ismini kaydetmelerini ister. Belki de yaşamını bu kurtardı. Bir gece polis tarafından alınıp götürülen Felipe Vallese ortadan ardında hiçbir iz bırakmadan kayboldu.

Doktorlar bana yardım edeceklerine söz verdiler. Yanında iki doktorla bir emireri beni bir hasta yatağında bir sürü polisin durduğu çıkışa götürdü: "İşte alın; isterseniz yatakla ve diğer şeylerle birlikte alın." Günah doktorlardan gitmişti.

Onu polis komiserliğinin bir kamyonetine yatırırlar. Onunla birlikte giden yedi polis şimdiden başına geleceklere sevinmektedir: "Makineye gireceksin, arkadaş; yaptıklarına daha çok pişman olacaksın." Ramos Mejía karakoluna varırlar. Önce orduevine gidilir, ortasında bir sandalye olan küçük bir salona. Çevresinde yaklaşık yirmi polis durmaktadır, hemen hepsi de üniformasız. Çapraz sorgu başlar, yanıtlamasına fırsat kalmadan soru üzerine soru. Tehditler, birkaç yumruk. Aslında nereye gitmek istiyordun, niyetin neydi, kimsin sen, adını, adını söyle. Bir polis öldürdün, bir polis öldürdüğünü itiraf et. Çevresini sararlar. Sandalyesini devirirler, aynı anda da ona vurmaya başlarlar. Ağzını açtırmazlar. Rulli artık federal polisin kendisini, bir polis öldürdüğünü belirterek bölge polisine teslim ettiğini anlamıştır. Bunu uydurmuşlardır, ancak bu iddia hemen hemen bir linç emridir. **Güvenlik güçlerinin** birlik ruhu bunu gerektirmektedir. Şehit olan arkadaşın öcü alınmalıdır.

Kendimi kıstırılmış, tümüyle çökmüş, umutsuzca yitik hissediyordum. Evet, tam öyle. Umutsuzca yitik. Ancak bununla birlikte de kendimi güçlü hissediyordum. Diyebilirim ki, içimde doğaüstü bir güç vardı, kendimi fiziksel olarak yalnız, yapayalnız hissetmeme, tümüyle umutsuz ve bana elektrik vereceklerinden emin olmama karşın siyasal -bunun da ötesinde- dini bir fanatizm. İnsan polisler arasında yapayalnızken, bir polisi öldürme suçlamasının ne demek olduğunu açıkça biliyordum. İnan bana, kendimi güçlü hissediyordum, çünkü daha sonra olacaklar karşısında güçlü olabilmek için ken-

dimi toparlamam, başımı yeniden dik tutmam, sıkı basmam gerektiğini anlamıştım. Kafamdan fiziksel olarak dayanamayacağım düşüncesi geçiyordu. Anlıyorsun, değil mi? Bu itiş kakış bitmeliydi. Bu yüzden gözümü kararttım ve umutsuzluk içinde haykırdım: "Durun bir dakika, yalnızca şefinizle konuşurum." Onlara, "Siz nasıl bir zalimler ordusundansanız, ben de bir ordunun, Ulusal Kurtuluş Ordusunun üyesiyim", dedim. Bu düpedüz çılgınlıktı, ama o anda it sürüsü beni bıraktı. Biri, sonradan komiser olduğunu anladım, üzerime atıldı ve var gücüyle girişti. Histerik bir tavırla bana bağırdı: "Seni gidi palavracı, seni! Bu sana pahalıya malolacak. Tam da tehdit edecek adamlara çattın! Bizi tehdit etmek ha!" Ansızın durdu. Yüzü kıpkırmızı olmuştu. Dışarı çıktılar.

Giderken **yumuşatmaya** başlama emrini de verirler. Geceyarısı olmuştur. *"Direncini kırın"*, der subay dört polise, *"Ona elektroşok verilecek. İşini hepten bitirmeyin, asıl patırtı daha sonra kopacak."* Rulli'nin üzerinde yalnızca fanila ve külotu kalmıştır. Gömleği parçalanmış, elleri kelepçeli, gözleri bağlı. çıplak ayak. Başındaki sargıdan kan fışkırmaktadır.

Herzamanki gibi şahinler ve güvercinler vardı. Bana sanki aralarında tartışıyorlarmış gibi geliyordu. Biri bana dönerek: "Nasıl oluyor da Peron'dan hâlâ birşeyler bekliyor, bu züppe için savaşıyorsun", derken bir diğeri Peronist olduğum için bana boktan herif diye haykırıyordu. "Sen düpedüz salaksın", diyordu biri, "Kendini kullandırma. Peron'un İspanya'da keyfi yerinde; çok kıyak yaşıyor, sense burada yaşamını tehlikeye atıyorsun." Diğeri yeniden tüm Peronistlerin orospu çocukları, teröristler, arkalarında bir aile bırakan zavallı polislerin katilleri olduğunu haykırıyordu. "Yok", diyordu bir üçüncüsü, "tüm Peronistler bir değil, aralarında fark var; ben de Peronistim, oysa bu adam Peronist değil ki, bu düpedüz terörist, katil bu." Birincisi söze girerek, "Eğer Peronistsen neden bu kadar ileri gidiyorsun? Enayi yerine konduğunu görmüyor musun?" diyordu. Bu böyle yaklaşık bir saat sürdü. Konuşurken enseme, böbreklerime, yüzüme sert darbeler indiriyorlardı. Hiç durmadan gafil avlayıp vuruyorlardı. Yumruğu bu yandan beklerken öbür yandan geliyordu; dönersem arkamdan yiyordum. Bu sırada hiç durmaksızın konuşuyorlardı; yumrukları da aralıksız iniyordu. Siyasal bilinci yıkmak için her yola başvuruyorlardı. Amaçları moralimi çökertmekti, ağzımdan bilgi almaya çalışmıyorlardı.

Rulli kendisini toparlar ve ağzından hiçbir şey alamayacaklarını söyler.

"Peki, seni nereye götürdüğümüzü biliyor musun?"

"Elbette biliyorum."

"Nereden biliyorsun"

"Bir tek ben değilim ki; birçok kişinin başına aynı şey geldi, beni nelerin bek-

lediğini biliyorum. Benim de sonum Felipe Vallese gibi olacak. Ben de dayanamayacağım."

Ona bunu dert etmemesini söylerler; dayanması gerekene dayanacaktır, bunu sağlamak için işkence sırasında doktor bulundurmaktadırlar. Sonra subay yeniden içeri girer.

"Ne dedi, biliyor musunuz, şef?" diye yetiştirirler ona.

"Tanrıdan yakardığı tek şey, bizi rezil etmek için işkencede ölmek, hakkımızda dava açsınlar diye."

Yeniden küfür ve yağmur yağmaya başlar.

Sonra gözlerimi bağladılar ve beni bir kamyonete attılar. Yerde yatıyordum, ayaklarını üzerime dayamışlardı. 25 Mayıs caddesinden (Avenida) gidiyorduk, çünkü yol boyu karnaval alayının yanından geçiyorduk. Gülüşmeler, sokak orkestralarının müziğini, kaynana zırıltılarının ve borazanların gürültüsünü duyuyordum. "Başkalarının nasıl eğlendiğini iyice dinle. Bu yaşamında duyup duyacağın son karnaval olacak." Beni indirdiklerinde otlara bastım. Demiryoluna yakın bir yerlerde olmalıydık. Ateş edecekler diye bekliyordum.

Onu bir eve götürürler. "Gürültü yapma, çocukları uyandıracaksın", demektedir aynı sesler. "Artık deminki polisler olmadığımızdan habersiz", diyorlar ona duyurabilecekleri kadar yüksek sesle. Onu bir yatağa sürüklerler. Ona sanki havada uçuyormuş gibi gelmektedir. Rulli bir beyin sarsıntısı geçirmektedir. Onu lastik bir örtü üzerine yatırırlar, kollarını ve bacaklarını sıkıca bağlarlar; daha önce el ve ayak bileklerine lastik kolluklar geçirmişlerdir. Şimdi gömleğini tümüyle yırtmışlardır. Rulli sağ ayağının ikinci parmağına bir tel sardıklarını hisseder. Diğer uç elektroşok aygıtına bağlıdır. Radyonun sesi sonuna kadar açıktır. Göğsünü kalp hizasında suyla ıslatırlar ve ardından da cehennemin kapıları açılır.

Bağıramıyordum, çünkü ağzıma, tam bilemiyorum, bir çarşaf ya da bir bez tıkmışlardı. Kalbime, cinsel organlarıma elektrik verdiler ve elektrotları tam bacaklarımın arasına yerleştirdiler. Şoklar ısırık gibi, etini parçalıyor, sanki etlerini lokma lokma koparıyorlar. Ancak böyle uç durumlarda görülen bir aşırı duyarlılıkla seslerini seçebiliyordum. Her an o dördünün kimliğini tam olarak, gözlerimle görüyormuşçasına saptayabiliyordum. Galiba sinirlerim açığa çıkmıştı. Bana şokları veren tip normal bir insan değil, bir sırtlandı. Boyuna güldüyordu. Başlamadan önce bana şöyle dedi: "Ne yazık ki seni hemen sorguya çekmemiz gerekiyor. Yoksa, tam güzelce bağlıyken seni önce gö... si... Ne hoşuma giderdi." Bunu pekçok kez tekrarladı, hep farklı biçimlerde. Bu düşünebileceğin en korkunç aşağılanma. Aylarca bunu kimseye söyleyemedim. Uzun süre peşimi bırakmadı. Olaylar daha sonra hastanedeki kâbuslarımda ikide bir yüzeye çıkıveriyordu.

Biri radyonun başındadır, diğeri de elektroşok aygıtını kullanmaktadır. Üçüncüsü ise sürekli aynı anda başka birine işkence eden başkent polisiyle telefonlaşmaktadır. Dördüncüsü, şef, yatağın yan tarafında oturmakta, soruları sorup yanıtları not etmektedir. Rulli yadsır. *"Böyle şeyler yapmaya utanmıyor musunuz?"* Yeni bir şok, sonra yeniden soluk alıp konuşabilmesi için birkaç saniye mola; sonra yeniden sorarlar, bir şok daha ve böyle sürüp gider: Polisi kim öldürdü? Silahı kim çaldı? Arabayı kim çaldı? Bu görevleri üstlendiğini itiraf et. İsimleri istiyoruz, ilişkide olduğun, birlikte çalıştığın kişilerin listesini. Kimlerle bağlantın var? Nerede buluşuyorsunuz? Nereye gidiyordun? Nereden geliyordun? Beyaz bir Peugeot, o senindi, itiraf et. Bunu kim yaptı, şunu kim yaptı? Karakola kim ateş açtı? Kırmızı bir araba, arkadaşın kırmızı bir arabadan sözediyor. Konuş artık, konuşursan senin için daha iyi olur, öbürü ötmeye başladı bile, öbürü herşeyi anlattı. Haydi saçmalama, bize mazlumu oynama, bok herif, konuş artık.

Uydurma ölü polis öyküsünü girizgâh olarak kullanıyorlardı. Zayıf bir nokta arıyorlardı. Gücüm kesiliyordu, giderek karşı koyamayacağımı hissediyordum. Bir aptallık yaparsam bu, Peronist hareketten kişileri ve belgeleri ele vermemi amaçlayan yeni sorulara çıkış noktası olacaktı. Soğukkanlılığıma, o çılgınlığın ortasında net bir biçimde düşünmemi sağlayan yüreğimin ta derinliklerindeki o bir parçacık soğukkanlılığa bugün bile şaşıyorum. Hapisteyken işkence görmüş pekçok kişiyle konuşmuştum. Bazıları bu sorunla ilgili düşünceleri kafalarından atmaya çalışırlar, bununla yüzleşmezler, oysa ben daha o zaman bunun her an benim de başıma gelebileceğini biliyordum. İnsanın polisin eline geçse bile kendisini savunabileceğini, işkence masasında bile bir plan yapıp bunu uygulayabileceğini, düşmanı aldatmanın, onunla savaşıp yenmeye çalışmanın mümkün olduğunu kavramıştım. Bu aşağılık heriflerin bilincimi yıkmaya, yoketmeye çalıştıklarını hissediyordum ve herşeyi iyice ölçüp tartıyor, herşeyi kavrıyor, olayları daha önce hiç görmediğim bir açıklıkla görebiliyordum. Karımı bir daha hiç göremeyebilirdim, bunu biliyordum, kızımı ve arkadaşlarımı da bir daha asla göremeyebilirdim, bunu da biliyordum. Bir daha kimsenin yüzüne bakamayabilirdim. Ve adam olarak da artık hiçbir işe yaramayabilirdim. Bu düşünce beni korudu. Ancak susarak kazanabileceğimi farkettim. Konuşursam herşeyi yitirecektim, herşeyi.

Rulli onların yorgun düşeceklerinden emindir. Çapraz sorgulama sonsuza dek süremez ya. Zaman kazanmaya çalışır, ancak altınla ölçülebilecek zamanı. Pekçok kez konuşacağını söyler. İşkence kesilir. Sonra duraksar: "Peki... tamam. Ne öğrenmek istiyorsunuz?" İşkence yeniden başlar.

Yığınla isim uydurdum. Gelişigüzel değil elbet. Kolejden sınıf arkadaşlarının soyadlarını değiştiriyordum, şuna bir çift t, diğerinin soruna bir t,

kafalarını karıştırmak için az rastlanan soyadları seçiyordum. Ya da politikayla kesinlikle hiçbir ilgisi olmayan tanıdıkların adlarını veriyordum, onları da isimlerin ve yüzlerin yerlerini değiştirerek tanımlıyordum. Unutmamak için uydurduğum her kişiyi gözümün önünde canlandırıyordum, çünkü tanımlamaları defalarca tekrarlamaya zorluyorlardı. İnsan kafasında somut olarak canlandırmadan asla kimseyi betimlememeli. Birçok yerde çelişkiye düşmeme karşın esaslı yalanlar uydurmuştum. Öyküler uyduruyor, gerçekte yalnızca muhalif kanatta bulunduğum sağcı sendikaya etkin üyelikten sözediyordum. Sonra duraksıyordum: "Daha fazla birşey söyleyemem, ben iğrenç herifin biriyim." Böylece zaman kazanıyordum. Onlara dönüp, "Öttüklerimi yazmanızı istemiyorum, yalnızca dinleyin, yoksa tüm dünya beni hain olarak aşağılayacak", diyordum. Ve sonra da onlara hiçbir şey imzalamayacağımı söyledim. Bunun üzerine beni yeniden elektriğe bağladılar. "Peki, peki, imzalayacağım." Ve sonra bir öykü daha uydurdum. Hep aynı şeyi düşünüyordum: Nasıl olsa yorulacaklar, nasıl olsa yorulacaklar. Elektrik şokları beni deli gibi havaya sıçratıyordu. Çıkıklardan kelepçeli ellerim davul gibi şişmiş ve omurgam zedelenmişti. Şiddetli kasılmalar, leğen kemiğinin yatağa tekrar tekrar çarpması bir omurganın dayanabileceğinden çok daha sertti. Disklerden biri sıkışıp yırtılmış.

Kramplar işkence edilenin soluğunu kesmektedir. Kalbine her şok verişlerinde Rulli olduğundan daha fazla etkilenmiş gibi yapmaktadır. Yerinden fırlamaya çalışmakta, kaskatı kalmakta ve soluk almamaktadır. "Durun, durun, bu soluk almıyor." Ağzındaki tıkacı çıkarıp midesine yumruklar indirirler. Rulli sanki yeni kendine gelmiş gibi soluğunu verir. Ancak kısa sürede bu küçük hileden de vazgeçmek zorunda kalır. Çünkü her defasında bedeninin hâlâ tepki verip vermediğini görmek için testislerine elektrik vermeye başlamışlardır. Sonunda hiç tepki veremez duruma gelir. Soluğunu tutmasına gerek kalmamıştır. Artık soluk alamamaktadır. Artık bedeni de elektroşoklara yanıt vermemektedir. Onu çözerler, düşer, düşerken yatağa tutunur. O anda bunun polisin kullandığı demir ayaklı karyolalardan olduğunu farkeder.

Sonra iki gün iki gece karakolda küçük bir odada kaldım, çevremde birbiri ardınca vuran, küfür, tehdit eden, aşağılayan bir düzine polisle: "Federal polistekilerin onu canlı yakalamak gibi bir salaklığı nasıl yaptıklarını bir türlü anlayamıyorum; bacağına ateş edeceklerine kafasına bir kurşun sıksaydılar ya; alı, neden ben de orada değildim." Yüzüme, göğsüme tükürüyorlardı. Silahlarını dolduruyor ve tetikle oynuyorlardı: "Alı, korktun galiba." Silahlarını tekrar tekrar dolduruyorlardı. Biri beni kollarımdan sımsıkı tutarken diğeri eline bir bıçak alıp bana atıyordu. Cinsel organlarıma yapışıp bıçakla oynamaya

başlıyordu. Bu sırada onları bir vuruşta kesebileceğini söylüyordu. Susuzluktan neredeyse deliye dönmüştüm.

Onu bir rastlantı kurtarır. Karısı aldığı güvenilir bir haberden karakolda olduğunu kestirmiştir. Onun oraya gelişi polisleri şaşkına çevirir. Öylesine afallamışlardır ki orada olduğunu yadsıyamazlar bile. Onu Buenos Aires'e federal polis merkezine götürmeye karar verirler: *"Eğer hâlâ Tanrı'ya inanıyorsan"*, diye öğüt verir ona polis komiseri, *"ona dua et, çünkü oraya varana kadar başına gelebilecek en iyi şey ölümdür."* Üç gün öncesinin tarihi atılmış bir ifadeyi imzalaması gerekir. Yargıç son anda duruma el koyar; onu Ramos Mejía'dan çıkarırlar.

San Martín hastanesinde doktorlar beni ölüme terkedeceklerdi. Herşeyi kusuyordum, maden suyunu bile. Yazdıkları hastalık öyküsünde elektroşokların açtığı yanık yaraları yeralmıyordu. Kusma günden güne artıyordu. Yalnızca safra çıkıyordu, çünkü içimde kusacak birşey kalmamıştı. Bilincim zaman zaman yerine geliyordu. Birara doktorun yorumunu duyar gibi oldum: "Tüyecek fırsatı kollamak için hasta numarası yapıyor. Yakınları kusma refleksini uyaracak birşeyler getiriyor, belki de ilaç." Onuncu gün arkadaşlar beni tanıdık bir doktora muayene ettirdiler. Bir gün sonra bir kan tahlili daha yaptı. Doktor ilk seferinde yanıldığını sanarak muayeneleri iki kez tekrarladı. Sonuçlar üre normalde % 0,30 olması gerekirken %6'ydı, potasyum ise 8 gramdı. Karıma beni buradan çıkarması gerektiğini, yoksa öleceğimi söylemiş. Sonra beni İtalyan hastanesine götürdüler ve yapay böbreğe bağladılar.

İdrarında kan vardır. Sol gözü iltihaplanır, onu yitirir. Enfeksiyon sağ göze de geçer. Tabanlarındaki sinir iltihaplanması yüzünden ayaklarının üzerine basamamaktadır. Kalçasından aşağı kasları erimektedir. Böbrekleri iflas etmiştir. Her gün 12 saat diyaliz makinesine bağlanmaktadır. 25 arkadaşı kan verir. Yapay olarak beslenmektedir ve sonda takılmıştır. Bir diski parçalandığı için eğilememektedir. Bedeninin alt yarısı tahta gibi serttir. Sık sık yapılan kan nakillerinden hepatit olmuştur. Polis onu üç kez doktorların onayı olmaksızın hastaneden çıkarmaya çalışır: *"Haydi giyinin ve bizimle gelin."* Hastane sendikasından arkadaşların dayanışması sayesinde bu engellenir. Dördüncüsünde polis onu zorla alır ve yarı çıplak Villa Devoto hastanesine götürür.

İtalyan hastanesinde arkadaşlar başımda nöbet tutuyorlardı. Çeşitli gruplar nöbeti adam başına haftada bir gelecek biçimde paylaşmışlardı. Beni kurtaran tek şey Peronist hareketin artan baskısı ve arkadaşların dayanışmasıdır. Peronist hareketin diğer gruplarıyla ve diğer siyasal eğilimlerden arkadaşlarla tüm çatışmalar ve anlaşmazlıklar geçmişte kalmıştı. Yaşadıklarım bana önemsiz şeyler yüzünden bölünmememiz gerektiğini öğretmişti. Bu önemli bir dersti.

Hıncahınç dolu bir salonda istinaf mahkemesi Rulli'yi kanıt yetersizliğinden be-

raat ettirir. Rulli yeniden serbesttir. Hapisten çıkışının ertesi günü karısı sinir krizi geçirerek bir akıl hastanesine kaldırılır.

Beni yumuşatırken, yani işkenceye başlamadan önce polislere ezilenler için, yani yokluk çeken ve boğaz tokluğuna başkalarına işkence eden kendileri için de mücadele verdiğimizi söyledim. Onlara tarihin bizi haklı çıkaracağını söyledim. Güldüler ve biri dedi ki: "Bu sefer idealizmin yüzünden elimize düştün, bir daha ki sefere de hırsızlık yüzünden düşeceksin." Bunun anlamı şuydu: İşini bitireceğiz; günün birinde bir baskında seni yakaladığımızda, başkaları için değil kendin için çalışıyor olacaksın. Diğer bir deyimle: Kendi arkadaşlarım tarafından dışlanacaktım. Karakoldan adi suçlu ya da hain olarak çıkacağımı sanıyorlardı. O zaman kesin olarak anladım ki, polis bilgi sızdırmak için değil, kişiyi moral açıdan çökertmek amacıyla işkence yapmakta.

İnsanlık onurunu yeğlemek ölümü seçmek demektir. Kamyonetten inerken buradan sağ çıkamayacağını anlar ve bu nedenle de onuruyla ölmek ister. İşte bu istek paradoksal biçimde onun şimdi yaşamını onuruyla sürdürmesini sağlamıştır.

1968

Yukarı Paraná'daki Yeni Efendiler

İktidarın emperyalist yapısı kendini yalnızca ezenle ezilen arasındaki ilişkiyle ortaya koymaz: Kendileri de sömürgeleştiren sömürgeleşmiş sömürgeciler ve sömürgeler vardır. Yürüyen, koşan, uçan sınırlar vardır.

Burada, Yukarı Paraná'daki yakılarak açılmış ormanın yükselen dumanları altında -buradaki diğer pekçoğu gibi- ancak kısa bir süre önce kurulmuş küçük bir köydeyim. Köydeki tek otelin sahibi Seu Zacarías olayı biraz abartmakta. Otel mumlarla aydınlatılmakta, yemekler odun ateşinde pişirilmektedir: Yatak takımı, duvar, tuvalet yoktur. Örümcek ve kertenkeleler odaları ayıran alçak bölmelerin üzerinde koşuşturmakta. Seu Zacarías girişe üzerinde otelin adının parladığı plastik bir tabela yerleştirilmiş: **Lapacho Hilton.**

Lapacho Hilton sürekli olarak burada, Paraguay topraklarında şanslarını denemek için Paraná, Santa Catarina ve Mato Grosso'dan gelen Brezilyalı tarım işçileriyle dolu. Gece olmuştur, yatağımda yatmaktayım, ormanın sesleri komşularımın sohbetlerine karışmakta. Aklıma Oswald de Andrades'in bir cümlesi geliyor: *"Brezilya 'elvada' diyen ağaç ve insanlarla dolu federatif bir cumhuriyettir..."* Bölmenin öbür yanında Paraná Federal Devletinden bir tarım işçisi koruyucu meleğinin ancak Tanrı ona izin verirse aşağı indiğini, izin vermezse inemediğini anlatmaktadır. Adam bir gece düşünde Tanrı'nın ta kendisini gördüğünü ve Tanrı'nın ona eğer o zamana kadarki gibi yaşamayı sürdürürse kendisini cehennemde, "hem de tepetaklak" bulacağını söylediğini anlatmaktadır. Dediğine göre Tanrı ona şöyle demiş: *"Gözlerinle görüyor kulaklarınla duyuyorsun, ancak yüreğinde hiçbirini barındırmıyorsun."* Ve uyandığında çıplakmış, titreyerek diz çökmüş ve Tanrı'nın öfkesini yatıştırmak için dua etmiş.

Görünen ve görünmeyen istilalar

Brezilya tenha bir ülkedir. 100 milyonluk nüfusunun çoğu kıyıda yaşamaktadır. İç bölge sınırsız büyük topraklardan, cangıllardan, keşfedilmemiş enginliklerden oluşmaktadır... Oysa içerilerdeki birkaç üretken bölge sürekli değişmektedir. Şu sıralarda kahve ve diğer ürünlerin plantasyonları Paraguay'a doğru kaymaktadır; güneye, Uruguay'a doğru ise dev sığır çiftlikleri yayılmaktadır.

Brezilyalı hayvan yetiştiricileri Uruguay'ın sınır bölgelerinden Artigas, Rivera ve Cerro Largo'nun epeyce bir bölümünü topraklarına katmışlardır. Uruguay yasaları yabancılara toprak satışını kısıtlamamaktadır. Parlamentoda iki yasa tasarısı tartışmaya açılmıştır. Amaçları Brezilya istilasını durdurmaktır. Kuşkusuz görünmez bir istila sözkonusudur, çünkü kuzey sınırlarımızdaki bölgeler bomboştur ve el değiştiren, işlenmemiş toprakların mülkiyet haklarıdır.

Oysa Paraguay'da istila artık gözle görülür duruma gelmiştir. Toprak spekülatörü rolüne girmeye karar verdim. Farklı bir havaya büründüm ve birkaç hafta boyunca yalnızca Portekizce konuşarak kredi ve vergilerden, toprakların verimliliğinden, ücret giderlerinden sözettim. Yavaş yavaş Paraguay tarafında Yukarı Paraná bölgesinde

ilerliyordum. Hareket noktam İguaçu şelaleleriydi ve kuzeye doğru ilerleyerek Mbacarayú dağlarının eteklerine ulaştım. Zengin girişimcilerle ve buralara yeni yerleşmiş yoksul insanlarla sohbet ettim; hep ormandan yeni açılmış tarlalar boyunca ilerleyerek kamyon, otobüs ya da atla yolculuk ediyor ve fiyat önerileri topluyor, toprak fiyatları üzerine söyleşiyordum: Kriz ve siyasal istikrarsızlığın köşeye kıstırdığı Uruguaylı bir büyük toprak sahibi. Sözün kısası tüm yörenin artık Paraguay'a ait olmadığını gözlerimle gördüm. Sınır Paraná'nın ötesine, yaklaşık 100 kilometre kadar batıya atlamıştı. Burada artık yalnızca Portekizce konuşulmakta, ödemeler Cruzeiro ile yapılmaktadır. Bu büyük toprakların efendileri Brezilyalılardır.

Toprağın hiçbir değeri yok, sığırlarsa o ölçüde değerli

Büyükbaş hayvanlar daha önce sınırdan Brezilya'ya kaçırıldığı için Uruguay'ın kuzeyindeki büyük topraklar bomboştur. Eriyip gitmekte olan Uruguay Pesosunun uğradığı değer yitimi şu işlem üzerinde kesin etkili olmuştur: Brezilya tarafında sığırlara hemen hemen üç katı fiyat ödenmektedir. Öte yandan Uruguay tarafında toprak Brezilya'dakinden beş kat daha ucuzdur. Son yıllarda yaklaşık yarım milyon sığırın Uruguay'dan çıkıp Brezilya'nın soğuk hava depolarına gittiği tahmin edilmektedir.

Geçen yıl Brezilya'da et pazarlamasını ve dışsatımını ellerinde tutan uluslararası soğuk hava depoları ciro ve kârlarını epeyce yükseltmişlerdir. Donmuş et Brezilya'nın dışsatımı yapılan hammaddeleri arasında dördüncü sırada yeralmaktaydı. İşlenmiş et üretim sektöründe, et konservesi çekilmiş kahveyle yarışmaktaydı. Swift ve Amour firmalarına ait Deltec International ve Şikago'dan Wilson soğuk hava depoları bu pazarın iki 'baş' kârcısıdır; daha düşük oranda Anglo ve Frankfurt'tan bir firma bunları izlemektedir. Et dışsatımı Brezilya'da yoğun biçimde artmaktadır, oysa Uruguay'da hiçbir artış yoktur. Herkesin bildiği gibi Brezilya'nın gelişmesi öncelikle **chilled** ve **corned beef** (donmuş ve konserve sığır eti) halinde işlenirken milliyetlerini de değiştiren Uruguay sığırlarının satışına bağlıdır, bu arada biz Uruguaylılar da perhize çekilmek zorunda kalıyoruz.

Uruguay parasının değer yitimi Uruguay topraklarının değerini de düşürmektedir. Bugün madeni parayla alışveriş yapan bir kişinin birkaç yıl önceki fiyatların üçte birini ödemesi yeterlidir. Pesoyla karşılaştırıldığında Cruzeiro gücüyle övünebilmektedir. **Veja** dergisi kısa süre önce yayınlanan bir röportajda Livramento yöresinden tek bir ailenin Artigas yöresindeki toprakların %40'ını satın almış olduğu yolundaki tanıklıkları derlemiştir. Dergi başka bir olayda Rio Grande do Sul'den bir büyük toprak sahibinin Brezilya'daki 370 hektarlık toprağını satarak aldığı parayla Uruguay'da 1600 hektar çok daha iyi otlak satın aldığını bildirmektedir. Yasa tasarısının tartışılması sırasında senatör Carlos Julia Pereira

egemenliğimiz ve zenginliklerimiz konusunda tetikte olmanın kimilerinin kendisine artniyetle ya da içtenlikle yükledikleri yabancı düşmanlığıyla hiçbir ilgisi olmadığını açıklamıştır. Senatör iki tür göçmen ve sermaye sahibi olduğunu söylemiştir. Kimileri ülkemize gelip yerleşen, çoğalan ve artık yokluklarını düşünmenin olanaksız olduğu büyükbaş hayvanlar gibidir; diğerleri ise göçmen kuşlar gibi. Bunlar ilkbaharda gelirler, çayır dönemini ve toprak ürünlerini iliğine kadar sömürürler, sonra da yeni kuşaklarıyla birlikte ülkeyi terkederler.

"En sevdiği uğraş"

Ancak sorun çok daha ciddi boyutlardadır, çünkü bugünkü Brezilya ordusu - bilindiği gibi- açıkça Güney Amerika'ya yayılmayı düşlemektedir. Bu eskilere dayanmaktadır. Brezilya bağımsızlığını ilân ettiğinde başlangıçtaki toprakları birkaç kat büyümüştü. Tordesillas'ın sınırı (1494) haritalardan çabucak silinen bir mürekkep çizgisiydi. Bağımsızlıktan sonra Brezilya son yüzyılda Venezuella, Ekvator, Peru, Bolivya, Paraguay, Arjantin ve Uruguay'ın büyük bölümlerini yutmuştur. Bu, savaşlar, rüşvet ve diplomatik anlaşmalardan oluşan uzun bir öyküdür. 20. yüzyıla girerken devlet başkanı Baron von Rio Branco'ydu. Baron von Rio Branco Brezilya diplomasisine bugün Itamaratî'nin başarılarını belirleyen dostça yaltaklanarak kandıran bir üslûp getirdi. Baron ölümüne kadar geçen on yıl içinde Brezilya topraklarına 550 000 km² katmıştır. *"Sınır sorunları onun en sevdiği hobisiydi"*, demektedir yaşamöyküsü yazarları.

Brezilya yabancı bölgelere insan yetiştirip, sonra da buralar üzerinde yasal istemde bulunma alışkanlığındadır.

Bir budalanın gereksiz büyüklenmesi

Paraguay kentlerinden Hernandarias'da bulunmakta ve beni bir Brezilya kolonisine götürecek otobüsü beklemekteyim.

"Bugün gitmiyor."

"Ama neden artık yağmur yağmıyor ki?"

"Yollar hâlâ kapalı."

"Ne zamana kadar?"

"Birkaç saat daha güneş gerek."

"Otobüslere hareket emrini kim veriyor? Otobüs şirketi mi?"

"Hayır. Tanrı."

Portekizce sohbet etmekteyiz. Benzer sohbetleri daha önce de yaptım. Şimdiye kadar birkaç Brezilya kolonisi gezdim. Külüstür arabalarda çok zaman alan yolculuklar yaptım. Kızıl renkteki toz kalın bir sis gibi herşeyin üzerine oturuyor, tırnak

aralarına girip saç diplerine yapışıyor. Yol kenarlarında kesilmiş ve yanmış ağaç kütükleri, yanmakta olan odun yığınları, Monnet ve Tarzan manzaraları, soya fasulyesi plantasyonlarının cırtlak kükürt sarısını ve hemen yanında dev cangıllar gördüm. Nane tarlalarının kokusunu derin derin içime çektim ve dalları otobüsün ve kamyonun camlarına çarpan ormanın kokularını birbirinden ayırmayı başaramadım.

Hernandarias'ın da kendine değer veren her köy gibi bir köy delisi vardır. Hernandarias'ın delisinin adı Roberto Duarte Canete'dir ve burada kalan az sayıdaki Paraguaylı'dan biridir. Kendisini albay sanmaktadır. Madalyalarla dolu bir üniforma giymektedir. Onu general olduğuma inandırdım, beni askerce selamladı. Savaşlarını anlatıyor. Nerede diye soruyorum.

"Burada bölgede ve daha yukarda sınırda."

"Kime karşıydı savaş?"

"Brezilyalılara."

"Savaşı kazandın mı yitirdin mi?"

"Kazandım elbette."

"O zaman neden burası Brezilyalı kaynıyor anlamadım."

Deli gülüyor. Onları sopayla kovalıyor, ancak kimse ona aldırmıyor.

Savaş gerçekten de bir yüzyıldan fazla bir zaman önce olmuştu. O zamanlar Brezilya, Mitre yönetimindeki Arjantin ve Flores yönetimindeki Uruguay, Paraguay'ı yerlebir etmişlerdi. Güney Amerika'nın en ileri ülkesinden geriye yalnızca tüten yıkıntılar kalmıştı. Triple Alianza ganimet olarak Arjantin'e 94 000 km² ve Brezilya'ya 600 000 km²'den fazla Paraguay toprağı vermişti.

Bugün savaşa ne top ne de asker sürmeye gerek kalmıştır.

Buraya gelen Brezilyalılar kimlerdir?

Devlet başkanı Stroessner 1967'de Paraguay'a genel tarım reformu vaat ederken anayasa ve toprak yasasındaki sınır bölgelerinde yabancılara toprak satışını yasaklayan eki gizlice kaldırmıştır. Brezilya yasaları yasakladığı için Paraguaylılar Brezilya yakasında santimetrekare toprak bile alamamaktadırlar. Sınırdan başlayarak 150 km genişliğinde bir toprak kuşağı yalnızca Brezilyalılara öngörülmüştür. Brezilyalılar ise Mondey ırmağından Guairá şelaleleri bölgesine kadar didik didik dolaştığım Yukarı Paraná bölgesine sızmakla kalmamışlar, daha kuzeye Amambay dağları boyunca yaklaşık Apa ırmağına kadar da yerleşmişlerdir. Estancialara artık **Fazenda** denmektedir ve bu koskoca bölgede artık yalnızca Portekizce konuşulmaktadır. Ödemeler Cruzeiro ile yapılmaktadır; artık kimse Paraguay parası kullanmamaktadır. Arabalar plaka taşımamakta, olanlar da Brezilya plakasıdır. Toprak fiyatları hektar başına değil **Alqueira** (2.5 hektar) başına hesaplanmaktadır. İş ve

satış sözleşmeleri Brezilyalı noterler önünde gerçekleşmektedir: Bunlar Brezilya'da imzalanmaktadır, anlaşmazlık durumlarında Brezilyalı yargıçlar yetkilidir.

İnsan birkaç gün dolaştıktan sonra Paraguay'da bulunduğunu unutmaktadır. Herşey Brezilya'ya özgüdür, Paraguay yalnızca harita üzerinde kalmıştır. Sonra bir yerlerde birkaç askerin Guaraní dilinde konuştuğu duyulmaktadır. Bunlar ulusal otoriteyi temsil etmektedirler. Yanlarına gidip onlarla İspanyolca konuşmaya çalışmak boşunadır. İkinci dilleri Portekizcedir. Neden olmasın ki? Sonuç olarak bu, bu yöredeki insanlarla konuşmak istediklerinde kullanmaları gereken dildir.

Brezilya, sınırı belirleyen ırmağın ve dağların öte yakasına kendi toplumsal çelişkilerini de ihraç etmektedir. Peki buralara gelen Brezilya'nın hangi tabakasıdır? Paraguay bölgelerini satın alan büyük toprak sahiplerinden çoğunu hiçkimse görmemiştir. Yoksul tarım işçilerinin ise binlercesi gelmektedir. Büyük toprak sahipleri aldıkları toprakların ya tümünü ya da bir bölümünü taksitle satmaktadırlar; bu işlemlerin yürütme organları sömürgeleştirme kuruluşlarıdır ve resmi korunma da Kırsal Sosyal Yardım Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmektedir. İşte **tarım reformu** budur. Ve kuşkusuz bu olağanüstü bir ticarettir. 100'e alınan 10 bine satılmaktadır. Bu yolla ucuz işgücü güvenceye alınmaktadır. Paraguaylı gündelikçi azdır ve kalabalık aileleriyle buralara gelen yoksul Brezilyalı göçmenlerin de ellerinde avuçlarında birşey yoktur, bunlar kısa sürede taksitleri ödeyecek parayı kazanamayacaklarını anlarlar. Bu durumda kendi elleriyle ormanda tarla açıp, toprağı plantasyon ve hayvan yetiştirmek için hazırladıktan sonra yarıcı olurlar ve toprak sahipleriyle kahve, pirinç, soya ürünü veya her ne yetiştiriyorlarsa onu bölüşürler. Ya da daha sık görüldüğü gibi sonunda işgüçlerini büyük veya orta büyüklükteki toprak sahiplerine çok düşük bir gündeliğe satmak zorunda kalırlar.

Çoğu kandırılmaktadır. Bunlara sırça saraylar satılmaktadır. Brezilya'da satın alma sözleşmesini imzalarlar, ancak Paraguay'da sözkonusu yere geldiklerinde sözleşme yürürlüğe giremez, çünkü o toprak yoktur. Olduğunda ise balta ve palayla açılması gereken sık cangılla kaplıdır. Oysa bu sırada geçinmeleri gerekmektedir, birikimleri buna yetmez ve cangılda yılanlar ve sıtma pusudadır.

Kaç kişidir bunlar? Kesin sayıları bilinmemektedir. Ancak günden güne artmaktadırlar. En önde gelen sömürgeleştirme kuruluşlarından biri **Mbaracayú S.A.**'nın temsilcisi Luis Lanius 1971'de 37 000 Brezilyalı ailenin sınırı geçip Paraguay'a yerleştiğini söylüyordu. Bu konuyla ilgili resmi sayılar yoktur.

Birkaç isim, birkaç büyük toprak

Brezilyalı bir göçmen, şansı olanlardan biri, bana Paraguay topraklarındaki arazisini göstererek şöyle demektedir: *"İşte yeryüzünde cennet böyle görünür."* Ona

toprağı satın aldığı mal sahiplerinin kimler olduğunu soruyorum. Yanıtı: *"Tüm bu toprakların efendileri mi, bunu bilmiyorum. Sao Paulo'dan doktorlarmış."*

Yolculuk sırasında bu "Sao Paulo'dan doktorlar"la ilgili bazı sayılar derlemeyi başardım. Hemen tümü dalgalanan **tarım reformu** bayrağı altında yeni topraklarının bir bölümünü parsellemekte ve sömürgeleştirmektedir, bu arada kendilerine de çok büyük araziler ayırmaktalar.

-Watt Longo Lunardelli; Pedro Juan Caballero bölgesinde 70 bin hektara sahiptir ve Guirá şelaleleri yöresinde 18 bin hektar toprağa insan yerleştirmiştir; kahve yetiştirmektedir.

-Elías Daer; kardeşleriyle birlikte Mondey ırmağının güneyinde 30 bin hektar toprağın efendisidir.

-Brezilya vatandaşlığına geçmiş bir Yunanlı, Yonaddis Thimios; Acaray'ın sağ kıyısında uluslararası köprünün çok yakınlarında 50 bin hektarlık bir bölgeye sahiptir.

-Roberto Emilio Daccache ve Tertuliano Cabral Filho; Pikyry yakınlarında 5 bin hektarlık kahve plantasyonları vardır; Daccache'nin ayrıca 3 bin hektar kendi toprağı vardır ve Filho da 10 bin hektar cangıla sahiptir.

-Mario Barboza Ferraz; Corpus Christi bölgesinde sınıra kadar ulaşan ve iki büyük parçaya ayrılmış olan 27 500 hektar toprak satın alan Sao Paulo'dan bir grup işadamının başındadır. Buraya milyonlarca kahve fidanı dikilmiştir ve şu sıralarda 7 bin hektarı kış otlağı olarak hazırlanmaktadır.

-Brezilya'ya yerleşmiş ve Londrina'da dev bir pulmanlı otobüs filosuna sahip bir İspanyol Celso García; Guairá yakınlarında 4200 hektar otlak satın almıştır ve burada hayvan yetiştirmek istemektedir.

-Albino Abreu Figueredo; aynı yörede kahve yetiştirdiği 5 bin hektar toprağa sahiptir.

-Roberto Lobel; Hernandarias yakınlarında 10 bin hektar toprağın efendisidir.

-Jeremias Nadeli Paraná'nın yukarısında 75 bin hektar büyüklüğündeki bir bölgeden kestiği odunla geçinmektedir.

Bunlar isimlerden yalnızca birkaçıdır. Daha tanımadığım pekçok başkası var. Ve elbette ki büyük firmalar da geri kalmamaktadır. Sao Paulo'dan işlerini gören, isimleri ve yüzleri röportajcıdan gizli kalan sayısız anonim şirket.

Büyük topraklar ilerlemektedir

Kahve sınırı batıya doğru ilerlemektedir. Paraná'yı, Mbaracayú dağ zincirini ve Amambay'ı aşan bu istila dalgasını Darcy Ribeiro kitaplarından birinde önceden bildirmişti. Bu batıya ilerleyiş Brezilya'da 100 yıldan fazla bir zaman önce başladı.

Kahve tarımının ağırlık merkezi giderek Rio de Janeiro kıyılarından Rio de Janeiro devletinin orman bölgelerine kaydı. Sonra da daha ötelere, Espíritu Santo devletinin topraklarına, ardından Minas Gerais ve Sao Paulo ormanlarına ve sonunda da Paraná devletinin kuzeybatısına sıçradı. Şimdi de sıra Paraguay'a geldi. Kahve plantasyonları ilerlemekte; arkalarında ise çöl bırakmaktadırlar. Büyük girişimler el değmemiş bitki örtüsünü yoketmekte, kaba yöntemlerle sarı çekirdekleri elde etmek için toprağın bütün gücünü sömürmektedirler. Sonra da toprağı kendi haline bırakmakta; işgüçlerini ve zenginliklerini alıp gitmekte, arkalarında çoraklaşmış yöreler bırakmaktadırlar. Erozyon ürünü azaltmakta, bitkileri zayıflatmakta ve böcek istilalarına yatkın kılmaktadır.

Paraná devletindeki kahve plantasyonları son zamanlarda korkunç soğuklardan değil, Brezilyalıların **ferrugem** dedikleri ve bitkilerin yapraklarını tahrip eden siyahımsı bir mantardan, kahve pasından zarar görmektedir. Soğuklar ve mantar istilası nedeniyle Paraná devletindeki kahve plantasyonlarının üçte birinin kesinlikle yitirildiği tahmin edilmektedir.

Küçük çiftçiler ise vergiler enselerine bindiği için sınırı aşmaktadırlar. Karşılaştığım pekçok yoksul göçmenden biri Brezilya'da bir domuz kesince bile vergi ödenmesi gerektiğinden yakınmaktaydı. Paraguay yakasında toprak on kez daha ucuzdur ve satıcılar taksitle cenneti vaat etmektedirler. Beni de inandırmaya çalıştılar. Paraguay'da hiçbir tarımsal ürün vergilendirilmemekte ve ne eşya ticareti, ne satış ne de başka herhangi birşey için vergi ödenmesi gerekmektedir. İlk beş yılda mülk ve topraktan vergi alınmamakta, üstelik kolayca kredi bulunabilmektedir. Paraguay'a çok büyük bir toprak parçasının kaybına malolacak tüm bu işlem tarım reformu adı altında gerçekleştirilmektedir. Ülke ilerlemekte, cangıllarda verimli tarlalar açılmaktadır. Güdükleştirme resmi lütuf niteliğindedir. Ve hazine arazisi kapsamındaki yerli halka ayrılmış 8, 9 ve 10'uncu özel bölgelerin satışından -kulağa ne kadar inanılmaz gelse de- tarım reformunu yürütmekle görevli Kırsal Sosyal Yardım Enstitüsü sorumludur.

Colonizadora Industrial Mbaracayú S.A.'nın sattığı topraklar Paraguaylı albay Fernández'e aittir: *"Yaklaşık 40 yıl önce buraya geldim. O zamanlar bu yörede yalnızca ormancılık yapılırdı. 1945 yıllarında 90 bin hektar toprak aldım, hektarı 2 Arjantin Pesosundan. Bu yörelerin sahipleri Paris'de yaşıyorlardı."* Bugün Albay Fernández'in toprakları Brezilyalıların ellerine geçmektedir. Bu konudaki açıklaması hazırdır: *"Toprakları ulusal mirasa geri veriyorum."*

Tarım reformu ne durumdadır? Sömürgeleştirme kuruluşu Carapá S.A.'nın Corpus Christi yöresinde 115 hektar toprağı vardır. Bu konudaki kuşkularımı dile getirdiğimde temsilcilerden biri beni şöyle yatıştırıyor: *"İyi de büyük bir bölgeyi satın alsaydım dikkat çekmez miydi?"*

"Hiçkimsenin dikkatini çekmezdi."
"Bu bölgede büyük plantasyonlar var mı?"
"Birkaç tane. Ne de olsa toprakları çeşitli isimler altında alabilirsiniz."
"Aile bireylerinin isimleriyle olabilir mi?"
"Elbette."

"Ah tatlı öpücük..."

50 km'yi ardımızda bırakabilmek için dört saat gerekli ve biri yağmur yağmaması için dua ediyor. Gece inerken otobüs bu daracık orman yolunda hoplaya zıplaya yolunu bulmaya çalışıyor. Tüm yolcular Paraguay yakasındaki Yukarı Paraná'da o yeni kurulmuş yerleşim bölgelerinden birine gitmek isteyen Brezilyalılar. Burada hâlâ jaguarlar, maymunlar ve birkaç vahşi Guaraní Kızılderilisi bulunmakta (yörede arada bir Kızılderili sürek avına çıkılmakta; seyrek olarak da Kızılderili çocukları satışa sunulmaktadır).

Otobüs inatçı yolculuğunu sürdürüyor. Aksları herşeye dayanıklı. Biri Noel Rosa'nın eski bir sambasını söylüyor, bazıları **Cara da Cavalo**'nun işlediği suçların Minas Gerais katilinin rezilliklerini aşıp aşmadığını tartışıyor. Futboldan, Rio'daki Flamengoların iyi bir sezon geçirdiklerinden sözediliyor. Açık araziden, ağaçları kömürleşmiş, taze ekinle kaplı tarlalardan geçerken yanımdaki şöyle diyor: *"Hepsi Brezilyalıların ürünü. Gördüğün herşey. Bu topraklarda herşey yetişiyor. Ne ekersen büyümeye başlıyor: Kahve, mısır, fasulye, buğday, soya, nane... Nane yılda üç ürün veriyor. Bunu yetiştirmek gerek. Başka hangisi yılda üç ürün verir ki? Değil mi?"* Bu konuda en küçük bir bilgim bile olmadığını düşünüyorum. Arkadan **Tubaráo**'nun hüzünlü sesi geliyor. Tam anlamıyla sarhoşken bana öyküsünü anlatmıştı: *"Çok ünlü bir şarkıcı olduğum için, biliyor musun?"* Bir radyo ve televizyon yıldızı. Ve gecenin birinde Amazon bölgesinde bir yolda Volkswagenleri paramparça olmuş ve iki gitarıyla can yoldaşı, şov arkadaşı **Doradinho**'nun bacakları kötürüm kalmış. Bugün artık Tubaráo yalnızca hüzünlendiğinde şarkı söylemekte ve kendisine ait olmayan 10 hektar topraktan geçinmekte. İçiyor ve sarhoş oluyor:

Ah tatlı öpücük,
Şişeye kondurduğum...

Kalkınma Bankası- Eziyet Bankası

Rosalvino sevimli bir insan. Brezilya'nın güneyinden geliyor. Uruguay'ın eski iyi zamanlarında Chuy yöresinde kaçakçılıkla geçiniyormuş. Bugün Yukarı

Paraná'da toprakları var. *"Burada herşey serbest"*, diye güvence veriyor, *"biz yabancılar Kalkınma Bankası'ndan (Banco de Fomento) dilediğimiz kadar kredi alıyoruz."*

"Bu Paraguaylılar için de geçerli mi?"

"Hayır, biz iki- üç kat fazla alıyoruz. Kalkınma Bankası bize güveniyor. Paraguaylılar tembel adamlar. Kredileri ödemek için çalışmıyorlar."

Pikyry' de de bana aynı şeyleri anlatmışlardı. Bir kez tarla açıldıktan sonra Ulusal Kalkınma Bankası pratik olarak sınırız sayılabilecek kredi vermekte. Otlak, ev, donatım, tarım ve tarım ilaçları için geniş yelpazeli finansman olanakları bulunmakta.

" Ama ben Uruguaylıyım."

" Bunun önemi yok. Burada hepimiz Brezilyalıyız. Brezilyalı, ama soyu sopu temizinden; anlıyorsunuz değil mi: Alman, İtalyan... Aileler."

Dinliyor ve tarım işçilerinin Kalkınma Bankasına eziyet bankası dediklerini düşünüyordum (sözcük oyunu: Banco de Fomento Banko de Tormento).

Kendi adlarına bile kayıtlı olmayan küçücük tarlalarda acınacak koşullar altında buğday yetiştirmeye çabalayan Paraguaylı tarım işçilerini kastediyorum. Kalkınma Bankası müjdeler: *"Buğday eken yurt kazanır."* Kalkınma Bankasından dokuz yıl vadeli, çok düşük faizli, ürün karşılığı avanslı iyi krediler alınabiliyormuş. Krediler sonunda tarım bakanının ve devlet başkanı Stroessner'in çevresindeki yaşamlarında tek bir buğday tanesi bile ekmemiş generallerin cebine girmiş. Bu devletlilerin buğdayla ilgili bildikleri tek şey de ekmeğin tadıdır.

Ve banka *"yoksul çiftçiler"* için özel kredi vereceğini duyurduğunda Kalkınma Bankasının gişelerine koşan Güney'den, Paraguaylı bir tarım işçisinin başından geçen acı deneyimi anımsıyorum. Adam bir saban almak istiyormuş. Ancak güvence verememiş.

"Toprağın da yok mu?", diye sormuş ona banka görevlisi.

"İşlediğim toprak kiralık."

"Ama hiç olmazsa bir çift öküzün vardır?"

"O da yok."

"O zaman defol!", diye çıkışmış görevli, *"bu krediler yoksullar için. Sen yoksul bile değilsin."*

Aşağılama ideolojisi

Yukarı Paraná'dan Brezilyalı bir toprak sahibi bana şu açıklamayı yapıyor: *"Buradaki olay nedir, biliyor musunuz? Paraguaylı çalışmıyor. Her yıl 365 manyoka çalısı yetiştiriyor. Günde bir kök yiyor, bununla yetiniyor."* Brezilyalı büyük toprak sahipleri ve sömürgeciler Paraguay'a doluşurken Paraguaylı tarım işçilerinin

Arjantin'e göçü sürmekte; burada işgüçlerini satıyorlar. Bu acı bir çelişkidir. Yoksulluğun ülke değiştirmeye zorladığı bu insanlar için vatan sözcüğünün bir anlamı kalmış mıdır? Ya bir ulusal marşın, bir bayrağın? Bir anıtın dibindeki bir söylevin? Paraguay Brezilyalı girişimcilere bir solukta verdiğini kendi insanlarından esirgemektedir. Yoksulluk ve güvensizlik gerçekte kaç Paraguaylıyı Arjantin'e sürüklemiştir? 800 bin mi? Bir milyon mu? Tahminler oynamaktadır.

Brezilyalılar çalışkandır ve başarılı olurlar; Paraguaylılar tembeldir ve başarıya ulaşamazlar. Amazon bölgesini ele geçiren Kuzey Amerikalı girişimciler de Brezilyalılar için aynı şeyi ileri sürmekte. Ve sonuçta tüm ezenler ezilenler için aynı şeyi söylemektedir: İnsanın refahı aldatmaca değil, ödüldür. Yukarı Paraná bölgesinde şimdi daha önce pekçok kez İngilizcesini duyduğumuz şeylerin Portekizcesini dinlemekteyiz. Merkezin resmi ideolojisi, kendini Tanrı buyruğuymuşcasına haklı çıkarışı işte böyledir: Latin Amerikalı'da öncülük ruhu yoktur; siesta çekerler ve şenlikler düzenlerler; kentlerin çevresine doluşurlar, ama iş toprağı işlemeye gelince, hayır, bunu yapmaya yanaşmazlar. Oysa Kuzey Amerikalılar kendilerini çalışma dinine adamışlardır. Sofu insanlardır ve kendilerini feda ederler. Tanrı onların yanındadır ve onları insanlığın büyük, neredeyse olanaksız işlerini başarmak üzere yeryüzüne yollamıştır. Kararlılık, alınteri ve güçlü kollar Batı'nın ele geçirilişini Apaçilere karşı kullanılan Winchester ve mavzerlerin etkisinden daha iyi açıklamaktadır.

Paraguaylıların tembelliğinden sözeden aynı Brezilyalı girişimciler daha aynı cümlede Yukarı Paraná bölgesinde Paraguay işgücünün ucuz olduğunu ve bol miktarda bulunduğunu, Paraguaylı gündelikçilerin uysal ve çalışkan olduklarını belirtmektedirler.

"Yasanın öngördüğü gündelik 250-300 Guaranidir", diye açıklamaktadır bana bir Brezilyalı büyük toprak yöneticisi, *"ancak çok daha ucuza gündelikçi bulabilirsiniz, yaklaşık bir dolara."*

"Çok mu var?"

"Pekçok."

"Peki nasıl çalışıyorlar?"

"Sıkı çalışıyorlar. Günde on saat ya da daha fazla. Ancak cahiller. Onları eğitmeniz gerekiyor."

Eskiden, Yukarı Paraná bölgesi kapalı orman arazisiyken Paraguaylı gündelikçiye **Mensú** denirdi, ormancılıkta ve büyük çoğunluğu Arjantinli kapitalistlere ait olan Paraguay çayı plantasyonlarında çektikleri eziyet kölelikle birdi.

Sınır kanatlı

Guairá şelaleleri Brezilyalıların bunlara **"Yedi Şelaleler"** demelerine karşın yediden fazladır. Çavlanlar adalar ve dev kayalar arasından tüm bağlarından kur-

tulmuşcasına ve birçok yerde basamaklar oluşturarak Paraná uçurumundan dökülürler. Su miktarı Niagara şelalesinin iki katıdır ve burada dünyanın en büyük hidroelektrik potansiyeli bulunmaktadır. Çavlanlar Paraguay'ındır. Bir yüzyıl önceki bir savaş ve bir yenilgi sonunda yapılan anlaşma bu konuda hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır. Ancak edimsel olarak şelaleler Brezilya'ya aittir. Kanıt olarak Brezilyalılar ellerindeki 1874'den bir haritanın kopyasını sallamaktadırlar, işin garip yanı bu harita aslına uymamaktadır. Ve bu kopya yetmezmiş gibi Brezilya şelalelerin üzerine 13 köprü ve tombaz ve patikalardan oluşan bir ağ kurmuştur. Daha 1962'de, köprüler kurulmadan önce Brezilya çavlanların kendi bölgesinde bulunduğunu ve bu konuda bir tartışmaya ne şimdi ne de sonra izin vermeyeceğini resmen açıklamıştır. Brezilya'nın bu yörede insanlık tarihinin en büyük hidroelektrik santralını kuracağı söylenmektedir. Santral Assuan'dan üç kat büyük ve harcamalar gerçekten de firavunlara özgü boyutlarda olacaktır. Santralın iki milyar dolara malolacağı düşünülmektedir. Brezilya endüstrisi büyümekte ve kilowatsaatleri yutmaktadır. Üstelik enerjinin Güney Amerika'da hegemonya kurmanın anahtarı olduğu doğru değil midir? Kilowatlar öldürmeksizin yenen görünmez askerlerdir.

Gaspedilmiş şelalelerin bazı kayaları üzerinde kutsal eller şu yazıyı yazmışlardır: *Tek kurtuluşumuz İsa'dır.* Paraguaylılar suyu yitirmişlerdir, ancak yaşamda su herşey demek değildir. Ya kıyılar? Ah hayır, kıyılar yitirilmemiştir. Irmak geçildiğinde, sınırın güneyine doğru Sagarana isimli yeni bir limanda parlak Brezilya bayrağının dalgalandığı görülür, burada Brezilya gümrüğü ve valizleri kontrol eden, pasaportlara Brezilya damgası basan Brezilyalı memurlar vardır.

Ve tüm bunlar da yetmezmiş gibi Sagarana'da kocaman bir tabela görülür, üzerinden bir zebu boğası aşağılara bakmaktadır. Yazısı ise şöyledir: **Fazenda Sete Quedas, José Marcos Junqueira de Azevedo ve Oğulları.** Bu büyük toprak Brezilya'nın -kendi deyimiyle- hiçbir değişiklik yapmak istemediği tüm tartışmalı sınır bölgesini kapsamaktadır.

Sınırlar hiçbir zaman tam olarak saptanmamıştı. 1872 anlaşmasında Mbaracayú dağları sınır olarak gösterilmiştir. Dağların yükseklikleri 10 000'den fazla noktada ölçüldükten sonra karma sınır komisyonunun Brezilyalı delegesi 1963'de **sağlık nedenleriyle** ortadan kaybolmuş. Günün birinde, takvimler 1965 yılını gösterirken, şelalelerin karşısında bulunan eski Paraguay köyü Puerto Yporá'da ansızın bir Brezilya kışlası belirivermiş. Elçilikten buranın görevinin gerilla gruplarının oluşmasını engellemek olduğu haberi sızdırılmış. Ancak aynı yılın Kasımında Paraguay Dışişleri Bakan Yardımcısı buraya geldiğinde hemen yakalayıp hapse atmışlar. Daha sonra askerler yeniden geri çekilmiş. Irmağın 500 metre aşağısına Brezilya Sagarana gümrük kapısını kurmuş. Bu sınır koşmuyor, uçuyor.

Ve Paraguay kenti Saltos del Guairá'ya gelindiğinde bir nöbetçi, insanları şapkasını çıkarıp Paraguay bayrağını selamlamaya zorlamakta. Eğer egemenlik simgelerle beslenecek olsaydı acından ölürdü. Oysa bu bölge de tüm Yukarı Paraná yöresi gibi, Brezilyalı büyük toprak sahipleri ve göçmenler tarafından istila edilmiştir. Artık yalnızca Portekizce konuşulmaktadır ve Paraguay parasını kimse almamaktadır. Dükkânlarda satılan herşey Brezilya'dan gelmektedir: Dikenli tel kangalları, tohumluk tahıl, makineler, giysiler. Saltos del Guairá kentinin tek bir bıçkıevi vardır, bunu da Brezilyalı **"Seu Carlos",** satın almıştır ve yerli halk palmiye özünü işleyen konserve fabrikalarıyla gurur duymaktadır. Fabrikanın adı **Ibel**'dir ve Sao Paulo devletindeki bir kentten, Sorocaba'dan gelme Bonillo kardeşlere aittir. Fabrikanın girişi üzerine şunlar. yazılmıştır: *"Burada Tanrı'yı, vatanı, aileyi ve çalışmayı yüce tutarız."* Bonillo kardeşler yakınlardaki koskoca bir arazide palmiye, nane ve kahve yetiştirmektedirler.

"O parlak bir geleceğe layık..."

Paraguay Devlet Başkanı Stroessner Brezilya ile Guairá şelaleleri ve inşa halindeki hidroelektrik santralla ilgili birçok anlaşma imzalamıştır. Peki bu anlaşmaların içeriği nedir? Bunu kimse bilmemektedir. Stroessner bunları ne tartışılmak üzere diktatörlüğünü süslediği parlamentoya sunmuştur ne de sonuçlarına katlanmak zorunda kalan halka bildirmiştir.

Herşey Stroessner'in şelalelerin haksız biçimde gaspedilişini onayladığına işaret etmektedir. Stroessner Brezilya'nın adamıdır ve sorun bu nedenle Arjantinlileri uğraştırmaktadır. Şimdi proje aşamasında olan dev baraj gölü aracılığıyla Paraná üzerindeki tüm gemicilik denetlenebilecektir. Irmağın su miktarı belli mevsimlerde belirgin biçimde azalırsa, bunun ırmak kıyısındaki Arjantin bölgelerine ne gibi etkileri olacaktır?

Gerçekte Stroessner'in iktidara yükselişi Paraguay'daki uzun Arjantin egemenliği döneminin kapanışını göstermekteydi. 1940'da o zamanlar topçu yüzbaşı olan Alfredo Stroessner Brezilya'da bir kursa katılmış. Brezilyalı generaller onu üstün niteliklere sahip ve övülen biri olarak ülkesine göndermişler: *"Dil farklılığına karşın kavrama gücü dikkate değer"*, demekteydi eğitimcileri -bugün de diktatörün resmi biyografilerinde okunabileceği gibi- ve onu vatan hizmetinde parlak bir geleceğin beklediğini de eklemekteydiler. Birkaç yıl sonra Brezilya büyükelçiliğinden üst düzeyde bir görevli başarısız bir darbe girişiminden sonra onu arabasının bagajında saklayarak yaşamını kurtarmış. Sonra, 1954'de Stroessner'in monarşik çağı başlar. Onun tahtı ele geçirişinden bu yana 18 yıl geçmiştir ve çekilmeyi de hiç düşünmemektedir.

Asunción'daki Brezilya askeri heyeti Kuzey Amerikalılarmkinden sonra sayıca en kalabalığıdır ve Brezilyalı danışmanlar Paraguay ordusu genelkurmayının sürekli üyeleridir. Brezilyalı subaylar Paraguay'ın çeşitli askeri birliklerinde ileri geliştirme kursları düzenlemekte ve Paraguaylı subayların çoğu burslu olarak Brezilya kışlalarında özel kurslara gitmektedir.

Brezilya belirli ödeme koşullarıyla verdiği borçlar aracılığıyla Paraguay'daki yol yapımına ve diğer kamu yapım projelerine parasal destek sağlamaktadır; kendisi de aynı biçimde Birleşik Devletler'den kredi karşılığı borç almaktadır. Ekonomik ilişkilere gelince, Brezilya Paraguay'a buradan aldığının yedi katını satmaktadır, kaçak mal olarak Paraguay piyasasını istila eden endüstri ürünleri çığı ise hesap dışıdır. Paraguay Brezilya'ya hammadde ve yiyecek maddeleri satmakta, oradan makine, motor, araba yedek parçası satın almaktadır...

İhanet mi rastlantı mı?

Triple Alianza'nın yıkıcı savaşı 1870'de sona erdiğinde Paraguay yalnızca ölesiye savaşan erkeklerini değil, egemenliğini de yitirmişti. Güney Amerika'nın en ilerici ülkesi yerlebir olmuştu ve artık dümen neferi durumuna düşmüştü. En bağımsız ülke, kendileri de -bilindiği gibi- diğer büyük devletler tarafından yağmalanmış ve bugün hâlâ yağmalanmakta olan komşuları Arjantin ve Brezilya'yı zenginleştiren pekçok yağmaya hedef olmuştu.

1855'e doğru Paraguay'ın o zamanki devlet başkanı Carlos Antonio López **"Semanario"** sayfalarına *"Brezilya'nın beslediği kendi toplumunun üstünlüğü tutkusu"*na karşı uyarıcı bir makale yazarak tüm Amerika'ya zekâsının keskinliği ve yürekliliği konusunda bir örnek sergilemişti. *"Brezilya'nın koşulları gereği, yazgısının buyruğu gibi gösterdiği bu egemenlik kurma çabası"*, diye yazıyordu López, *"komşusu olan tüm ülkelerde kaygı ve telaşa yolaçmıştır. Hepsi korkmakta, kuşkulanmakta ve Paraguay'da doğal olarak Brezilya'yla ilgili bu kaygı ve kuşkuları paylaşmaktadır, özellikle de sınır düzenlemesi konusunda..."* O günlerden bu yana 110 yıl geçmiştir. Bugün kendilerini Güney Amerika'ya kesin biçimde yayılma bilincinin odağı gören Brezilyalı generallerin jeopolitik tasarılarına başkan López ne derdi acaba?

López bugün resmen ulusal kahraman sayılmaktadır; Brezilya birliklerinin süngüsüyle ölen oğlu, mareşal Solano López de öyle. Oysa Asunción'daki Brezilya büyükelçiliğinin salonları her yıl, Solano López'i öldürten Duque de Caxias onuruna viski bardakları kaldırılırken Paraguaylı hükümet temsilcileriyle dolup taşmaktadır. Kısa süre önce ise Stroessner Brezilya maslahatgüzarını yine aynı mareşal López'in başlarında Duque de Caxias'ın bulunduğu istilacılara karşı gösterilen kah-

ramanlıkları ödüllendirmek için ortaya koymuş olduğu Büyük Liyakat Haçı "Pour le Mérite"le ödüllendirmiştir.

1965'de Birleşik Devletler Santo Domingo sokaklarını kana boyamaya karar verdiğinde, yanında **bağlaşık** birlikler savaşıyordu. Dominik Cumhuriyeti'ndeki bu saldırgan birliklerin başında Brezilyalı general Panasco Alvim bulunuyordu; emrinde Stroessner'in yurtseverleri öldürmek üzere Karayiplere gönderdiği bir grup Paraguay askeri de vardı. Bu taburun adı **Mareşal López**'di.

Ve böyle kendi dillerini konuşan rastlantılar sürüp gider. Asunción'daki Brezilya kültür delegasyonu Solano López sokağındadır ve Paraguay eğitim sistemi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu etki özellikle tümüyle Brezilyalıların elinde bulunan Edebiyat Fakültesi aracılığıyla güçlü olmaktadır ve fakültenin şimdiki dekanı Gladys Solano López doğrudan vatan kahramanının soyundan gelmedir.

Brezilya kültür delegasyonu çok etkindir ve en büyük etkiyi de genç Paraguaylılar üzerinde göstermektedir; bursların çoğunu da bu kuruluş vermektedir. Brezilya'nın armağan ettiği bir yapıya yerleştirilmiş olan Edebiyat Fakültesi'nin programları Brezilya'ya aittir ve Brezilyalı profesörler Paraguay'ın gelecekteki öğretmenlerini ders verme konusunda eğitmek için genel pedagoji dersleri de vermektedirler, elbette ki bu sırada Brezilya Eğitim Bakanlığı'nın pedagojik eğilimlerini aktarmaktadırlar. Öğrencilerin, yerel Eğitim Bakanlığı çerçevesinde Brezilya programlarına göre lise eğitimi gördüğü **Colegio Experimental Brasil-Paraguay** da kültür delegasyonunun alanına girmektedir. Bu lisenin tüm mezunlarına Brezilya'da seçtikleri bir dalda yükseköğrenime devam etmek üzere burs verilmektedir.

1972

büyücülerin Zaferi

Ya tiyatro ne durumda? Yapıt ne merkezde? Gösteri ne durumda?
Oyun biz hepimiziz; yapıtsa yürekten gelen sevinç;
tiyatro da bunu harekete geçiren düzenek.

I

Tiyatroya ağıt mı? Kim unutabilir ki ilk gözyaşlarını? Eleştirmenler ruhuna rahmet dualarına katılırlar; kuramcılar da üzerine bir kürekçik toprak atarlar. Cenaze alayı pek de küçük değildir, iyi ama nerede bu cenaze? İkide bir heyecanla romanın öldüğünden sözedildiği gibi tiyatronun da öldüğü çok söylenmektedir. Burada bir olgu mu saptanmaktadır yoksa bir özlem mi dile getirilmektedir?

Tümüyle sıradan bir izleyici olarak kendime, tiyatronun salt inadından mı hâlâ varlığını sürdürdüğünü ve tiyatroyu müzelik birşey olarak görenlerin haklı olup olmadıklarını pekçok kez sormuşumdur. Sinema ve televizyon çağında her gece yalnızca az bir izleyici önünde sahneye çıkan bu tutkun rahiplerin yoğun çabalarının bir anlamı var mı, diye sorarım kendime. Bu durumda hâlâ özveriyle sonuç arasında nasıl bir karşılaştırma yapılabilir ki? Onların salonun yarı boş koltukları önünde saatlerce kendilerini tükettikten sonra tümüyle bitkin bir durumda soyunma odalarına gelişlerini gördüm. Kitle iletişim araçlarının çok gelişmiş teknolojilerine bakarak kendime bu ilkel ayinin hâlâ bir anlamı olup olmadığını sormaktayım.

II

Mayıs sonunda Caracas Uluslararası Tiyatro Festivalini izleme şansına eriştim. Burada tiyatronun, mezar kazıcılarına karşın hâlâ capcanlı olduğunu saptayabildim. Eğer otantikse dolaysız etkileşimin etkisinden kim kurtulabilir ki? Beyazperde ya da beyazcamdaki görüntüler, etten kemikten insanların bir sahnede ya da halka açık bir meydanda oynarken yayabildikleri o yaşam sıcaklığını asla aktaramazlar. Acı ya da sevinci, trajedi veya komediyi canlandırmada bedenden bedene doğrudan dokunuşun büyüsünün yerini alabilecek hiçbir teknik yoktur.

III

Caracas'a gitmeden önce bir süre Ekvator'da kaldım. Çok uzak yörelerden Quito'ya gelmiş olan bazı kabile reisleri insanlarının çetin yaşamını anlattılar. Peki bu küçücük köyler toplumda olup bitenden düzenli olarak nasıl haberdar olmaktadırlar? Oralarda gazeteler yok ki, olsa bile halk bunları okuyamaz. Radyo da yok, üstelik radyoda İspanyolca konuşuluyor. Yine de herşeyden haberleri var. Her köyden iki ya da üç adam yola koyularak ülkeyi dolaşmakta ve haberleri **canlandırmaktaymış;** bu adamlar köylerin sorunlarını aksiyona dökmekte ve duyumsadıklarını anlatırken kendilerini canlandırmaktadırlar. Molière'in farkında olmaksızın nesir konuşan o tipi gibi bunlar da bilmeden tiyatro yapmaktalar.

IV

Tiyatronun bin türlü yüzü vardır. Augusto Boal gibi tiyatrocular tiyatronun Latin Amerika'nın toplumsal değişim yolundaki uzun arayışında canlı bir araç olabileceğini kanıtlamışlardır.

V

Gerçekten de Latin Amerika tiyatrosu günümüzde bir kriz dönemi geçirmektedir. Caracas Festivali bunu birkez daha kanıtlamıştır. Tiyatromuz saygınlığını yitirmiştir. Tiyatronun kendisini hangi mucize aracılığıyla olursa olsun genel krizden kurtarabilmesi beklenebilir miydi ki? Bu dönem yenilgiler dönemidir, sabır dönemidir. Latin Amerika'nın kıstırılmış ve horlanan tiyatrosu dişini sıkmakta ve fırtına sürerken iyi kötü ayakta kalmaya çabalamaktadır. En iyi tiyatro grupları dağılmış, yitip gitmiş ya da amaçsızca orda burda dolaşmaktadır.

Elbette ki burada görevleri hazmı kolaylaştırmak ve bu dünyanın efendilerini bir parça olsun stresten kurtarmak olan ticari tiyatrolardan sözetmiyorum. Benim burada sözünü ettiğim, *diğer tiyatro*, vicdanlarımızı sarsmak ve malsız mülksüzlerin davasına hizmet etmek için varolan, *dirimsel ve militan tiyatro*dur.

VI

Caracas'da dünyanın dört bir yanından kırk tiyatro grubu sahneye çıktı. Latin Amerika grupları dışındaki grupların çoğu, tiyatronun ödenekli olduğu ve resmi destek gördüğü, oyuncuların sürekli izleyici bulacaklarından emin oldukları ülkelerden gelmişlerdi.

Avrupalı tiyatro grupları en başarılılarıydı. Pupa yelken giden bu profesyonel grupların yüksek düzeyini, suyun üzerinde zar zor durabilen ülkelerimiz tiyatrosuyla karşılaştırmam hakça olur mu?

Latin Amerika'da en iyi grupların bile ne sahneye çıkabilecekleri sürekli salonları vardır ne de geçimlerini sağlayabilecek sürekli bir kazançları. Oyunları ya yasaklanır ya da sansür edilir ve değişmeyen sürekli bir izleyici kitleleri de yoktur. Bazan kenar mahallelerde tutunmayı ve sokaklarda geniş bir izleyici kitlesine seslenmeyi başarırlar.

Olumlu karşılandıklarında ise sonları iyi gelmez; açlık ve polis peşlerini bırakmaz. Eskilerde gezgin komedyenlerin yaşamı çetin bir yazgı değil miydi? Ya bugün?

Oyunculuk yoksunluklarla dolu ve tehlikeli bir meslektir.

VII

Gördüğüm en iyi gruplar Polonya, Katalonya, Danimarka ve İzlanda'dan gelmişlerdi.

Açılış gecesi Krakau'dan **Stu** grubu küçük bir mucize gerçekleştirdi. Venezuella devlet başkanı Carlos Andrés Pérez bekleniyordu ve dev stadyum çepeçevre yandaşları ve siyasal düşmanlarıyla hıncahınç doluydu. Birinciler onu alkışlarken diğerleri yuhalıyordu ve her iki grup da **asıl** gösteriyle hiç ilgilenmiyordu. İğne atsan yere düşmeyecek tribünlerde savaş havası egemendi. Bu izleyicilere bir de ertesi günkü gazetelerin dedikodu sütunlarına çıkma fırsatını kaçırmak istemeyen sosyete hanımları ve beyleri eklenmelidir. Polonyalılar bu korkunç patırtının ortasında ve kimsenin kendilerini umursamadığı bir ortamda işe koyuldular. Büyücülerin zaferi: Gösterinin sonuna doğru izleyici cezbeye tutulmuş gibiydi. İzleyenler ayağa kalktılar ve uzun süre alkışladılar. **Stu** grubu festivali Moczulski'nin şiirsel bir oyunu **"Göç"**le açmıştı; oyun ve müzik olağanüstü nitelikteydi:

"İşte günlerim ve gecelerim,
öylesine birbirine benzeyen. Seninle buluşmak
isterdim, özlüyorum seninle buluşmayı,
ancak iki bireyin buluşabileceği gibi.
Benim için
bundan daha büyük bayram olamaz.
İşte yaşamım,
arındırmak istediğim, işte gözlerim,
yıkamak istediğim, birbirimize bakabilmek
ve yeniden keşfedebilmek için."

Müzik rengârenk havai fişekler gibi havayı dolduruyordu ve meşalelerin ışığı meleklerin kanatlarını ve sevenleri birbirinden ayıran sözcük perdelerini alazlıyordu, basit bir küvet okyanuslara sürüklenen bir gemiye dönüşmüştü. Tiyatro, yaşamın duygusu ve gücü, insanları fethetmişti.

VIII

Bir, iki hafta sonra **Els Joglars** grubuyla Katalonyalılar festivalin kapanışını yaptılar. Onlar da IV. Philip dönemindeki bir soyguncunun serüvenlerini ve başından geçen şanssız olayları anlatan çok komik bir oyun ge-

tirmişlerdi. Oyuncular sanatlarını, mimik anlatımı, akrobatik katkıları ve panayır şarkılarını yetkinlik derecesinde iyi biliyorlardı. Çağrışımlardan oluşan bir donanma şenliği, koca bir komiklik ve saçmalık yelpazesi. Onlar da izleyiciyle içten ilişki kurmayı başardılar. Oyun son yılların Franco rejimi İspanyasına tek anıştırmaydı. Kusursuz bir yağmurluk giymiş olan bir adam valizini açıyor ve içinden balta, testere ve keski çıkarıyor. Masanın üzerinde koca bir çiğ et parçası durmakta. İşkenceci işe koyuluyor. Kan fışkırıyor. Perdenin ardında çığlıklar, inlemeler gelmekte. Et iyice parçalandıktan sonra soyguncu Kuzey Amerikalı turistlere bir striptiz gösterisi sunuyor.

IX

Festivalin büyük sürprizi ise İzlandalı Eskimolardı. Suskun, pek ustalık içermeyen bir gösteri sergilediler. Anlatım aracı olarak beden ve eller, iç açıcı gülmeler, ıslıklar. Oyuncular bize halklarının yaşamını anlatıyorlardı. Bizi evlerinin içine aldılar, kızaklarıyla yollara düştük; ava çıktık, balık tuttuk, giysileri yamadık ve aşık olduk. Bize yabancı ve gereksiz yaşam biçimleriyle istila edilişlerinin etkilerini hissettirdiler; uçakların, paranın ve tüketim toplumunun gelişi. Büyük sözler etmeksizin kültürlerinin kokuşuşunu teşhir direğine bağlayışları çok dokunaklı, insanda derin izler bırakan bir olaydı.

X

Caracas'ın işçi mahallesi Petare'de bir gece. Orada, yukarıda sömürge stilinde hâlâ tümüyle korunmuş bir meydan ve dünyanın en gürültülü kentinde sessizliğin mucizesi bulunmakta. Caracas'da sırlar bile yedi mahalleden duyulur, oysa burası arabaların bulunmadığı başka çağlardan kalmış bir köşe. Danimarka'dan Odin grubunun oyuncuları halkı toplamakta. Değnekler üzerinde yürüyorlar, maskeleri ve uzun, renkli giysileri var. Flama ve bayraklar taşıyorlar, flüt ve davul çalıyorlar. Peşlerinde de bir yığın meraklı.

Oyuncular meydana ulaşıyorlar. Soytarı çömeliyor ve değneklere çelme takıyor, kodamanları deviriyor. Piskopos, yargıç, general ve kral yere düşüyorlar.

Her oyuncu dansederken *"Bu benim"*, diyor. Meydan ağzına kadar doldu. İnsanlar ağaçlara, sokak lambalarına tırmanmış. Henüz izleyici oyuncuları tam olarak benimsememiş, havada kuşku var. Bedenler kendilerini taklalara ve ölüm perendelerine bırakıyorlar. Grotowski ya da Barba'nın adını bile duymamış olan kitle bağrış çağrış oyunu yorumluyor: *"Bu kadın kötü!"*, *"Bu adam çarpılmış."*

Soytarı mendilini silkeliyor ve izleyicileri talk pudrasına boğuyor. Yanımda biri

şöyle diyor: *"Bu tipler bize grip bulaştıracak. Dikkat edin! Gribi oradan getirdiler, oradan... Sahi nereden geliyorlardı? Bunu düpedüz unutmuşum."*

Yavaş yavaş gülüşmeler başlıyor. *"Isır onu, ısır onu!"* Spagetti ve domates savaşı başlıyor. Bu çocukları güldürüyor. Oyuncuyla izleyici arasındaki mesafe kayboluyor, buzlar eriyor. Tiyatro halkın neşesinin sübabıdır; kahkaha salvoları çınlamakta, gülüşler sürüyor ve artık bitmek bilmiyor. Sonra oyuncular bir köşeye çömeliyorlar; dinlenecekler. Bu andan başlayarak izleyici onlar. Şimdi sıra bizde. Kalabalığın içinden birinde bir **cuatro,** bir Venezuella gitarı var. Margarita adasından güzel halk şarkıları söylüyor. Halk çalmayı sürdürmesini istiyor, dansetmek istiyorlar, müzik yavaş yavaş hızlanıyor. Kim cesaret edecek? Bir sarhoş yalpalayarak ortaya çıkıyor, dansetmeye çok istekli. Kim onunla dansetme yürekliliğini gösterecek? Sonunda bir kadın kabul ediyor. Adam kıvırıyor, dönmeye başladılar bile; kadın yapılı ve gözlüklü, adam öylesine ufak tefek ki, kadın onu meydanda fır döndürüyor, o da kendini mutluluk içinde uçmaya bırakmış, bense bu olağanüstü görüntü karşısında kameranın başındaki gençlere haykırıyorum: *"Haydi çeksenize! Bunu görüntülemeniz gerek!"*, ama onlar bana senaryoya bağlı kalmaları grektiğini söylüyorlar. Daha önce de boşuna halkı susturmaya çabalamışlardı: *"Çenenizi kapayın, filme alıyoruz!"*

Peki bunun neresinde tiyatro? Oyun nerede? Ya gösteri? Gösteri biz kendimiziz, oyun da yüreklerimizden kopan sevinç, tiyatro ise bunu harekete geçiren düzenek. Kimin cesareti var? Piste fırlıyorum: İyi de **Merengue** nasıl yapılır? Becerebildiğin kadar yaparsın. Dansediyor, zıplıyor, şarkı söylüyoruz, birbirimizi kucaklıyoruz. Petare Meydanı'ndaki o gecede kim birbiriyle kardeş değildi ki?

yazar hakkında

1940'da Montevideo'da (Uruguay) doğan Eduardo Galeano 20 yaşında Montevideo'daki ünlü kültür ve politika dergisi MARCHA'nın yazıişleri müdür yardımcısı oldu. 1964-1966 yılları arasında Uruguay'daki "bağımsız sol"un dergisi *EPOCA*'nın yazıişleri müdürüydü.

1973'de Buenos Aires'de *CRISIS* dergisinin yazıişleri müdürlüğünü üstlendi ve dergiyi yayınevinin 1976'daki kapanışına kadar yönetti.

Galeano bu kitap yayınlandığında İspanya'da sürgünde yaşıyordu.

Yazarın Latin Amerika'nın Kesik Damarları adlı çalışması ise ABD, Almanya, Macaristan, Çekoslovakya, İtalya, İsveç, Hollanda, Türkiye ve Danimarka'da yayınlanmıştır.

Yazarın ülkemizde yayınlanan diğer yapıtları şunlardır:

Latin Amerika'nın Kesik Damarları, Alan Y.
Aşkın ve Savaşın Gündüz ve Geceleri, Alan Y.
Kucaklaşmanın Kitabı, Can Y.
Ateş Anıları, 3 cilt, Can Y.

ÜLKELER BÖLGELER DENEYİMLER DİZİSİ

FİLİSTİN KAZANACAK / *Ceylan Göllücü*
BOLİVYA GÜNLÜĞÜ / *Che Guevara*
UZUN SAVAŞ:
SALVADOR'DA DİKTATÖRLÜK VE DEVRİM / *J.Dunkerley*
GÜNEY KORE BİR MODEL OLABİLİR Mİ? / *U.Luther*
FRİEDMAN MODELİ KISKACINDA ŞİLİ / *A.G.Frank*
LÜBNAN'DA İÇ SAVAŞ / *B.J.Odeh*
ÖZGÜR BİR GÜNEY AFRİKA / *Nelson Mandela*
PALESTİNE -İngilizce /*Abu Firas*
ÇAĞDAŞ HELEN TARİHİ / *Nikos Svoronos*
LATİN AMERİKA'NIN ATAR DAMARLARI / *Osman Balcıgil*
NİKARAGUA SANDİNİST DEVRİM / *H.Weber*
PERU'DA AYDINLIK YOL DENEYİMİ / *A.Lambrousse*
AYAKLANMA ÜSTÜNE / *H.Ortega Saavedra*
BREZİLYA İŞÇİ PARTİSİ / *Ergun Aydınoğlu*
GERİLLA BİLANÇO ÇIKARIYOR / *G.Weber*
İRAN KÜRDİSTANI / *A.Qasımlo*
DAR ÜÇGENDE ÜÇ İSYAN / *Faik Bulut*
SİLAHLI DİRENİŞTE KADINLAR / *F.Strobl*
SOSYALİZMİ KURACAĞIZ / *Fidel Castro*
FARABUNDO MARTİ SAN SALVADOR'DA / *Derleme*
İRAN DEVRİMİ:
DİN, ANTİ-EMPERYALİZM VE SOL / *Derleme*
SAM AMCA'YA FATİHA / *H.Alleg*
BAŞKAN GONZALO KONUŞUYOR / *L.A.Borja, J.T.Sanchez*
BIRAKUJİ - KÜRTLERİN İÇ SAVAŞI / *Faysal Dağlı*
İRAN:
SOLUYOR ÇİÇEKLER PARMAKLIKLAR ARDINDA / *Bahman Nirumand*
KAPETANİOS - YUNAN İÇ SAVAŞI / *Dominique Eudes*
HEPİMİZ KATİLİZ:
SÖMÜRGECİLİK BİR SİSTEMDİR / *Sartre*
ÖZGÜRLÜĞÜN BEDELİ/*Lissy Schmidt*
FRANSA'DA AŞIRI SAĞ VE IRKÇILIK/*Şehmus Güzel*
DENİZİ KURUTMAK/*Necati Bozkurt/çıkıyor*
'90'LARDA LATİN AMERİKA SOLU/*Derleme/çıkıyor*
İSPANYA'NIN KANI 1936-39 İÇ SAVAŞ DENEYİMİ/*Roland Fraser*

"Kişi, kendisini başkalarına anlatma, onlarla bağlantı kurma, acı olayları duyurma ve sevincini paylaşma gereksiniminden yazar. Kişi, kendi yalnızlığına ve başkalarınınkine karşı yazar. Yazının bilgi aktardığı ve okurunun dili ve tutumu üzerinde etkili olduğu, kendimizi daha iyi tanımamıza ve birlikte kurtuluşumuza yardım edeceği inancındadır. Ne var ki *başkaları* kavramı çok belirsizdir; insanın rengini belli etmesi gereken kriz dönemlerinde tarafsızlık yalana çok benzeyebilir. Gerçekte insan mutluluklarını ve felaketlerini yüreğinde duyduğu tüm kişiler için yetersiz beslenenler, kenar mahalle sakinleri, gerillalar, bu dünyanın tüm ezilenleri için yazmakta, bunların çoğu ise okuma bilmemektedir. Ve okuyabilen az sayıdaki kişiden kaçının kitap alacak parası vardır?"

eduardo galeano

9 789753 441216